

TAMPEREEN YLIOPISTO
Johtamiskorkeakoulu

”Paljon melua tyhjästä?”

**Yliopistojen ”kolmas tehtävä” kansainvälisissä, kansallisissa ja
instituutiokohtaisissa konteksteissa.**

Hallintotiede,
Korkeakouluhallinnon ja -johtamisen maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2017
Ohjaaja: Anu Lyytinen
Maria Salomaa

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu,
Korkeakouluhallinnon ja johtamisen
maisteriohjelma

Tekijä:

Salomaa, Maria

Tutkielman nimi:

”Paljon melua tyhjästä?”
Yliopistojen ”kolmas tehtävä” kansainvälisissä,
kansallisissa ja instituutiokohtaisissa
konteksteissa.

Pro gradu -tutkielma:

87 s., 1 liitesivu

Joulukuu 2016

Avainsanat:

”Kolmas tehtävä”, yliopistojen yhteiskunnallinen
vaikuttavuus, vuorovaikutus ja yhteiskunnallinen
palvelutehtävä, korkeakoulupolitiikka

Tutkielmassa tarkastellaan yliopistojen lakisääteisten tehtävien muutoksen myötä korostunutta, opetuksen ja tutkimuksen rinnalle noussutta ”kolmatta tehtävää”, jonka katsotaan tavallisesti sisältävän yhteiskunnallisen vaikuttavuuteen ja vuorovaikutukseen liittyviä toimia. Vaikka ilmiö ei ole uusi, sen tunnistaminen ja nimittäminen ”kolmanneksi tehtäväksi” lähimenneisyydessä on nostanut aiheen mukaan keskeisiin korkeakoulupoliittisiin ohjausdokumentteihin. Siten ”kolmas tehtävä” on myös vähitellen tullut näkyvämmiin osaksi yliopistojen strategioita. Lisäksi se on noussut keskeiseksi tutkimuskohteeksi etenkin korkeakoulututkimuksen piirissä, jossa myös nimitys ”Third Mission” on jo vakiintuneempi ilmaisu kuin sen suomenkielinen vastine ”kolmas tehtävä”.

Ilmiöön liittyvää tutkimusta ja julkista keskustelua leimaavat nykyisellään pirstaleisuus, käsitteellinen epätasaisuus sekä ”kolmannen tehtävän” sisältöjen monitulkintaisuus, sillä sen voi katsoa toteutuvan yliopistojen kahden muun tehtävän kautta tai vaihtoehtoisesti koulutuksesta ja tutkimuksesta täysin itsenäisenä tehtäväalueena. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, mistä kaikista yliopistojen ”kolmannesta tehtävässä” oikeastaan on kyse. Ilmiötä tarkasteltiin avaamalla laadullisen tutkimuksen keinoin siihen liitettävistä sisällöistä kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisissa konteksteissa. Aineistoon valittiin korkeakoulupoliittisia ohjausdokumentteja sekä kahden suomalaisen case-yliopiston strategiat. Analyysi pohjautuu kirjallisuuskatsauksen avulla muodostettuun ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttään, jossa ilmiön sisältöjä luokitellaan joko koulutus- tai tutkimusorientoituneeksi sekä yliopisto-organisaation ulkoisiin tai sisäisiin tehtäviin. Sekä kirjallisuuskatsauksen että analyysin perusteella ”kolmannen tehtävään” liitettävät toimet vaihtelevat suuresti tutkimustulosten hyödyntämisestä yritys yhteistyöhön ja vaihtoehtoisten opintopolkujen tarjoamisesta aina kumppanuuksiin ja osallistumiseen julkiseen keskusteluun.

Tutkimustulokset vahvistavat, ettei ”kolmatta tehtävää” ole täsmällisesti määritelty missään aineistoon valikoidussa dokumentissa, ja että siihen liitettävät sisällöt ovat lähes poikkeuksetta joko koulutus- tai tutkimusorientoituneita tarkastelukontekstista riippumatta. Niistä ei muodostu nykytilassa yhtenäistä tehtäväkenttää. Ilmiön poliittinen ja rahoitusohjaus ovat löyhiä, ja vastuu ”kolmannen tehtävän” toteuttamisesta jätetään yksittäisten yliopistojen oman aktiivisuuden varaan. Lisäksi ”kolmannen tehtävään” liitettävät sisällöt vaihtelevat suuresti tutkimusaloittain, joten ilmiön täsmällisempi tarkastelu ja ohjaus vaatisivat ensin konsensusta siitä, mitä sillä kussakin yhteydessä tarkoitetaan.

“Just because you can’t explain it, doesn’t mean it’s a miracle.”

(Terry Pratchett: Small Gods)

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	2
1.1. Tutkimuksen taustaa	2
1.2. Yliopisto ja yhteiskunta: vaatimuksia ja vuorovaikutusta	3
1.3. Säädös- ja rahoitusohjaus linjaavat ”kolmatta tehtävää”	4
1.4. Yliopistot osaamisperustaisen talouden suunnannäyttäjinä	6
1.5. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	8
1.6. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, aineisto sekä tutkimusmenetelmät	9
1.7. Tutkielman rakenteen tiivistelmä	11
2. ”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” OHJAUS JA MITTAMINEN	13
2.1. Poliittiset linjaukset ohjaavat ”kolmatta tehtävää”	13
2.2. Kilpailtu tutkimusrahoitus – EU:n merkitys kasvaa	16
2.3. ”Kolmannen tehtävän” arviointi ja mittaaminen	18
2.4. Yhteenveto	20
3. KIRJALLISUUSKATSAUS: ”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” JÄLJILLÄ	22
3.1. Ensimmäinen, toinen ja ”kolmas tehtävä”	22
3.2. ”Kolmas tehtävä” käsitteenä	24
3.3. ”Kolmannen tehtävän” määrittelyä	25
a) ”Kolmas tehtävä” heijastuu opetuksen ja tutkimuksen kautta	27
b) ”Kolmas tehtävä” yhteiskunnallisena palvelutehtävänä	28
c) ”Kolmas tehtävä” vuorovaikutuksena	29
d) ”Kolmas tehtävä” innovaatioina ja tutkimustulosten siirtona	31
3.4. ”Kolmas tehtävä” Triple Helix –kehyksessä: vaikuttavuus prosessina yhdistää näkökulmat	32
3.5. Yhteenveto	35
3.5.1. ”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä	38
4. MENETELMÄT JA AINEISTO	41
4.1. Laadullinen sisällönanalyysi kohtaa käsiteanalyysin	41
4.1.1. Laadullisesta sisällönanalyysistä	41
4.1.2. Käsiteanalyysistä	42
4.2. Poliittikkadokumenttien analysoimisesta	44
4.3. Aineiston esittely	45
4.4. Aineiston analyysimenetelmätapa	47
5. ”KOLMAS TEHTÄVÄ” ERI KONTEKSTEISSA	48
5.1. Eurooppa 2020 – Älykkään, kestävä ja osallistavan kasvun strategia	48
5.1.1. Yliopistojen rooli strategiassa	48
5.1.2. Innovaatiounioni: yhteiskunnallinen hyvinvointi rakentuu työllisyyden kautta	49
5.1.3. Miten yliopistojen ”kolmas tehtävä” ilmenee eurooppalaisessa kontekstissa?	51
5.2. Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen	55
5.2.1. Yliopistojen yhteiskunnallinen palvelutehtävä rahoitusmallissa	57
5.2.2. ”Kolmas tehtävä” rahoitusmallissa	58
5.3. Yliopistojen ”kolmas tehtävä” instituutiokohtaisessa tarkastelussa	61
5.3.1. Tekniikkaa ihmisen ja ympäristön hyväksi. Tampereen teknillisen yliopiston strategia 2016-2020	62
5.3.2. Kohti uutta yliopistoa. Tampereen yliopiston strategia 2016-2020	65
5.4. Yhteenveto: ”Kolmas tehtävä” kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisessa kontekstissa	69
6. YHTEENVETO TUTKIMUKSESTA SEKÄ JOHTOPÄÄTÖKSET	74
6.1. ”Kolmas tehtävä” eri konteksteissa	75
6.2. Havaintoja ”kolmannesta tehtävästä”	76
6.3. Ajatuksia jatkotutkimuksesta	79
LÄHTEET	80
LIITTEET	88

1. JOHDANTO

Yliopistot ovat kiinteä osa yhteiskuntaa eivätkä siitä erillään toimivia instituutioita. (OPM 2007, 16).

1.1. Tutkimuksen taustaa

Historiallisesti tarkasteltuna yliopistoilla on ollut – ja on yhä – merkittävä rooli yhteiskunnassa kaikkialla maailmassa. Länsimaalaisessa kontekstissa yliopistolaitos onkin yksi sen vanhimmista instituutioista. Niiden kaksi vakiintunutta perustehtävää, akateemisen tutkimuksen harjoittaminen ja tutkimukseen perustuvan ylimmän opetuksen antaminen, ovat turvanneet yliopiston aseman yhteiskunnallisina toimijoina sekä kehityksen suunnannäyttäjinä. Vaikka viime vuosikymmeninä yliopistojen rooli osana yhteiskuntaa on noussut esiin yhä voimakkaammin, yliopistot ovat aina olleet mukana yhteiskunnallisessa kehityksessä sekä osaltaan ohjanneet sitä. (Virtanen 2002, 9–10.) Yliopistojen ja yhteiskunnan välinen yhteys on kuitenkin entisestään tiivistynyt viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana (Vorley & Nelles 2008, 120; OPM 2007, 13), ja siihen on alettu kiinnittämään myös yhä enemmän huomiota.

Yliopistojen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden merkitys on korostunut etenkin 2000-luvulla (Kankaala ym. 2004, 15; ESF 2007), jolloin yliopistolaitokseen on kohdistunut paljon muutospaineita. Yhteiskunnan odotukset ovat kasvaneet, ja yliopistojen odotetaan olevan taloudellisesti tuottavia ja hyödyllisiä yhteiskunnallisia toimijoita (Niiniluoto 2015, 18). Heikentyneessä taloudellisessa tilanteessa niin korkeakoulutuksen kuin tutkimuksenkin merkitystä yhteiskunnan kehityksen ja kansakuntien kilpailukyvyn edistäjänä on alleviivattu (Niiniluoto 2015, 11) sekä kansallisissa että kansainvälisissä yhteyksissä.

Yhä monimutkaistuva yhteiskunta on lisännyt tarvetta muutosten hallintaan ja myös heikentänyt perinteisten instituutioiden asemaa jatkuvassa arvojen ja normien uudelleenmuokkauksen tilassa (Kankaala ym. 2004, 20–21). Korkeampi koulutustaso on tehnyt ihmisistä tietoisempia maailman hallitsemattomuudesta ja monimutkaistumisesta sekä tiedon tuottamisen kompleksisuudesta (Scott 1997, 5;13); tällä kehityspolulla yliopistoilta edellytetään aktiivista otetta ja vastuunkantoa yhteiskunnallisista prosesseista sekä ajankohtaisiin haasteisiin vastaamista (Kankaala

ym. 2004, 21). Tämä rikkoo perinteisen akateemisen, tiedontuottamiseen perustuvan kulttuurin rajapintoja (Scott 1997, 13) avaamalla vuorovaikutusta voimakkaammin myös yliopistomaailman ulkopuolelle. Yliopistojen merkittävä rooli yhteiskunnassa on pitkään perustunut vankkoihin perususkomuksiin, joiden mukaan korkeatasoinen koulutus on itsessään edellytys kansantalouden kehitykselle, ja että yliopistoilla on positiivinen vaikutus alueellisessa kehittämistyössä (Heikkilä & Jokinen 2015, 36). Vaikkei kyseessä ole ei uusi ilmiö (Lyytinen ym. 2015, 50), keskustelu yliopistojen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta käy ehkä vilkkaampana kuin koskaan.

Tätä ydintehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, rinnalle noussutta yhteiskunnallisen vaikuttamisen tehtävää, johon tutkielmassa keskitytään, kutsutaan usein myös ”kolmanneksi tehtäväksi” (Virtanen 2002, 9–10). Tutkimuskirjallisuuden määrä aiheesta on kasvanut eksponentiaalisesti nimenomaan siitä lähtien, kun ilmiötä ryhdyttiin kutsumaan ”kolmanneksi tehtäväksi” 1990-luvulla. Käsitteen alkuperä tuntematon, mutta sen voi nähdä olevan luonnollinen jatkumo yliopistojen ydintehtävien kehityskaaressa. (Vorley & Nelles 2009, 285.) Tässä tutkielmassa yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen tai vaikuttavuuteen viitataan aina ensisijaisesti kansainvälisessä korkeakoulututkimuksessa vakiintuneen termin ”Third Mission” (Lyytinen ym. 2015, 50) suomalaisella vastineella ”kolmas tehtävä”.

Mutta mistä kaikesta tässä niin kutsutussa ”kolmannessa tehtävässä” on kyse? Tutkielmassa paneudutaan ilmiöön liittyviin konkreettisiin sisältöihin ja tarkastellaan niitä eri konteksteissa. Jotta se olisi mahdollista, aloitetaan tutkimus pohjustamalla ”kolmatta tehtävää”; sen historiaa ja rooleja niin tutkimuskirjallisuudessa kuin politiikkadokumenteissakin ennen kuin siirrytään varsinaiseen analyysiosuuteen.

1.2. Yliopisto ja yhteiskunta: vaatimuksia ja vuorovaikutusta

Yliopistoilta edellytetään yhä aktiivisempaa vuorovaikutusta ympäröivän yhteiskunnan kanssa (Bridges ym. 2007, 45). Yliopistokentän räjähdysmäinen kasvu, julkisen rahoituksen kasvavat tehokkuusvaatimukset sekä informaatio- ja kommunikaatioteknologian kehitys ovat luoneet muutospaineita niin yliopistojen johtamismalleille kuin koulutuspalveluiden tarjoamiselle. Yliopistojen ”kolmannen tehtävän” mieltäminen uudeksi ydintehtäväalueeksi on yksi tapa vastata näihin uusiin haasteisiin, sillä yliopistot ovat keskeisiä tiedon tuottajia, inhimillisen pääoman

kasvattajia ja uuden työvoiman kouluttajia. (Virtanen 2002, 11–12; Niiniluoto 2015, 11.) *Siksi yliopistojen toiminnan vaikutukset läpäisevät poikkeuksellisella tavalla rakenteita ja toimintaa yhteiskunnan kaikilla sen osa-alueilla.*

Kuten todettu, yliopistoihin on vaikuttanut viime vuosikymmeninä talouden, valtioiden ja yhteiskunnan muutokset. Myös korkeakoulutus on kohdannut muun julkisen sektorin myötä markkinaehtoistumisen. Tiedon tuottamisen ja innovaatioiden merkitys talouskasvun vauhdittajina on muuttanut myös yliopistojen yhteiskunnallista roolia. (Zolmer & Benneworth 2012, 81.) Toisaalta yliopistoihin kohdistuvien paineiden taloudellisen kasvun kehittämisessä on kritisoitu olevan ylimitoitettuja, eivätkä korkeakoulut voi vastata niihin ilman yritysten ja julkisen toimijoiden yhteistyötä (Göransson ym. 2009, 164). Kaikki nämä muutosprosessit ovat osaltaan luoneet sekä mahdollisuuden että tarpeen yliopiston yhteiskunnallisen merkityksen ja ydintehtävien tarkasteluun (Zolmer & Benneworth 2012, 81.)

Yliopistojen perinteisten opetus- ja tutkimustehtävien rinnalle on siis noussut entistä voimakkaammin ulkoisia tehtäviä sekä velvoitteita, ja ne ovat sitoutuneet tiiviimmin alueelliseen ja yhteiskunnalliseen vastuuseen (Virtanen 2002, 17). *Nämä yliopistojen aktiivisemman yhteiskunnallisen roolin vaatimukset konkretisoituvat etenkin tiede- ja korkeakoulupolitiikassa* (Göransson ym. 2009, 160; Vorley & Nelles 2009, 285), *(kilpaillussa) tutkimusrahoituksessa sekä julkisessa keskustelussa* (Kankaala ym. 2004, 21). Siksi juuri politiikkadokumentteja ja rahoitusohjausta tarkastellaan myös tässä tutkimuksessa: politiikkadokumentteja analysoimalla voidaan pyrkiä hahmottamaan, mistä kaikesta ”kolmannessa tehtävässä” on kyse.

1.3. Säädös- ja rahoitusohjaus linjaavat ”kolmatta tehtävää”

Yliopistojen valtionohjaus on lähivuosien muutosreformien myötä kasvanut (Zolmer & Benneworth 2012, 81). Yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja vaikuttavuus onkin lisätty 2000-luvulla yliopistojen lakisääteisten perustehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, rinnalle myös kansallisiin säädöksiin, kuten esimerkiksi Suomen Yliopistolakiin:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia

vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” (Yliopistolaki 2 § 558/2009.)

Vaikka poliittinen ohjaus onkin korostunut viime vuosikymmeninä, on ”kolmas tehtävä” kuitenkin määritelty Yliopistolaissa varsin löyhästi.

Missä ”kolmas tehtävä” sitten konkretisoituu? Yksi tavallisimmista lähtökohdista on, että tämä niin kutsuttu yliopistojen ”kolmas tehtävä” toteutuu kahden muun ydintoiminnon, opetuksen ja tutkimuksen kautta, ikään kuin heijastuksena siitä, kuinka laadukkaasti se hoitaa kahta muuta perustehtäväänsä (esim. Niiniluoto 2015, 21; Kankaala ym. 2004). Tästä näkökulmasta on tuotettu myös mm. Opetusministeriön yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen arviointimalli jo kymmenisen vuotta sitten (OPM 2007:22). Arviointimallin yhteydessä vuorovaikusta ei kuvata irrallisena ”kolmantena tehtävänä”, vaan ”yliopistojen panostuksina ydintehtäviensä yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen” (OPM 2007:22, 10). OPM:n selvityksessä todetaan, että esimerkiksi ulkopuolisella rahoituksella toteutunut palvelutoiminta, kuten tutkimuksen kaupallistaminen, jää arvioinnin ulkopuolelle, koska tarkastelussa on nimenomaan yliopistojen *ydintoimintojen* integrointi innovaatiotoimintaan, kestävään kehitykseen sekä aluekehittämiseen (OPM 2007:22, 8).

Vaikka arviointimalli on kohtuullisen tuore, sen laatimisen jälkeen suomalaiset yliopistot ovat käyneet läpi monia muutoksia, jotka ovat muokanneet toiminnan rakenteita yhtenäisempään suuntaan koko Euroopan tasolla, vaikka esim. Bolognan prosessin käynnistämä yhtenäisemmän, eurooppalaisen korkeakoulualueen kehittäminen on vielä kesken monissa jäsenmaissa.¹ Sittemmin yliopistojen merkitys on myös ensimmäistä kertaa korostunut EU:n strategian prioriteeteissa (Eurooppa 2020 -strategia), mikä heijastuu myös 8. puiteohjelman tutkimusrahoitukseen (Horisontti 2020 -ohjelma). ”Kolmas tehtävä” korostuu siten poliittisissa linjauksissa, joissa yliopistot on haastettu vastaamaan yhteiskunnallisiin haasteisiin (Vorley & Nelles 2009, 293) esimerkiksi täydentävän tutkimusrahoituksen instrumenteissa.

Julkinen hallinto pyrkiikin yhä enemmän varmistamaan rahoitusohjauksella ja -järjestelmillä, että yliopistot osallistuisivat alueelliseen ja kansalliseen kehittämiseen,

¹ Eurooppalainen korkeakoulutusalue vuonna 2015: Bolognan prosessin eteneminen -tiivistelmä. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/liitteet/Tiivistelmä_raportista_Bologna_eteneminen_150515.pdf Luettu 14.8.2016

joka puolestaan johtaa innovaatioihin, tiedon ja teknologisen osaamiseen välittämiseen ja vaihtoon (Zawdie 2010, 151–152). Tähän kehityssuuntaan pyritään myös jo mainitussa puiteohjelmaraitouksessa: nykyinen Horisontti 2020 -ohjelma eroaa EU:n innovaatio- ja tutkimusraitouksen 7. puiteohjelmasta nimenomaan tiiviimmän yritysysteistyön vuoksi, etenkin yhteistyö pk-yritysten kanssa on lisääntynyt huomattavasti (Tekes 2015, 9).

Kasvaneesta säädös- ja rahoitusohjauksesta huolimatta esimerkiksi Suomessa keskeisenä haasteena koetaan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden pieni rooli OKM:n rahoitusmallissa, mikä heikentää motivaatiota toiminnan kehittämiseen korkeakulusektorilla. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välillä on myös paljon näkemyseroja suhteessa tutkimus- ja TKI-toimintaan; erot näkyvät erityisesti täydentävän rahoituksen rakenteissa. (KKA 2013, 38–39.) Korkeakoulujen tiiviimpi yhteistyö tieteellisten tulosten soveltamisessa vahvistaisikin Suomen kansainvälistä kilpailukykyä (KKA 2013, 40). Ammattikorkeakoulukenttä on kuitenkin rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle juurikin mainittujen näkemyserojen sekä tutkielman suppeuden vuoksi.

1.4. Yliopistot osaamisperustaisen talouden suunnannäyttäjinä

Yliopistoja pidetään yleisesti osaamiseen perustuvan talouden² tärkeänä priimusmoottorina muiden yhteiskunnallisten tehtäviensä, kuten korkeasti koulutetun työvoiman tuottamisen ja teknologisten innovaatioiden rinnalla. Kuten edellä todettiin, yliopistojen kasvava rooli on tunnistettu myös julkisessa politiikassa, jossa tärkeiksi teemoiksi ovat nousseet sekä taloudellinen että sosiaalinen tilivelvollisuus ja yhteiskunnallinen relevanssi (Vorley & Nelles 2009, 284, sit. Edquist 2003). Nämä molemmat yhdistetään konkreettisella tasolla lisensointiin sekä akateemisen tutkimuksen tulosten kaupallistamiseen, joiden merkitys yliopisto-organisaatioissa on noussut myös tutkimuskirjallisuudessa keskeiseksi teemaksi (Vorley & Nelles 2009, 284).

Viime vuosikymmeninä yliopistojen rooli teknologista ja kaupallista kehitystä eteenpäin vievinä instituutioina on korostunut kansainvälisen talous- ja innovaatiokykykilpailun myötä (Kankaala ym. 2004, 15). Tutkimustiedon kaupallistaminen sekä taloudellisen

² Eng. *Knowledge Economy*

kasvun edistäminen ovat olleet tyypillisiä lähestymistapoja jo 1980-luvulta lähtien (ks. esim. Wicksteed 1989, 8; Roper & Hirth 2005, 10). Myös keskustelu yliopistojen alueellisesta roolista on ollut käynnissä jo pitkään, eikä yliopistojen ja yritysten välinen yhteistyö ole historiallisesti aivan uusi ilmiö. Esimerkiksi Harvardin ja MIT:n kaltaisilla yliopistoilla on vuosikymmenten kokemus yritysten konsultoinnista, ja juuri 1980-luvulta lähtien akateeminen yhteisö on osallistunut yhä enemmän yrityskentän toimintaan. Yliopistoperäisten Start up -yritysten sekä yliopistojen ja suurten yritysten vuorovaikutus on muodostunut monimutkaiseksi suhdeverkostoksi. Siten akateeminen maailma on ”sekaantunut” tieteen tekemisen lisäksi yrityspuolella myös mm. johtamiseen. (Eztkowitz 1998, 823.)

Suomessa korkeakoulukentän siirtyminen duaalimalliin ensimmäisten ammattikorkeakoulujen käynnistäessä toimintansa vuonna 1991 lisäsi korkea-asteen koulutuksen ja tutkimuksen työelämäläheisyyttä. Kansallista kilpailukykyä on pyritty lisäämään 1990-luvun puolesta välistä lähtien, jolloin panostus varsinkin teknillisten korkeakoulujen ja yritysten tutkimus- ja innovaatioyhteistyöhön kasvoi. (KKA 2013: 30–31.) 2000-luvulla uuden yliopistolain valmisteluprosessissa juurikin teknilliset korkeakoulut halusivat, että ulkopuolisella rahoituksella tehtävä yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti vaikuttava tutkimus- ja kehittämistyö pitäisi liittää yliopistojen rahoitusmallin tulososaan. Vaatimus ei toteutunut ja kuten todettu, yliopistojen ”kolmanneksi” tehtäväksi mielletty velvoite kirjattiin lakiin kevyesti. Tuorein yliopistolakimuutos on kuitenkin muuttanut yliopistojen rahoitusmallin tulosperusteiseksi (KKA 2013, 31–32.), mutta ”kolmannesta tehtävästä” ei edelleenkään ole tehty omaa tulosaluettaan (Niiniluoto 2015, 29).

Monissa maissa yliopistot ovat kulkeneet pitkän tien perinteisestä ”norsunluutorni”-mallista dynaamiseksi, yritysmäiseksi toimijaksi, joka luo strategisia kumppanuuksia elinkeinoelämän kanssa. Yksi tapa vuorovaikutuksen kuvaamiseen on Triple Helix -malli, joka perustuu innovaatiotoiminnan kolmen keskeisen toimijan, yritysten, yliopistojen ja valtiovallan keskinäiseen suhteeseen, jota tarkastellaan alati muuttavana, dynaamisena prosessina. (Alasoini 2011, 8.) Triple Helix -malli viittaa siis sekä yliopistojen, elinkeinoelämän ja valtion väliseen suhteeseen, että niiden sisäisiin muutosprosesseihin (Eztkowitz & Leydesdorff 2000, 118).

Vaikuttaakin siltä, että ”kolmannesta tehtävästä” puhuttaessa ei voida välttää taloudellista näkökulmaa; yliopistojen kehittyminen markkinaorientoituneimmiksi, innovaatiokapasiteetin lisääminen ja yritysyhteistyö nousevat usein esiin ”kolmatta

tehtävää” käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa. Myös lähimenneisyyden kotimainen lakimuutos (Yliopistolaki 5588/200) ja sen jälkeen uudistettu yliopistojen rahoitusmalli ovat ajaneet yliopistoja asteittain suoritusperusteisempaan valtion rahoitusohjauksen piiriin (OKM 2013), mikä lisää kilpailua täydentävästä rahoituksesta. Siten korkeakoulut ovat siirtyneet yhä kilpailuperusteisempaan rahoitusmalliin, jossa myös vaikuttavuuden merkitys korostuu: ”laadukkaammat, vaikuttavammat ja tuloksellisemmat yliopistot hyötyvät” (OKM 2014:7, 16).

1.5. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Yliopistojen ”kolmas tehtävä” on suhteellisen tuore ilmiö suhteessa akateemisen instituution historiaan, mutta se on noussut viime vuosina korkeakoulututkimuksessa keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Ilmiötä on pyritty konseptualisoimaan nyky-yliopiston muodon ja roolin kautta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Yliopistojen muuttuvaa luonnetta ja yhteiskunnan tarpeisiin vastaamista niin taloudellisesti kuin kulttuurillisesti on kuitenkin tarkastelu jo 1960-luvulta lähtien. (Vorley & Nelles 2009, 285.) Siispä yliopistojen yhteiskunnallista vaikuttavuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta – joissa ilmiötä kutsua monilla eri nimityksillä, kuten esim. ”kolmas tehtävä”, ”yhteiskunnallinen palvelutehtävä” ja ”aluekehitystehtävä” (Lyytinen ym. 2015, 50) – löytyy valtavasti. Jo tämän suppean johdannon perusteella voidaan todeta, että ”kolmannesta tehtävästä” puhutaan hyvin eri tavoin eri yhteyksissä, ja siihen liitetään monenlaisia sisältöjä. Siksi haluan tarkastella tässä tutkielmassa yliopistojen ”kolmatta tehtävää” mahdollisimman moniulotteisesti ja eri konteksteissa.

Yliopistoihin kohdistuu jatkuvasti enemmän paineita toimia sosiaalisessa ja taloudellisessa vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa, ja ilmiötä on kuvattu laajasti niin tutkimuskirjallisuudessa kuin politiikkadokumenteissa. Vaikka ”kolmanteen tehtävään” viitataan useiden rahoitusinstrumenttien ohjelma-asiakirjoissa ja säädöstasolla, on ilmiön teoreettinen tarkastelu alimitoitettua. Siksi ”kolmatta tehtävää” tulisi tarkastella säädöksiä syvällisemmin mm. poliittisten linjausten pragmaattisen tarkastelun kautta (Vorley & Nelles 2009, 284) sillä *”kolmanteen tehtävään” liitettävä yhteiskunnallinen vaikuttavuus on lopulta yksi niistä keskeisistä tekijöistä, joiden kautta yliopistot legitimoivat kaiken toimintansa* (Aarrevaara ym. 2015, 79).

Tässä tutkielmassa on tavoitteena tarkastella, miten yliopistojen ”kolmatta tehtävää”

kuvataan kansainvälisissä, kansallisissa ja instituutiokohtaisissa ohjausdokumenteissa. Jotta Nellesin ja Vorlesin peräänkuuluttama ”pragraamaattisempi” ilmiön tarkastelu olisi mahdollista, tutkielman avainaineistoksi valikoitui sekä ohjausdokumentteja että yliopisto-organisaatioiden strategioita. Pyrkimys on ensin muodostaa kirjallisuuskatsauksen avulla teoriasidonnainen analyysi siitä, millaisia sisältöjä ”kolmanteen tehtävään” liitetään. Tämän jälkeen kirjallisuuskatsauksen avulla muodostuneita ”kolmannen tehtävän” sisältöjä ja tehtäväalueita peilataan Eurooppa 2020 -strategiaan, yliopistojen kansalliseen rahoitusohjaukseen ja suomalaisten yliopistojen strategioihin. Tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat:

Millaisena yliopistojen ”kolmas tehtävä” esitetään valituissa politiikkadokumenteissa ja case-yliopistojen strategioissa?

Millaisia sisältöjä ”kolmannelle tehtävälle” annetaan kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisessa kontekstissa? Ovatko sisällöt yhdenmukaisia vai löytyykö niistä merkittäviä eroja?

1.6. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, aineisto sekä tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen ote on luonteeltaan laadullinen, teoriasidonnainen sisällönanalyysi, jossa hyödynnetään myös käsiteanalyysin keinoja. Teoreettisen viitekehysten malli muodostetaan kirjallisuuskatsauksen avulla tarkastelemalla yliopistojen ”kolmatta tehtävää” käsittelevää tutkimuskirjallisuutta sekä politiikkadokumentteja.

Teoriaosuudessa pyritään myös kartoittamaan mahdollisimman kattavasti ”kolmanteen tehtävään” liitettävien *yhteiskunnallinen vuorovaikutus* ja *vaikuttavuus* -käsitteiden määritelmiä. Halusin nimenomaan avata ”kolmannelle tehtävälle” annettuja sisältöjä, konkreettisia tehtäväkenttiä, en pohtia sitä, miten ilmiötä tulisi nimittää. Yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus ovat kiistatta jäsentymättömiä ja vieläpä osin päällekkäisiä käsitteitä, mutta niiden täsmällisen määrittelemisen sijaan on keskeistä tunnistaa sellaisia tekijöitä, jotka muokkaavat yliopistojen sekä yhteiskunnan välisiä suhteita (Heikkilä & Jokinen 2015, 34-35) – eli tunnistaa, minkälaisen toimien kautta yliopistojen ”kolmannen tehtävän” vaikuttavuus syntyy.

Tutkimuksen aineistoksi on valittu Euroopan Komission ohjelmakauden 2014–2020 merkittävin ohjausasiakirja, Eurooppa 2020 -strategia, Opetus- ja kulttuuriministeriön ehdotus yliopistojen uudeksi rahoitusmalliksi 2017 alkaen sekä kahden suomalaisen case-yliopiston, Tampereen teknillisen yliopiston sekä Tampereen yliopiston, voimassa olevat strategiat. Aineisto esitellään tarkemmin kappaleessa ”4.3. Aineiston esittely”.

Tutkielmassa, jonka aineistona toimii moniselitteistä ja kompleksista ilmiötä tarkasteleva tutkimuskirjallisuus, analysoitavan kirjallisuuden rajaaminen vaatii erityisen paljon tarkkuutta. ”Kolmatta tehtävää” käsittelevä tutkimuskirjallisuus on kiistatta pirstaleista (Vorley & Nelles 2009, 288) ja ilmiötä käsitellään hyvin erilaisissa yhteyksissä. Koska tavoitteena on havainnollistaa kirjallisuuskatsauksessa juurikin sitä, miten erilaisia ja samalla osin päällekkäisiä sisältöjä ”kolmannen tehtävään” liitetään, otin mukaan katsaukseen (kuten myös tutkimuksen pääaineistoon) politiikkadokumentteja, joilla niin ikään on merkittävä rooli ”kolmannen tehtävän” muodostumisessa: *kuten aiemmin todettiin, vaatimukset yliopistojen aktiiviselle yhteiskunnalliselle roolille konkretisoituvat nimenomaan tiede- ja korkeakoulupolitiikassa* (Göransson ym. 2009, 160; Vorley & Nelles 2009, 285) *sekä (kilpaillussa) tutkimusrahoituksessa ja julkisessa keskustelussa* (Kankaala ym. 2004, 21).

Se, miksi ilmiötä kutsutaan ei ole itsessään validi rajausten menetelmä kirjallisuuskatsaukseen mukaan otettavien artikkeleiden ja politiikkadokumenttien tai aineiston rajaamiselle, sillä tavoitteena on luoda ”kolmannesta tehtävästä” mahdollisimman monipuolinen kuvaus. Pyrkimys on löytää ja luokitella eri konteksteista yhteisiä ja toisistaan eroavia sisältöjä ”kolmannelle tehtävälle”.

Koska kyseessä opinnäytetyö, myös aineiston tiukempi rajaaminen on työn suppeuden vuoksi väistämätöntä. Jotta ”kolmannen tehtävän” avaaminen ei jäisi täysin pinnalliseksi, aineiston rajat muodostuivat varsinaisen kirjoitusprosessin aikana luontevasti; tavoitteena oli löytää toisiaan tukeva aineisto, joka kuitenkin paljastaisi ilmiöön liitettävien sisältöjen kirjon.

Vaikka kyseessä ei ole lähtökohtaisesti vertailututkimus, halusin pohtia eritoten myös ilmiöön liittyviä kontekstikohtaisia yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia, sillä eurooppalaista korkeakoulutusalueita on tavoitteellisesti harmonisoitu aina Bolognan prosessin³

³ Bolognan julistuksessa todetaan, että yhtenäistämällä korkeakoulutuksen dokumentointia, mm. tutkinnon Diploma Supplementin avulla, pyritään edistämään kansalaisten työllistettävyyttä ja Euroopan korkeakoulujärjestelmän lisäämistä.

käynnistymisestä saakka: ovatko kansainväliset ja kansalliset korkeakoulupoliittiset linjaukset yhdenmukaisia liki kaksikymmentä vuotta kestäneen eurooppalaisen korkeakoulualueen kehittämisen jälkeen? Tämän vuoksi aineistoon on valittu Euroopan Unionin kaikkea toimintaa, myös rahoitusinstrumenttien luomista (esim. Horisontti 2020), ohjaava dokumentti eli Eurooppa 2020 -strategia.

Yliopistot ovat lähivuosina siirtyneet yhä tulosperustaisemman julkisen rahoituksen piiriin (OKM 2013), joten rahoitusohjauksella säännellään myös ”kolmannen tehtävän” toteuttamista niin perusrahoituksen kuin erilaisten tutkimus- ja kehittämisprojektien kautta. Rahoitusinstrumenttien sisällyttäminen aineistoon ei ollut tutkimuksen suppeuden vuoksi mahdollista, joten valitsin tarkasteltavaksi merkittävimmän kansallisen rahoitusohjausdokumentin, Opetus- ja kulttuuriministeriön tuottaman Yliopistojen rahoitusmallin, joka astuu voimaan vuonna 2017.

Instituutiokohtaisia strategioita puolestaan on kiinnostava tarkastella kahden tutkimusaloiltaan ja organisaatiomuodoltaan täysin erilaisen yliopiston näkökulmasta – ovatko ”kolmannen tehtävään” liitettävät sisällöt jo niin vakiintuneita, että ne läpäisevät nämä rakenteelliset ja alakohtaiset erot? Entä määrittyykö ”kolmas tehtävä” samalla tavalla eurooppalaisissa linjauksissa kuin kansallisissa ohjausasiakirjoissa sekä yliopisto-organisaatioiden strategioissa?

1.7. Tutkielman rakenteen tiivistelmä

Tutkimustyö käynnistyy laajahkolla taustaosiolla, jossa pohditaan ”kolmannen tehtävän” roolia etenkin korkeakoulupoliittisissa linjauksissa sekä rahoitusinstrumenttien näkökulmasta. Tavoitteena on myös konkretisoida niitä (mitattavia) ominaisuuksia, joita ilmiöön liitetään. Tutkimus jatkuu kirjallisuuskatsauksella, jonka kautta pyritään kartoittamaan, miten yliopistojen ”kolmannen tehtävää” on aikaisemmin tutkittu, ja millaisia sisältöjä sille on annettu. Katsauksen avulla hahmotetaan, kuinka tämä tutkimus asemoituu suhteessa jo olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen (Hirsjärvi ym. 1997, 115), sekä luodaan tutkimuksen teoreettinen viitekehys, ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä konkreettiseksi työkaluksi ja analyysiosion pohjaksi.

Kirjallisuuskatsaukseen on valittu tutkimusartikkeleiden lisäksi politiikkadokumentteja, jotta ilmiötä voitaisiin tarkastella mahdollisimman moniäänisesti.

Viitekehyksen muodostamisen jälkeen esitellään tiiviisti tutkimuksen aineisto (Eurooppa 2020 -strategia, OKM:n esitys yliopistojen uudeksi rahoitusmalliksi 2017 alkaen sekä case-yliopistojen strategiat), jonka jälkeen siirrytään analyysiosioon.

Tutkielma päättyy tulosten esittelyyn ja johtopäätöksiin, joiden lisäksi esitetään tiiviisti jatkotutkimusaiheita.

2. ”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” OHJAUS JA MITTAMINEN

2.1. Poliittiset linjaukset ohjaavat ”kolmatta tehtävää”

Jo Foucault (1971) tunnisti yliopistojen merkityksen yhteiskunnan sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten tavoitteiden saavuttamisessa. Siten yliopistojen yhteiskunnallinen palvelutehtävä, saati yhteistyö teollisuuden tai talouden aloilla ei ole uusi ilmiö. Sen merkitys on kuitenkin tullut näkyvämmäksi julkisessa politiikassa 1970-luvun puolivälistä saakka. Varsinaiseksi ”kolmanneksi tehtäväksi” se tunnistettiin julkisessa politiikassa vasta kuitenkin 1990-luvun loppupuolella, jolloin esimerkiksi Englannissa perustettiin ensimmäinen julkinen rahoitusohjelma yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tukemiseen. (Vorley & Nelles 2009, 292.) Yhtenä merkittävänä taustavaikuttajana ”kolmannen tehtävän” korostumiseen on ollut muutos julkishallinnossa: uuden julkisjohtamisen⁴ myötä myös (julkisten) yliopistojen toimintaa, koulutusta ja tutkimusta, on tarkasteltu yhä enemmän tuloksellisuuden näkökulmasta (Kankaala ym. 2004, 19). On myös huomattava, että ns. suurien yhteiskunnallisten haasteiden saralla tehtävä tutkimus jo itsessään legitimoii yliopistojen ja korkeakoulujärjestelmien statusta yhteiskunnassa (Aarrevaara ym. 2015, 80).

Yliopistojen ”kolmas tehtävä” on kiistatta saanut osakseen paljon huomiota ja vankan jalansijan korkeakoulupolitiikassa. Kuten jo johdannossa todettiin, yliopistojen valtionohjaus on lähivuosien myös muutosreformien myötä kasvanut (Zolmer & Benneworth 2012, 81). Esimerkiksi Vorley ja Nelles näkevät juuri poliittisten linjausten olleen katalyytti, joka on rohkaissut yliopistoja toteuttamaan laajemmin niiden sosioekonomista potentiaalia ja herättänyt keskustelua ”kolmannesta tehtävästä” (2009, 293). Yliopistojen ”kolmas tehtävä” onkin jo useissa keskituloisissa maissa artikuloitu poliittisissa dokumenteissa, joissa yliopistojen edellytetään toimivan lähemmässä yhteistyössä ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Silti painopiste todellisuudessa on edelleen teknologisessa yritys yhteistyössä. Toisaalta monissa maissa esiintyy myös sellaisia sosiaalisia aloitteita, joita ei suoraan osata yhdistää yliopistojen ”kolmanteen tehtävään”. (Göransson ym. 2009, 160.)

Monissa korkean tulotason maissa, kuten esimerkiksi EU-maista Tanskassa, Ruotsissa ja Saksassa yliopistojen ”kolmatta tehtävää” pidetään poliittisesti merkittävänä ja se on tullut osaksi yliopistojen lakisääteisiä tehtäviä (Göransson ym. 2009, 160). Myös

⁴ Eng. *New Public Management*

Suomessa on tehty toimenpiteitä 2000-luvulla yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen vaikuttavuuden vahvistamiseksi ministeriön ja korkeakoulujen tasolla (KKA 2013, 32). Yliopistosektorilla yhteistyötä on vahvistettu keskinäisin sopimuksin, allianssein sekä rakenteellisin uudistuksin, joista merkittävimpiä ovat mm. Aalto- ja Taideyliopistojen perustaminen (KKA 2013, 33). Yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja vaikuttavuus ovat nousseet myös Suomessa yliopistojen kahden muun lakisääteisten perustehtävän, opetuksen ja tutkimuksen, rinnalle:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” (Yliopistolaki 2 § 558/2009.)

Kolmannen tehtävän” väljä määrittely yliopistolaissa ei siis kuitenkaan auta rajaamaan yliopistojen yhteiskunnallisen palvelutehtävän reunaehtoja tai siihen liitettäviä sisältöjä. Päin vastoin; kun vuonna jo 2005 muokattu Suomen yliopistolaki antoi näennäisesti yliopistoille ”kolmannen tehtävän” kuvaamalla sitä nimenomaan tehtäväkentäksi, jossa ollaan vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa, muutosta kritisoitiin, sillä monien näkemyksen mukaan *tätä tehtävää on toteutettu jo vuosisatoja ilman valtion ohjausta*. Toisaalta tehtävän lisääminen yliopistolakiin korostaa yliopistojen roolia osana yhteiskuntaa, eikä siitä erillisenä toimijana. (Niiniluoto 2015, 17.)

Säädösohjauskaan automaattisesti tarkoita, että yliopistoihin kanavoituisi lisäresursseja ”kolmannen tehtävän” toteuttamiseen. Päinvastoin oletuksena voi olla, että sen kautta voidaan hankkia ulkopuolista rahoitusta ja siten jopa vähentää valtion osuutta. (Göransson ym. 2009, 160.)

Myös nykyinen tehtävien määrittely Suomen yliopistolaissa aiheuttaa kritiikkiä. Esimerkiksi Ilkka Niiniluoto kysyy OKM:n raportin ”*Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*” (Niiniluoto 2015, 19) yhteenvedossa aiheellisesti, kuinka monta tehtävää laissa yliopistoille oikeastaan tutkimuksen ja opetuksen rinnalla säädetään?

Julkisen hallinnon aktiivisesta roolista huolimatta ”kolmatta tehtävää” ei voida implementoida yhden mallin mukaan, sillä sen luonne on paljon monimutkaisempi.

Yliopistot saattavat etsiä mallia kansainvälisesti hyvistä käytännöistä, mutta ”kolmannen tehtävän” toteuttaminen edellyttää nykyisellään tiivistä yhteyttä opetus- ja tutkimusfunktioihin. (Vorley & Nelles 2009, 293.) Siispä korkeakoulujen ei tarvitse profiloitua kaikkien sen osa-alueiden osalta, vaan jokainen voi etsiä parhaan keinon toimia yhteiskunnassa (EM3 2012, 20). Tämäkin tukee lähtökohtaa, jossa myös ”kolmatta tehtävää” tarkastellaan suhteessa yliopiston omaan (tutkimus)profiliin (Aarrevaara ym. 2015, 79). Tietoon perustuvan talouden myötä yliopistojen rooli aktiivisena toimijana on korostunut, mutta samalla on huomattu, että vaikuttavuus voi olla monimuotoista (EM3 2012, 20).

Suomessa innovaatiopolitiikka on hallitusohjelman mukaisesti ollut kiinteästi yhteydessä tutkimus- ja koulutuspolitiikkaan, jossa yksi keskeinen osa yliopistojen yhteiskunnallisen palvelutehtävän vahvistamisessa liittyy tutkimustulosten kaupallistamiseen (KKA 2013, 23). ”Kolmannen tehtävän” käsitteellisestä ja sisällöllisestä epäselvyydestä ja löyhästä säädösohjauksesta huolimatta on selkeää, että 1990- ja 2000-lukujen taitteessa yliopistojen toimintaan on liittynyt uusia elementtejä, jotka alleviivaavat sekä tutkimuksen että opetuksen taloudellista ja yhteiskunnallista hyödynnettävyyttä (Kankaala ym. 2004, 11).

Kansallinen rahoitusmalli on keskeinen osa yliopistojen toiminnanohjauksen kokonaisuutta, jonka muita tekijöitä ovat mm. poliittinen ohjaus, säädösohjaus, budjettiohjaus, tulosohjaus ja informaatio-ohjaus (OKM 2015:9,21). *Rahoitusmallin signaalit yhteiskunnallisen vaikuttavuuden merkitysten rakentumisessa ovat tärkeitä.* Yliopistojen rahoitusmalli ei ole toki ainoa palkitsemisen muoto, mutta vähäisemmilläkin kannustimilla tutkitusti on ohjausvaikutusta instituutioiden toimintaan. (Niiniluoto 2015, 30.)

Tärkeitä tekijöitä ovat myös vaikuttavuuteen ja vuorovaikutteiseen työtapaan kannustavat toimintamallit ja kannusteet yliopisto-, tiedekunta- ja laitostasolla, sillä poliittisista linjauksista, rahoitusohjauksesta ja tiukentuneesta säädösohjauksesta huolimatta ”kolmas tehtävä” on pohjimmiltaan lähtöisin yksittäisen työntekijän, tutkijan ja opettajan ajankäytöstä ja työpanoksesta.

2.2. Kilpailtu tutkimusrahoitus – EU:n merkitys kasvaa

Viime vuosikymmeninä innovaatiokeskustelu on kasvanut ja yhteiskuntapolitiikassa on siirrytty passiivisesta otteesta aktiiviseen innovaatiojärjestelmien kehittämiseen. Muutoksella on ollut merkittävä osa yliopistojen tutkimusrahoituksen kehittymiseen tavoitteellisemmaksi: ”--aiemmin tutkimusrahoitusta jaettiin pääsääntöisesti ilman erityisiä toiminnallisia tavoitteita, niin nyt rahoituksen avulla pyritään aktiivisesti tukemaan muun muassa strategisilla tutkimusaluilla tapahtuvaa yliopistojen ja yritysten verkostoitumista ja tutkimuksen hyödyntämistä.” (Kankaala ym. 2004, 18.)

Tiukentuneessa taloustilanteessa ulkopuolisen täydentävän rahoituksen merkitys on korostunut entisestään ja etenkin EU:n kilpailtu tutkimusrahoitus on yhä tavoitellumpaa. Suomessa osallistuminen EU:n tutkimushankkeisiin kasvoi merkittävästi maan liittyttyä Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995, jonka myötä tieteen ja teknologian verkostot ovat muuttuneet kansallisista eurooppalaisiksi (Hakala ym. 2002, 357). *EU:n merkittävien keino eurooppalaisen tutkimusyhteistyön vahvistamiseen, uuden tiedon kaupallistamiseen ja sen myötä kansainvälisen kilpailukyvyn kehittämiseen ovat tutkimuksen puiteohjelmat.* Niiden myötä EU:n tutkimusrahoituksen kasvu on ollut räjähdysmäinen 1990-luvun lopulta lähtien. Esimerkiksi vuonna 1999 Suomeen on kanavoitunut EU-tutkimushankkeiden rahoitusta noin 24 milj. euroa, joka on kattanut 7% ulkoisesta tutkimusrahoituksesta (Hakala ym. 2002, 359).

Vuosina 2007–2013 toteutuneen, toistaiseksi EU:n laajimman tutkimus- ja innovaatio-ohjelman, ns. 7. puiteohjelman rahoitus, 54 miljardia, oli mittava panostus Euroopan talouden ja työllisyyden kasvamiseksi tulevaisuudessa. Ohjelman kautta on tuettu eurooppalaisten yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yritysten välistä tutkimusyhteistyötä, mutta sen suuresta kokoluokasta huolimatta merkitys suomalaisessa tutkimusrahoituksessa on jäänyt vähäiseksi muodostaen vain alle 2% koko tutkimustoiminnan rahoituksesta.

Ei-vahvistettujen tietojen mukaan Suomeen olisi kanavoitunut 7. puiteohjelmasta (2007–2013) yhteensä lähes 876 miljoonaa euroa tutkimushankerahoitusta ja suomalainen toimija on ollut mukana toteuttamassa 2628:aa hanketta (Tekes 2014, 4). Yliopistojen osuus tästä rahoituksesta on ollut 359,1 miljoonaa euroa (Tekes 2014, 5). Tilastokeskuksen tietojen mukaan suomalaisten yliopistojen tutkimusrahoitus on ollut vuonna 2012 kaiken kaikkiaan 1,2 miljardia euroa, josta ulkopuolisen rahoituksen osuus

on ollut 56,4% (Tilastokeskus 2012). EU-rahoitteisen tutkimustoiminnan merkitys on kuitenkin edelleen kasvussa, ja kansainvälinen tutkimusrahoitus ja tutkimusyhteistyö ovat usein keskeinen osa tutkimuksen laatumittareita. (Tekes 2014, 3.)

EU-rahoitteisten tutkimushankkeiden tutkimus on keskittynyt pitkälti yritysysteistyöhön tai yleiseen hanketyöhön, eikä yliopistojen osallisuutta ole laajasti tutkittu. EU-yhteistyön nähdään kuitenkin parantavan yliopistojen mainetta ja lisäävän myös muita yhteistyömahdollisuuksia. (Hakala ym. 2002, 358.) EU-rahoitteisen tutkimusprojektien on kritisoitu painottavan soveltavaa tutkimusotetta perustutkimuksen kustannuksella, ja etsivän ratkaisuja vain käytännönlähtöisiin ongelmiin. Lisäksi EU:n rahoittamia tutkimusprojekteja on kuvattu markkinaorientoituneeksi tutkimukseksi. (Hakala ym. 2002, 367, 369.) Toisaalta koko korkeakoulukentän, myös perinteisten julkisten yliopistojen, on todettu omaksuneen yhä kaupallisempi toimintatapa 2000-luvulla; taloudellinen hyöty on ollut yksi merkittävimmistä motiiveista myös kansainvälisen yhteistyön lisääntymiselle (Althbach & Knight 2007, 292).

Kuten todettu, EU:n rahoittamaan yliopistojen tutkimusyhteistyöhön ei ole juurikaan keskitytty akateemisessa tutkimuksessa, vaan sen fokus on ollut hankkeiden tulosten reflektoinnissa mm. teollisuudessa. Aikaisempien tutkimusten perusteella läheskään kaikista EU-hankkeista ei ole kertynyt perinteisiä akateemisia meriittejä, kuten vertaisarvioituja julkaisuja. (Hakala ym. 2002, 370.) Vaikka EU-hankkeita on kritisoitu soveltavasta tutkimusotteesta, tutkimusagendojen (ml. ohjelma-asiakirjojen) vaikutukset yliopistojen tutkimusfokukseen on nähty marginaalisena (Hakala ym. 2002, 373).

Ehkäpä 2000-luvun merkittävät muutokset yliopistosektorilla; markkinaorientoituneisuus, suoritusperusteiseen rahoitusmalliin siirtyminen sekä kasvava täydentävän rahoituksen tavoittelu, ovat voineet jo muuttaa tilannetta? Uskon, että volyymin kasvaessa myös kilpaillun tutkimusrahoituksen ohjausvaikutukset yliopistojen toimintaan lisääntyvät, vaikka ne olisivatkin vaikeasti todennettavissa.

On todettu, että yliopistojen ohjaaminen samanaikaisesti sekä yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen että akateemisesti kilpaillun tutkimusrahoituksen piiriin on haastavaa (Aarveaara ym. 2015, 79), mutta eivät ne ole välttämättä toisiaan poissulkevia tekijöitä: esimerkiksi H2020-puiteohjelmassa on korostettu monia yhteiskunnallisia elementtejä, kuten esimerkiksi tieteen avoimuutta (Horisontti 2020). Kilpailtu tutkimusrahoitus on otettu huomioon entistä vahvemmin myös valtion rahoitusohjauksessa, kun käyttöön otettiin uusi kilpaillun rahoituksen instrumentti, Strategisen tutkimuksen neuvoston

(STN) ja valtioneuvoston kanslian rahoitus, jossa huomioidaan tutkimuksen yhteiskunnallinen relevanssi. Tämän rahoitusinstrumentin on katsottu palvelevan myös poliittista päätöksentekoa. (Kirsilä 2016, 352–354.)

2.3. ”Kolmannen tehtävän” arviointi ja mittaaminen

”YVV:ta arvioidessa pitää ottaa huomioon sen monimuotoisuus ja pyrkiä kehittämään erityyppisiä mittareita aktiivisuudelle ja onnistumiselle. Aktiivisuudesta ei pidä rangaista” (Heinonen & Raevaara 2012, 5).

”Kolmannen tehtävän” kasvanut rahoitustarve herättää paljon keskustelua, sillä edes korkeantulotason maissa yliopistoille ei myönnetä lisäresursseja sen toteuttamiseen. Vaikka politiikkadokumenteissa edellytettäisiin tiukempaa yhteiskunnallista yhteistyötä, implementointisuunnitelmissa painottuu tavallisesti vain teknologisten innovaatioiden siirto. Voidaankin todeta, että ensisijaisesti ”kolmannessa tehtävässä” korostuvat taloudelliset tekijät sosiaalisten näkökulmien jäädessä varjoon: esimerkiksi kehittyneissä teollisuusmaissa ”kolmas tehtävä” toteutuu teknologian alan sopimustutkimuksen kautta, joka mahdollistaa myös ”kolmannen tehtävän” ulkopuolisen rahoittamisen. Sen sijaan sosiaalisten haasteiden saralla ulkopuolinen rahoitus ei ole mahdollista samassa mittakaavassa. (Göransson ym. 2009, 162.)

Myös Heinonen ja Raevaara nostavat esiin, ettei ”kolmanteen tehtävään” liitettävä yhteiskunnallinen vaikuttavuus näy yliopistojen arvioinnin mittareissa eikä myöskään missään keskeisissä rahoitusinstrumenteissa: OKM:n rahoitusmallissa (2013) tai Suomen Akatemian rahoituksen myöntöperusteissa (Heinonen & Raevaara 2012, 4). Siten tulosohejaus ei kannusta yliopistoja panostamaan yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen (Siika-aho 2015, 260).

Yhtenä näkökulmana esitetään, että yhteiskunnallista palvelutehtävää voisi kehittää panostamalla tutkijoiden tiedeviestintäkoulutukseen ja ottamalla se huomioon jo tutkijakoulutuksessa. Lisäksi ”kolmas tehtävä” pitäisi huomioida strategisen rahoituksen myöntöperusteissa sekä tutkimuksen vaikuttavuuden arvioinnissa (Heinonen & Raevaara 2012, 8).

Haastavuudestaan huolimatta ”kolmanteen tehtävään” liitettävien vaikuttavuuden ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tehtävien määrittelyyn kannustetaan myös Korkeakoulujen arviointineuvoston tuoreessa selvityksessä (KKA 2013:5, 110). Painetta

indikaattorien muodostamiseen luodaan myös elinkeinoelämän taholta, painottaen eritoten tutkimustulosten kaupallistamista: ”On suuri tarve kehittää yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittareita myös tutkimusosion rahoitusmalliin. On löydettävä tapoja mitata ja palkita sitä, että tutkimustyön tuloksia aidosti hyödynnetään myös suomalaisessa elinkeinoelämässä.” (EK:n kannanotto, 2014⁵).

Tulevaisuudessa kilpailtu (kansainvälinen) tutkimusrahoitus määrittää suomalaisten yliopistojen toimintaa näiden lähimenneisyyden muutosten jälkeen yhä voimakkaammin. Voimassa olevassa OKM:n rahoitusmallissa suoritusindikaattorit muodostuvat opetukseen ja tutkimukseen suoraan liittyvistä mittareista. Samaan aikaan vaikuttavuuden todentamiselle on kuitenkin voimakas tarve. Tietopohjaa ja mahdollisia mittareita pyritään kehittämään tällä hetkellä ministeriötasolla, jotta valtion (rahoitus)ohjauksen työkalut soveltuisivat myös vaikuttavuuden käsittelyyn. (Kosunen, 2014.) Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen arviointimalleissa toimivien indikaattorien laatiminen on haastavaa (Heikkilä & Jokinen 2015, 34), eikä kansainvälisten mallien soveltuminen esim. suomalaiseen kontekstiin ole itsestään selvää. Mallit perustuvat tavallisesti joko kysely- ja / tai haastatteluaineistoon tai tilastoaineistoon, eikä erilaisia aineistoja ole kyetty toistaiseksi onnistuneesti yhdistämään (OPM 2007:22, 9).

Vaikka ”kolmannen tehtävän” mittareiden kehittäminen on sekä ajankohtainen että haastava asia (Lyytinen ym. 2015, 49–50), myös vastakkaisia näkökulmia indikaattoreiden kehittämisestä on esitetty; esimerkiksi Ilkka Niiniluodon mukaan indikaattoreita yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen ja vaikuttavuuden mittareita kehitetty riittävästi, mutta haasteita luovat mm. soveltuvan mittarin valitseminen, korkeakoulujen keskinäinen erilaisuus, kerätyn tiedon tuottama lisäarvo suhteessa tiedonkeruun kustannuksiin sekä kuormittavuuteen, valittujen mittareiden luotettavuus ja niiden mahdolliset kannustinvaikutukset (Niiniluoto 2015, 30). Tällä hetkellä kehitettyjä vaikuttavuuden indikaattoreita voi luonnehtia määrällisiksi; panoksiin, toimenpiteisiin ja tuotoksiin keskittyviksi (Niiniluoto 2015, 25).

Kattavan aineiston kerääminen näyttäytyy aikaisempien tutkimusten valossa erittäin haasteelliselta. ”Kolmannen tehtävän” alla lukeutuu hyvin erilaisia toimia, jotka osoittavat suuria eroja instituutiokohtaisissa tulkinnoissa. Erilaisia tulkintatapoja voidaan selittää kansallisella ja alueellisilla toimintaympäristön eroilla, poliittisilla linjauksilla sekä

⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö on pyytänyt Elinkeinoelämän keskusliitolta EK:ltä lausuntoa työryhmän ehdotuksesta yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiseksi vuodesta 2015 alkaen. <http://ek.fi/ajankohtaista/2014/03/04/tyoryhman-ehdotus-laaturakenteen-vahvistamisesta-yliopistojen-rahoitusmallissa/> Luettu 17.11.2014

jopa tieteenalakohtaisilla eroavaisuuksilla. (EM3 2012, 19.) Siksi on tärkeää, että myös tämän tutkimuksen aineistoon on valittu niin poliittisia dokumentteja kuin teknisen ja monialaisen yliopisto-organisaation strategiat.

Göransson ym. (2009, 160) toteavat, *ettei yhtä universaalia ratkaisua "kolmannen tehtävän" toimien toteuttamiseen voida luoda edes vastaavassa taloudellisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilanteessa oleville maille*. Jokainen maa on ainutlaatuinen institutionaaliselta rakenteeltaan ja sosioekonomiselta tilanteeltaan ja siten myös edellytyksiltään toteuttaa "kolmatta tehtävää". Maan oman historian ja sen myötä syntyneen tilanteen mukaan määräytyy, mitkä tehtävät opetuksen ja tutkimuksen lisäksi kuuluvat yliopistojen toimintakenttään. (Göransson ym. 2009, 161.) Siksi "kolmannen tehtävän" mittareita tarkastellaan tavallisesti instituutiokohtaisesti, parhaita käytäntöjä kartoittaen. Empiiriset esimerkit lisäävät ymmärrystä kolmannen tehtävän dynamiikasta, mutta eivät teoreettisen kehyksen rakentamisesta. Vorley & Nelles pyrkivät kuroma umpea näiden kahden kirjallisen lähestymistavan välillä holistisella tutkimusotteella, ymmärtämällä "entrepreneurial architecture" -käsitteen kautta sekä instituutiokohtaisia "kolmannen tehtävän" soveltamistapoja, että konseptualisoimalla yliopistojen yritysmäisyyttä käytännöllisen viitekehyksen kautta. (Vorley & Nelles 2009, 290.) Nämä case-maiden kokemukset voivat olla arvokkaita kansallisissa politiikkalinjauksissa (Göransson ym. 2009, 161.)

2.4. Yhteenveto

Yliopistojen "kolmatta tehtävää" dominoi tutkimuskirjallisuudessa taloutta painottavat tekijät sekä keskittyminen yrittäjämäisten yliopistojen (ilmenemis)muotoihin (Clark, 1998a, b; Etzkowitz ym. 2000). Yliopistojen toiminnan merkitys on korostunut vaurauden ja kilpailukyvyn kasvussa (Yusuf, 2001; Mawson, 2007). "Kolmanteen tehtävään" liitetään yhteiskunnallisen vaikuttavuuden erilaisia ulottuvuuksia, mutta niistä on rahoitusinstrumenttien tai mittareiden perusteella vaikea muodostaa yhtenäistä kuvausta. Vaikka erilaisia indikaattoreita on luotu, niiden sovellettavuus erilaisiin korkeakoulujärjestelmiin on vielä alkutekijöissään. Mittarit on kehitetty erilaisista lähtökohdista, eikä yhtä kaikille soveltuvaa mallia liene mahdollista tuottaa. Yhteisten indikaattoreiden luominen "kolmannelle tehtävälle" on useista yrityksistä huolimatta ongelmallista a) siihen liittyvien kontekstisidonnaisten tekijöiden (kansallinen, alueellinen, institutionaalinen, tieteenalakohtainen ja joskus jopa henkilökohtainen

toimintaympäristö) ja b) mitattavan aineistonkeruuseen liittyvien haasteiden vuoksi (ei määrällistä, epävirallista tai näkymätöntä työtä) (EM3 2012, 20). Toistaiseksi ”kolmannen tehtävän” roolin on oletettu perustuvan sosiaalisen roolin sijaan yliopistojen kaupallisiin tuotoksiin, etenkin patentoitiin ja Start up -yrityksiin (Vorley & Nelles 2009, 285 sit. Rothaermel ym. 2007).

Yliopistojen merkitystä yhteiskunnassa ja tietoon perustuvassa taloudessa pidetään vakiintuneena, mutta yliopisto-organisaatiot ovat uudelleen nostettu poliittisissa linjauksissa sosioekonomisen kehittämisen kärkilinjaan (Vorley & Nelles 2009, 285). Kirjallisuuden perusteella voidaan todeta, että ensinnäkin yliopistojen rooli yhteiskunnassa on noussut yhä merkittävämmäksi, ja että ”kolmannen tehtävän” roolin kasvu selittyy taloudellisilla, poliittisilla, teknologisilla ja muilla yhteiskunnallisilla muutoksilla: toisin sanoen yliopistot pyrkivät vastaamaan yhteiskunnan tarpeisiin ja muuttumaan muun maailman mukana – kukin tavallaan.

Toisekseen voidaan havaita, että ”kolmannen tehtävän” roolin korostumiseen on vaikuttanut korkeakoulupoliittiset linjaukset niin kansainvälisellä kuin kansallisellakin tasolla. *Esimerkiksi Vorley ja Nelles (2009) ymmärtävät ”kolmannen tehtävän” nimenomaan politiikkadokumenteissa artikuloituna ilmiönä.* Havainto tukee korkeakoulupoliittisten dokumenttien hyödyntämistä diskursiivisena aineistona ”kolmannen tehtävän” tarkastelussa: millainen ilmiö yliopistojen ”kolmas tehtävä” on, kun sitä artikuloidaan politiikkadokumenteissa?

3. KIRJALLISUUSKATSAUS: ”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” JÄLJILLÄ

3.1. Ensimmäinen, toinen ja ”kolmas tehtävä”

Yliopistoilla kuvataan nykyisin olevan kolme ydintehtävää, joista ensimmäisellä viitataan opetusfunktiioon, toisella tutkimukseen ja kolmannella laajemmin yhteiskunnalliseen palvelutehtävään⁶ (Schutte ym. 2000, 7). Niin kutsutun ”kolmannen tehtävän” kohdalla ei kuitenkaan ole kyse selkeärajaisesta tehtäväkentästä, vaan sillä voidaan tarkoittaa laajempaa yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmaa, joka on ikään kuin tutkimusta ja opetusta ohjaava periaate (Kankaala ym. 2004, 132). Tämän vallalla olevan näkemyksen mukaan kyseessä on yliopistojen kahden ydintehtävän, yhteiskunnallisesti relevantin koulutuksen ja tutkimuksen hyödyntäminen (OPM 2007, 16), eli yhteiskunnallinen vaikuttavuus muodostuu suhteessa kahden muun perustehtävän hoitamiseen (Niiniluoto 2015, 21).

Vaikka ”kolmas tehtävä” -termin alkuperää ei tunneta, se on looginen jatkumo yliopiston ydintoimien rakentumisessa. Historiallisesta näkökulmasta yliopistojen ensisijainen tehtävä on ollut koulutus, jonka rinnalle tutkimus nousi toiseksi perustehtäväksi 1800-luvun lopulla niin kutsutun ”ensimmäisen akateemisen vallankumouksen” myötä. (Eztkowitz & Leydesdorff 2000, 110). Vastustuksesta huolimatta opetuksen ja tutkimuksen havaittiin hyödyntämään toisiaan (Zawdie 2010, 152), ja korkealaatuisen tutkimuksen nähdään nykyisin olevan perusta niin koulutukselle kuin yhteiskunnalliselle vaikuttavuudellekin (Niiniluoto 2015, 19).

Debatti ”kolmannesta tehtävästä” pyörii nyt yliopistojen kahden muun perustehtävän kautta ja yksi tavallisimmista näkökulmista on, ettei ”kolmannelle tehtävälle” voi muodostaa koulutuksesta tai tutkimuksesta irrallaan olevia sisältöjä (Kankaala ym. 2004, 22; Niiniluoto 2015, 19). Tämä näkemys on vallalla myös yliopistoissa. Esimerkiksi Korkeakoulujen arviointineuvoston toteuttaman kyselytutkimuksen mukaan suomalaiset yliopistot kokevat, että *vaikuttavuus toteutuu laadukkaasti tutkimus ja opetustyön kautta*, joten vaikuttavuus määrittyy kahden muun ydintehtävän kautta. Siten vaikuttavuus ei tällä hetkellä muodosta yliopistoille selkää tulosaluetta, eikä ”kolmatta tehtävää” käsitellä juurikaan voimassa olevissa strategioissa. (KKA 2013, 37.)

⁶ Eng. *Service to the community*

Usein ”kolmannen tehtävän” yhteydessä puhutaan joko näkökulmista tai ulottuvuuksista, mutta harvoin sen konkreettisista sisällöistä, jos yhteiskunnallisen vaikuttavuuden indikaattoreita käsitteleviä artikkeleita tai selvityksiä ei oteta huomioon.

Pohjimmiltaan ”kolmannessa tehtävässä” on kyse yliopiston ja sen parissa toimivien henkilöiden toiminnasta aiheutuvista todellisista seurauksista yhteiskunnassa, eli yliopiston roolista kausaalisenä agenttina, joka a) toimiensa tai b) vuorovaikutuksensa kautta saa erilaisia vaikutuksia aikaan yhteiskunnassa (Niiniluoto 2015, 21). Näitä vaikutuksia on epäilemättä vaikea jäljittää, saati todentaa, joten aiheen käsittely on syystä pirstaleista. *Lopulta yhden, yhtenäisen tehtäväkentän sijaan ”kolmannen tehtävän” voi katsoa määrittyvän todellisuudessa instituutiotasolla, yliopisto-organisaation tavassa vastata ympäröivän yhteiskunnan tarpeisiin* (Schutte ym. 2000, 7).

Toisaalta on huomattava, että opetus- ja tutkimustehtävän toteuttaminen ei itsessään takaa sitoutumista yhteiskunnalliseen kehittämistoimintaan, mikäli sitä ei ole tehokkaasti integroitu yliopiston sosioekonomiseen ja kulttuuriseen toimintaympäristöön. Yliopistojen elitistinen asema on edelleen säilynyt esimerkiksi kehitysmaissa, joissa yliopistot pystyvät vähiten vastaamaan yhteiskunnan todellisiin tarpeisiin. Siksi ”toinen vallankumous” on kannustanut yliopistoja tiiviisti kehittämään myös ”kolmatta tehtävää”. (Zawdie 2010, 152.)

Tämän toisen vallankumouksen myötä yliopistoista on tullut myös selkeämmin taloudellisia toimijoita (Etzkowitz & Leydesdorff 2000, 110), ja esimerkiksi Euroopan heikko taloustilanne on korostanut yliopistojen roolia talouskasvussa ja innovaatioissa (Virtanen 2002, 11–12). Juuri markkinavetoisen korkeakoulupolitiikan myötä yliopistoista halutaan tehokkaita, tuottavia ja vaikuttavia, yhteiskunnallisesti hyödyllisiä instituutioita (Tirronen & Kivistö 2008, 13).

Nykyisellä, niin kutsutulla ”uudella hyödyn aikakaudella” yliopistot palvelevat laajemmin yhteiskunnan eri sidosryhmiä, vaikkakin pohjautuen perinteiseen akateemiseen käsitykseen. Tirronen ja Kivistön kuvaama ”uusi hyödyn aikakausi” vaatii, että yliopisto nähdään uudella tavalla muuttuneessa toimintaympäristössä, joten yliopistot tarvitsevat ”kolmannen tien”. Anthony Giddens tarkoitti sillä alun perin sosiaalidemokratian uudistamista ja hyvinvointivaltion nykyaikaistamista, mutta ”kolmannella tiellä” voidaan viitata laajemmin yliopiston uudistumistarpeeseen sekä uudelleen käsitteellistämiseen muuttuvassa yhteiskunnassa: moderniin tiedeyliopistoon,

jonka toiminta vastaa (yhteiskunnan) erilaisiin tarpeisiin. (Tirronen & Kivistö 2008,13–14.) Toteuttaako moderni tiedeyliopisto väistämättä kahden perustehtävän ohella myös ”kolmatta tehtävää”?

3.2. ”Kolmas tehtävä” käsitteenä

Ei ole lainkaan yksiselitteistä, mitä ”kolmannen tehtävään” liitettävällä yhteiskunnallisella vuorovaikutuksella tai vaikuttavuudella käytännössä tarkoitetaan. Vaikka käsite on monitulkintainen ja siihen liittyy erilaisia näkökulmia, pohjimmiltaan sillä viitataan yliopistojen ja muun yhteiskunnan väliseen vuorovaikutukseen, jota luonnehtii yliopistoissa tuotetun tiedon ja osaamisen siirto, sen soveltaminen sekä hyödyntäminen akateemisen yhteisön ulkopuolella. (Lyytinen ym. 2015, 50 sit. Molas-Gallert ym. 2002.) Rajanveto yliopiston ”sisäisen” ja ”ulkopuolisen” toiminnan välille on kuitenkin haastavaa (Niiniluoto 2015, 22), sillä esimerkiksi vuoropuhelu ympäröivän yhteiskunnan kanssa ylittää nämä rajapinnat.

Siinä missä ”kolmannelle tehtävälle” ei voida määrittää yhtenäistä sisältöä tai rajata funktiolle selkeää tehtäväkenttää, myöskään sen nimittäminen ”kolmanneksi” tehtäväksi ei ole täysin ongelmaton. Esimerkiksi vuonna 2007 julkaistussa Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksessä kirjoittajat käyttävät ”tehtävän” sijaan nimitystä ”yhteiskunnallinen vuorovaikutus”, jotta tehtävää ei mielletäisi opetuksesta ja tutkimuksesta erilliseksi tehtäväkokonaisuudeksi. Käsitteellä ”vuorovaikutus” halutaan myös viitata siihen, ettei uusi tieto tai osaaminen itsessään saa aikaan yhteiskunnallisia muutoksia. (OPM 2007, 16.)

Vorley ja Nelles toteavat, että ”kolmas tehtävä” -käsitteen alkuperä on tuntematon, mutta heidän mukaansa tutkimuskirjallisuudessa on syntynyt konsensus siitä, miten yliopistot ovat maailmanlaajuisesti kehittäneet ja kehittävät edelleen uutta tehtäväaluetta opetuksen ja tutkimuksen rinnalle aina siitä lähtien, kun ilmiötä on tarkasteltu aktiivisemmin aina 1980-luvulta saakka (Vorley & Nelles 2009, 285). Nimenomaan ”kolmas tehtävä” nimityksen voidaan tulkita olevan lisäys kahteen perusfunktioon, ja siten niistä erotettu kokonaisuus (Siika-aho 2015, 262–263). Esimerkiksi Iso-Britanniassa yliopistojen taloudellisen ja sosiaalisen osallisuuden formalisointiin viitataan jo vakiintuneesti ”kolmantena tehtävänä” opetuksen ja tutkimuksen rinnalla (Vorley & Nelles 2009, 284–285). Suomessa yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä” on puolestaan keskusteltu 2000-luvun alusta lähtien, jolloin

sen katsottiin ensisijaisesti viittaavan yliopiston rooliin alueellisena vaikuttajana (Niiniluoto 2015, 17).

Itse koen, että nimitys ”kolmas tehtävä” tavallaan kaksiteräinen miekka: se on oiva kattotermi, jonka alle yliopistoinstituutiot voivat rakentaa erilaisia vaikuttavuuden sisältöjä ja tehtäviä, mutta jos sitä käytetään ilman relevanttia kontekstia, sen merkitykset jäävät hyvin abstraktiksi. Kutsutaanpa ilmiötä yhteiskunnalliseksi vaikuttavuudeksi, vuorovaikutukseksi tai ”kolmanneksi tehtäväksi”, sitä on nykytilassa vaikea käyttää täsmällisesti: kaikki kolme synonyymeiksi rinnastettavaa termiä voivat sisältää hyvin erilaisia tehtäviä tai vastaavasti täysin identtisiä sisältöjä. Esimerkiksi OKM:n tuoreen selvityksen *”Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen (2015:3)”*⁷ tulosten yhteenvedossa Ilkka Niiniluoto käyttää ”kolmannen tehtävän” ympärillä järjestään lainausmerkkejä. Vaikka tulkitsem kirjottajan kuuluvan siihen koulukuntaan, joka ei näe yhteiskunnallista vaikuttavuutta niinkään erillisenä tehtävänä, vaan toteutuvan kahden muun perustehtävän kautta, eivät lainausmerkit ole minustakaan huono ajatus.

Käsitteen monitulkintaisen roolin vuoksi päätyin käyttämään lainausmerkkejä termin ympärillä myös tässä tutkimuksessa, onhan ”kolmas tehtävä” nimenomaan kansainvälisestä korkeakoulututkimuksessa lainattu ilmaisu. Olipa ”kolmas tehtävä” itsenäinen tai kahden muun yliopiston perustehtävän välillinen tuotos, siihen liitettävät merkitykset aktualisoituvat lopulta yliopistojen *toiminnassa*. Tässä tutkielmassa nimitän ko. monimutkaista tehtäväkenttää nimenomaan ”kolmanneksi tehtäväksi”, jonka alle lukeutuvat yliopistojen yhteiskunnallinen palvelutehtävä ja (kaksisuuntainen) vuorovaikutus.

3.3. ”Kolmannen tehtävän” määrittelyä

Erilaisia näkökulmia siitä, mitä yliopistojen ”kolmannella tehtävällä” tarkoitetaan, löytyy runsaasti. Henry Mugabi on koonnut yhteen väitöskirjassaan *Institutionalisation of the Third Mission” of the University. The Case of Makerere University* (2014), millaisia määritelmiä ”kolmannelle tehtävälle” annetaan viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa. Nämä ”kolmannen tehtävät” määritelmät kootaan yhteen seuraavassa taulukossa:

⁷ OKM: selvitys on kokoelma itsenäisiä raportteja, joten viittaa aina tiettyyn julkaisun osaan tässä työssä kirjoittajan tai kirjoittajien nimellä.

Table 1. Selected Definitions of the third Mission of Universities

Author(s)	Definition
Asplund & Nordman (1999)	<p>“A formal obligation to interact with surrounding society and economic life”</p> <p>→ <i>Muodollinen vuorovaikutus ympäröivän yhteiskunnan ja talouselämän kanssa</i></p>
Ca (2012)	<p>“Activities of the university (besides teaching and research) that try to reach out to society at large, via its provision of research, technology transfer services and other kinds of linkages”</p> <p>→ <i>Yliopistojen opetuksen ja tutkimuksen lisäksi toteuttava toiminta, joka pyrkii laajemmin vaikuttamaan yhteiskuntaan mm. tutkimuksen ja teknologiaan liittyvän tiedonsiirron kautta.</i></p>
Dan (2012)	<p>“The economic use of research, knowledge, intellectual property rights, patents, spin-offs, technology transfer and, in a broader sense, everything in the direction of society”</p> <p>→ <i>Tutkimuksen, osaamisen, immateriaalioikeuksien, patenttien ja Spin off -aloitteiden kaupallinen hyödyntäminen, teknologiaosaamisen siirto sekä kaikki (muualle) yhteiskuntaan suunnattu toiminta.</i></p>
Gleeson (2010)	<p>“The mission to engage communities beyond the campus gates”</p> <p>→ <i>Yliopisto-organisaation ulkopuolisen yhteisön tavoittaminen</i></p>
Gunasekara (2006)	<p>“The contribution of universities to regional development”</p> <p>→ <i>Yliopistojen kontribuutio aluekehittämistoimintaan</i></p>
Göransson et al. (2009)	<p>“The relationship between higher education and society beyond the first and second missions”</p> <p>→ <i>Yliopistojen ensimmäisen ja toisen tehtävän ylittävä vuorovaikutussuhde yhteiskunnan kanssa</i></p>
Martin & Etzkowitz (2000)	<p>“The function of contributing to the economy and society”</p> <p>→ <i>Yliopistojen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kontribuutio</i></p>
Montesinos et al. (2008)	<p>“Services to the society”</p> <p>→ <i>Yhteiskunnallinen palvelutehtävä</i></p>
Predazzi (2012)	<p>“The mission of fostering dialogue between science and society”</p>

	→ <i>Tieteen ja yhteiskunnan välisen vuoropuhelun kehittäminen</i>
Raditloaneng (2013)	"Community service and engagement" → <i>Yhteiskunnallinen palvelutehtävä ja osallisuus</i>
Schoen et al. (2006)	"A university's relationship with the non-academic outside world – industry, public authorities and society" → <i>Yliopistojen vuorovaikutussuhde ei-akateemisen maailman kanssa (teollisuus, julkinen valta, yhteiskunta)</i>
Shore & McLauchlan (2012)	"Activities geared towards knowledge transfer, forging links with industry and commercializing university research and teaching" → <i>Toiminta, joka pyrkii tiedon välittämiseen, teollisuusyhteistyöhön sekä yliopiston tutkimuksen ja opetuksen kaupallistamiseen</i>
Thorn & Soo (2006)	"Contribution to economic development and to the wellbeing of society" → <i>(Yliopistojen) kontribuutio talouskasvuun ja yhteiskunnan hyvinvointiin</i>

(Mugabi 2014, 15).

a) "Kolmas tehtävä" heijastuu opetuksen ja tutkimuksen kautta

Taulukossa esitetyt tutkimuskirjallisuuden näkemykset "kolmannesta tehtävästä" ovat sekä limittäisiä että päällekkäisiä, ja ne rakentuvat pääasiassa suhteessa kahteen muuhun vakiintuneeseen perustehtävään. Tämä tukee näkemystä, jonka mukaan "kolmannelle tehtävälle" on viime kädessä mahdotonta hahmottaa erityistä sisältöä, joka ei liittyisi koulutukseen tai tutkimukseen (Kankaala ym. 2004, 22).

Toisaalta esim. Ca (2012) ja Göransson ym. (2009) painottavat "kolmatta tehtävää" kahden muun perustehtävän *ylittävänä toimintana*. Siispä korkeakoulujen ja ympäröivän yhteiskunnan välinen vuorovaikutus voitaisiin ymmärtää myös opetuksen ja tutkimuksen rinnalla erilliseksi "kolmanneksi tehtäväksi". Vastoin tätä perinteisempää näkemystä, jossa yhteiskunnallinen vaikuttavuus toteutuu opetuksen ja tutkimuksen kautta, myös Zawdie toteaa, että yliopistojen "kolmas tehtävä" eroaa muusta kahdesta perustehtävästä tekemällä yliopisto-organisaatioista aktiivisen innovaatioiden tuottajan ja strategisen toimijan kestäväen kehityksen saralla. (Zawdie 2010, 152.) "Kolmannen tehtävän" voikin nähdä yhtenä yliopistojen toiminnan keskeisenä ulottuvuutena niiden

jäsentyessä osaksi informaatioyhteiskunnan poliittistaloudellista järjestystä ja kulttuuria (Kankaala ym. 2004, 22).

b) ”Kolmas tehtävä” yhteiskunnallisena palvelutehtävänä

Opetuksen ja tutkimuksen tuottamisen lisäksi yliopistojen rooli on laajentunut yhdeksi tietoyhteiskunnan merkittävimmistä voimavaroista. Vorley ja Nelles (2008) näkevät, että tutkimus ja opetus ovat tärkeitä innovaatiotyön ja tiedonsiirtämisen generaattoreita. He kuvaavat, että ”kolmanneksi tehtäväksi” nimetty yliopistojen yhteiskunnallinen rooli on erityisesti poliittisissa dokumenteissa kuvattu ilmiö, jossa korkeakouluorganisaatiota rohkaistaan hyödyntämään niiden sosioekonomista potentiaalia tiedon välittämisen ja kumppanuuksien kautta. ”Kolmannen” tehtävän laajemmat vaikutukset ja sen rooli opetus- ja tutkimus tehtävien rinnalla ovat kuitenkin yhä kiistanalaisia. (Vorley & Nelles 2008, 120.)

Yliopistojen ”kolmannen tehtävän” nähdään kytkeytyvän kiinteästi yliopistojen yhteiskuntasuhteen historialliseen rakentumiseen ja yhteiskuntien taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin muutoksiin (Kankaala ym. 2004, 37). Esimerkiksi Asplundin ja Nordmanin (1999) määritelmä kuvaakin ”kolmannen tehtävän” *”muodolliseksi pakotteeksi toimia vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan ja talouden kanssa”*, kun taas Gunasekara (2006), Martin & Ertzowitz (2000), Montesinos ym. (2008), Radtloaneng (2013) sekä Thorn & Soo (2006) korostavat määrittelyissään yliopistojen *yhteiskunnallista tai alueellista palvelutehtävää*. Samoin mm. Benneworth ja Zolmer viittaavat yliopistojen ”kolmannella tehtävällä” yliopisto-organisaatioiden tietoiseen ja strategiseen yhteiskuntaa hyödyttävään toimintaan, johon liittyvät suoritustavoitteet ovat kasvaneet viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Kehityksen takana ovat yliopistojen kohtaamat toimintaympäristön muutokset, mutta toisaalta proaktiivinen ote ”kolmannen tehtävän” toteuttamiseen on muuttanut sidosryhmien odotuksia yliopistojen saavutuksista. (Zolmer & Benneworth 2012, 82.)

Vastaava näkökulma esitetään myös OKM:n tuoreessa raportissa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*, jossa todetaan, että korkeakoulujen vaikuttavuutta voidaan tarkastella nimenomaan suhteessa ajankohtaisiin ja merkittäviin yhteiskunnallisiin haasteisiin, jolloin yliopistojen rooli korostuu näiden haasteiden ratkaisemisessa (Niiniluoto 2015, 24). Tällöin

”kolmannen tehtävän” sisällöt kytkeytyvät nimenomaan yhteiskunnan todellisiin tarpeisiin.

”Kolmas tehtävä” ei käsitä vain yliopiston yksisuuntaista vaikuttamista taloudelliseen ja sosiaaliseen toimintaympäristöön, sillä myös yliopistot kokevat yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten vaikutuksia etenkin rahoitusjärjestelmien muutoksien ja tutkimuksen kaupallistamiseen liittyvien säädösten kautta (Zawdie 2010, 152). Jälkimmäinen yhdessä mm. Spin off -yritystoiminnan ja tiedepuistojen kehittämisen kanssa merkitsee, että yliopistot voivat harjoittaa yrittäjämäistä toimintaa, jonka tavoite on alueellisen ja kansallisen taloudellisen kilpailukyvyyn kehittäminen sekä organisaation oman taloudellisen tilanteen parantaminen (Zawdie 2010, 151–152). Tällöin lähtökohdiltaan erilaiset tavoitteet läpäisevät toisensa ja saavat aikaan hyvin erilaisia vaikutuksia, jotka liittyvät etenkin taloudellisiin tekijöihin.

c) ”Kolmas tehtävä” vuorovaikutuksena

Gleeson (2010) ja Schoen ym. (2006) määrittelevät ”kolmannen” tehtävän *yliopistojen ulkopuolella tapahtuvaksi toiminnaksi*. Jako yliopistojen sisäiseen ja ulkoiseen toimintaan ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Koska tutkimuksen ja koulutuksen vaikutukset ilmenevät monimutkaisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa, on sekä vaikutusten tunnistaminen sekä todentaminen joka tapauksessa hankalaa (Kankaala ym. 2004, 22).

”Kolmannen tehtävän” määritelmässä toistuvat myös yhteiskunnalliseen *vuorovaikutukseen* liittyvät elementit, joita kuvataan sanoilla *engage*, *relationship*, sekä *dialogue* (Gleeson 2010; Göransson ym. 2009; Schoen ym., 2006; Predazzi 2012). Kun 1990-luvulla julkisen rahoituksen osuus laski ja keskustelu yliopistojen yhteiskunnallisesta roolista puolestaan kasvoi, tuli korkeakoulutuksen sanastoon mukaan termi *osallisuus*⁸. Historiallisesta näkökulmasta yhdensuuntaisen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen korvasi näkemys kahdensuuntaisesta interaktiosta akateemisen ja ulkopuolisen maailman välillä. (Roper & Hirth 2005, 11–12.) Viime vuosina yhdeksi tavaksi kuvata tieteen ja yhteiskunnan välistä suhdetta on myös noussut ns. post-normaalin tieteen käsite (esim. Funtowicz & Ravetz 1993), jossa korostetaan tieteen *avoimuutta ja kaksisuuntaista vuorovaikutusta*. Siten yliopistojen

⁸ Eng. Engagement

yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen voidaan nähdä muodostuvan juuri siitä rajapinnasta, jonka yli tiedeyhteisön tulokset virtaavat yhteiskunnan käyttöön ja toisaalta yhteiskunnan tarjoamat resurssit virtaavat takaisin tiedeyhteisölle. Kuitenkin akateemisessa yhteisössä on vielä vallalla perinteinen näkemys, jossa yliopistojen yhteiskunnallinen vuorovaikutus käsittää vain tämän vastavuoroisuuden ensimmäisen osan, eli tieteen tuotteena tai valistuksena. (Heinonen & Raevaara 2012, 3–4.)

Vuorovaikutuksellisuuden kasvattaminen on pitkään ollut yksi koko julkisen hallinnon läpäisevistä tavoitteista (Harisalo ym. 2007, 113, 114–115), mutta myös sen realisoitumista hankaloittaa usein mm. lähtökohtaisesti byrokraattiset hallintorakenteet. Vuorovaikutuksellisuuden korostaminen lienee helpoiten toteuttavissa sellaisissa julkisissa organisaatioissa, jotka toimivat suhteellisen autonomisesti, ja joille hyvällä sidosryhmätyöllä on todellista merkitystä organisaation tavoitteiden saavuttamisen kannalta (esim. lisärahoitus tai muut kumppanuudet). Yliopistot täyttävät molemmat kriteerit. Siten panostaminen vuorovaikutuksellisuuden ja kumppanuuksien kehittämiseen on sekä mielekästä että mahdollista juurikin yliopistoissa, joiden hallituksessa istuu uuden lain myötä vähintään 40% yliopistojen ulkopuolisia toimijoita.⁹

Heinonen ja Raevaara puolestaan nostavat yhdeksi yliopistojen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen keskeisimmäksi työkaluksi ”tiedeviestinnän”, jonka kautta luodaan yliopistojen julkisuuskuvaa ja lisätään tutkimuksen ja tieteen uskottavuutta. Kirjoittajien mukaan tiedeviestintää on resursoitu heikosti ja vastuu toiminnasta saattaa jäädä yksittäisille tutkijoille. Siten nykyinen järjestelmä, jossa rahoitusta ei kanavoidu tiedeviestintään, ei ole kestävä. Kuitenkin mm. julkisten vertaisarviointifoorumeiden merkitys tieteen tekemisessä on kasvanut ja julkisen rahoituksen myöntäminen saattaa perustua tietyn tutkimusalan julkisuuskuvaan (Heinonen & Raevaara 2012, 3–4.)

Vaikka yliopistoilla on tärkeä rooli osaamisperustan vahvistamisessa, myös uuden tiedon ja tutkimustulosten siirtäminen sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurisen kehittämistyön ja kansalaisten käyttöön on ensiarvoista. Virtanen toteaa, että vain osaamistasoa nostamalla voidaan vahvistaa Suomen kilpailukykyä, ja osaamiseen sekä tietoon pohjautuvaa kehitystä tulee toteuttaa tasapuolisesti maan kaikilla alueilla. (Virtanen 2002, 11–12.) Yliopistojen osallisuus tietoperustaisen talouden edistämiseen ja tietoyhteiskunnan kehittämiseen edellyttää kolmenlaista vuorovaikutusta; yliopistojen ja yhteiskunnan, opetus- ja tutkimusalojen sekä korkeakoulutuksen ja valtion välillä

⁹ Yliopistolaki 2009/558 § 15 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558> Luettu 4.9.2013.

(Bridges ym. 2007, 45). Monet tutkijat ovatkin havainneet, että yliopistojen ja yritysten välinen yhteistyö ja vuorovaikutus lisäävät kaksisuuntaista tiedonvirtausta, mikä on hyödyllistä molemmille toimijoille (Balconi & Laboranti 2006, 1616). Siis myös yliopistojen ”kolmatta tehtävää” tarkasteltaessa korostuu vuorovaikutuksen *kaksisuuntaisuus*, joten keskeistä ei ole vain tulosten mittaaminen vaan vaikuttamisen prosessien tunnistaminen (Siika-aho 2015, 261).

d) ”Kolmas tehtävä” innovaatioina ja tutkimustulosten siirtona

Yliopiston ”kolmas tehtävä” mainitaan myös osaamisen, teknologian ja tutkimustulosten siirron sekä kaupallistamisen ja yhteiskunnan talouskasvun vauhdittamisen yhteydessä (Ca 2012; Dan 2012; Schoen ym. 2006; Shore & McLauchlan 2012; Thorn & Soo). Tutkimuspatentit ja tulosten lisensointi yksityiselle sektorille tulivat mukaan yliopistojen toimintaan 1980-luvulla. Tällöin yhteistyötä dominoivat taloudelliset intressit; yliopistojen tavoitteena oli tuottaa osaavaa työvoimaa sekä edistää liiketoimintaa. (Roper & Hirth 2005, 10.) Lähivuosikymmeninä Komissio tukenut merkittävästi tutkimus- kehitys- ja innovaatiotyötä Euroopan tasolla. Yliopistoista on tullut yhä tärkeämpiä toimijoita myös aluekehitystoiminnassa, joka on keskittynyt yhä enemmän innovaatio-pohjaiseen kasvuun. (Zolmer & Benneworth 2012, 82.)

Akateemisen tutkimuksen tulosten kaupallistaminen tapahtui pitkään etäällä yliopistoista ja tavallisesti entisten opiskelijoiden toimesta. Muutos tutkimuksen kaupallistumisesta edustaa normatiivista muutosta tieteessä; tiedon tavoittelun rinnalle noussut tiedon kapitalisoituminen muuttaa perinteisiä tieteellisiä arvoja. Siirtyminen yritysmäiseen tutkimustyöhön vaikuttaa tulevaisuudessa niin organisaatioiden uudelleenjärjestelyyn kuin tutkimusohjelmiinkin. Tiedon tuottamiseen liittyvät kognitiiviset muutokset näkyvät tieteenalojen- ja tutkimuskenttien kasvuna, ja avaavat mahdollisuuden tavoitella tutkimustyön kautta sekä totuutta että tuottoa. Vähitellen tieteen normit hyväksyvät yrittäjämäisen tutkimustyön, mikä edellyttää instituutioiden rakenteiden sopeuttamista uusiin toimintamalleihin. (Etzkowitz 1998, 824.) *Näissä näkökulmissa korostuu ”kolmannen tehtävän” tiedon ja osaamisen siirron soveltava luonne.* ”Kolmannen tehtävän” kehyksessä perustehtävät opetus ja tutkimus voidaankin nähdä yliopistojen panoksena talouden kehittämiseen: yliopistot tuottavat ja välittävät tietoa sekä teknologisen osaamista, mikä tukee yritysten modernisaatiota ja menestystä.

"Kolmannen tehtävän" sisällöt liittyvät siis tiiviisti teknologialähtöiseen yritysysteistyöhön, mutta sen vaativa muutos kohti yrittäjämäisempiä yliopistoja ei ole ollut helppo. Yliopistojen näkökulmasta se on koettu uhkaavan mm. perinteistä akateemista vapautta ja taloudellista itsenäisyyttä. Yrityssektorilla tiivistä yhteistyötä on myös pidetty uhkana, sillä se tuottaa uusia kilpailijoita: siten yliopistojen ja yritysten välisen vuorovaikutuksen on katsottu parhaassa tapauksessa rajoittuvan konsultointiin. (Zawdie 2010, 152 sit. Etzkowitz, 1996; Etzkowitz ym. 2000).

"Kolmannen tehtävän" vakiintumista estää myös tutkimustulosten siirron osalta yhä vallitseva humboldtilainen paradigma, jonka mukaan yliopistojen identiteetti rakentuu vahvan perustutkimuksen varaan, vaikka soveltava tutkimus voisi vastata paremmin yhteiskunnan tarpeisiin (Göransson ym. 2009, 164). Ilkka Niiniluoto toteaaakin OKM:n tuoreessa raportissa osuvasti, ettei tutkimuksen ja koulutuksen tuloksilla välttämättä ole vaikutusta yhteiskuntaan, *jos niitä ei hyödynnetä käytännössä* (OKM 2015:3, 22). "Kolmannen tehtävän" toteuttamista vaikeuttaa myös riittämättömät taloudelliset resurssit, etenkin sosiaalisiin haasteisiin vastaamisen osalta (Göransson ym. 2009, 164).

3.4. "Kolmas tehtävä" Triple Helix –kehyksessä: vaikuttavuus prosessina yhdistää näkökulmat

"Kolmannen tehtävän ymmärtäminen vuorovaikutusprosessina nostaa esiin myös sen seikan, että vaikuttavuuteen sisältyy paitsi suoria ja selkeästi näkyviä vaikutuksia, myös lukuisia epäsuoria kytkentöjä tiedon tuottajien ja hyödyntäjien välillä. Yliopistollisen tutkimuksen vaikutuksia monimutkaisissa tuotekehitys- tai yhteiskunnallisissa prosesseissa on hankala arvioida." (Kankaala ym. 2004, 37–38.)

Korkeakoulujen rooli (suomalaisessa) innovaatiotoiminnassa on merkittävä, vaikka potentiaalia on vielä paljon hyödyntämättä. Korkeakoulujen keskeisin panos innovaatiotoimintaan on tekijä- ja osaamisresurssien kasvattaminen opetus- ja tutkimustoiminnan kautta. Uusien mahdollisuuksien luominen vaatii kuitenkin yhteistyötä erilaisten toimijoiden kanssa, ns. "älykästä ristiinpölyttämistä". Yksi keskeinen haaste onkin saada korkeakoulujen sisäiset ja ulkoiset verkostot toimiviksi. (KKA 2013, 36). Siispä "kolmatta tehtävää" ei tulisi rakentaa vain yliopiston perinteisten tehtävien "lisäksi", vaan se tulisi käsittää institutionaalisen ja kulttuurisen muutoksen tuotteeksi, joka liittyy yliopistojärjestelmän muutokseen innovaatio- ja yrittäjäarvojen toteuttajana. (Zawdie 2010, 152.) "Kolmannen tehtävän" myötä on myös tunnistettu, että tieteellinen

ja teknologinen tieto ovat elintärkeitä alueellisen ja kansallisen kehittämisen kannalta, ja että yliopistot ovat tämän tiedon kustannustehokkaita tuottajia ja välittäjiä (Zawdie 2010, sit. Etzkowitz ym. 2000).

Tämän kehityksen myötä ”kolmannen tehtävän” rinnalle on syntynyt toinen, siitä riippuvainen käsite; Triple Helix -malli. Näiden molempien käsitteiden mukaan yliopistojen perinteinen rooli on muuttunut, ja yliopistoinstituutioihin kohdistuu yhä enemmän odotuksia toimia mukana innovaatioprosesseissa ja kestävä kehityksen hyväksi. (Zawdie 2010, 151.) Triple Helix -malli perustuu innovaatiotoiminnan kolmen keskeisen toimijan, yritysten, yliopistojen ja valtiovallan keskinäiseen suhteeseen, jota tarkastellaan alati muuttuvana, dynaamisena prosessina (Alasoini 2011, 8). Triple Helix -malli viittaa siis sekä yliopistojen, elinkeinoelämän ja valtion väliseen suhteeseen, että niiden sisäisiin muutosprosesseihin. (Etzkowitz & Leydesdorff 2000, 118). Etzkowitz ja Leydesdorff (2000) kuvaavat innovaatiojärjestelmien ja yliopisto-elinkeinoelämä-valtio -yhteistyön evoluutiota Triple Helix -mallin kolmella konfiguraatiolla (Triple Helix I–III, ks. Kuvio 1).

Vaikka suhde kansallisten innovaatiostrategioiden ja yliopistojen välillä on monimutkainen, tietoperustaisen talouden valta-asema on korostanut yliopistojen yritysmäistä roolia sekä niiden vaikutuksen talouskasvuun ja yhteiskuntaan. Tätä muutosta kohti ”kolmatta tehtävää” voi reflektoida Triple Helix -kehyksessä. (Zawdie 2010, 153–155.) Etzkowitzin Triple Helix -malli vastaa suoraan julkisen hallinnon tarpeeseen implementoida ”kolmatta tehtävää”, ja se sijoittaa ”kolmannen tehtävän” luontevasti innovaatiojärjestelmien ja kestävä kehityksen viitekehykseen (Zawdie 2010, 152). Zawdien mukaan yliopistojen tulevaisuus onkin sidoksissa ”kolmannen tehtävän” kehittämiseen ja yrittäjämäiseen toimintamalliin; ”kolmannen tehtävän” kehittäminen sen sijaan edellyttää elinkeinoelämän ja julkisen sektorin toimijoiden yhteistyötä laajemman ja kestävä taloudellisen ja yhteiskunnallisen hyödyn saavuttamiseksi (Ibid., 152-153).

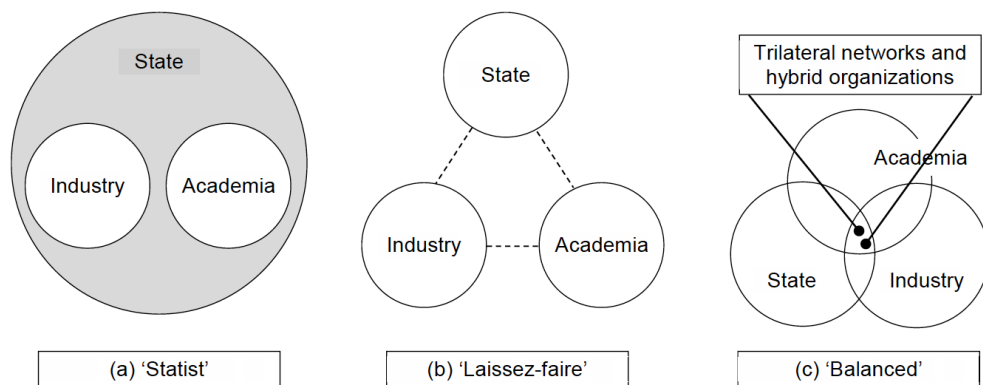

Figure 1. Triple Helix configurations.
Source: Etzkowitz and Leydesdorff (2000).

Kuvio 1: Triple Helix I–III konfiguraatiot

Ensimmäisessä, valtiojohtoisessa Statist-mallissa valtio kattaa sisäänsä muut toimijat ja ohjaa yliopistojen sekä elinkeinoelämän välistä vuorovaikutusta. Toisessa, ns. Laissez faire -mallissa innovaatiotoiminnan osapuolten väliset toiminnalliset rajat on selkeästi määritelty ja valtion ohjaus vähäisempää. Kolmannessa, ”Balanced” Triple Helix III-mallissa kaikkien kolmen, yritysten, yliopistojen sekä valtion, yhteistyö on tiivistä ja niiden väliset keskinäiset roolit ovat osin sekoittuneet. (Etzkowitz & Leydesdorff 2000, 111.) Tässä mallissa rajapinta-alueille muodostuu uudenlaisia hybridiorganisaatioita, kuten yliopistolähtöisiä Spin off -yrityksiä, tiedepuistoja ja yrityshautomaita, strategisia kumppanuuksia ja tietoperustaista talouskehitystä edistäviä yhteishankkeita. Triple Helix III -mallille on tunnusomaista myös yliopistojen yrittäjämäisempi rooli. (Alasoini 2011, 8.) Tietoperustaisissa yhteiskunnissa yliopistot voivat omaksua Triple Helix -mallin mukaisen, kansallista innovaatiotoimintaa vahvistavan roolin, mikä eroaa yritysvaltaisista kansallisista innovaatiojärjestelmistä (Nurminen 2013, 41–42).

Leydesdorff ja Meyer kuvaavat Triple Helix -mallin kolmikannan avulla innovaatiotoiminnan keskeisten toimien työjakoa, jossa talouskasvu¹⁰ kuuluu elinkeinoelämälle, uuden (tiedon) tuottaminen¹¹ akateemisille toimijoille ja normiohjaus¹² valtiolle. Näiden funktioiden väliset rajat ovat kuitenkin häilyviä. (2006, 1441.) Triple Helix III -mallin yleistymiseen suhtaudutaankin innovaatiotutkimuksessa osin kriittisesti (ks. esim. Tuunainen 2004). Tiiviimpi vuorovaikutus toimijoiden kesken ei

¹⁰ Eng. *Wealth Generation*

¹¹ Eng. *Novelty Production*

¹² Eng. *Normative Control*

automaattisesti johda formaalien, uusien organisaatioiden syntymiseen rajapinta-alueilla vaan yhteistyö voi muodostua löyhemmin organisoiduin yhteistyöverkostoin tai vaikkapa hyödyntämällä yhteisiä oppimistiloja (Alasoini 2011, 9).

Maakohtaisessa tarkastelussa Triple Helix -mallia voi soveltaa yliopisto-organisaation, julkisen vallan ja yritystoimijoiden (joiden koko ja toiminta-alue voi vaihdella) välisen vuorovaikutukseen. Paikallinen, julkisrahoitteinen yliopisto toteuttaa tutkimusprojekteja, joiden tuloksia voidaan hyödyntää alueella yrityssektorilla uusien tuotteiden kehittämiseen ja tuottamiseen. Lisäksi yritykset rekrytoivat yliopistosta valmistunutta työvoimaa ja on yhteistyössä yliopiston kanssa myös monin muin tavoin. (Nurminen 2013, 41–42.) Siten ”kolmas tehtävä” linkittyy Etkowitzin Triple Helix -kehykseen: yliopistojen, yritysten ja julkisen sektorin vuorovaikutukseen, jossa yliopistot pyrkivät luomaan yritysmäisen toimintakulttuurin ja kaupallistamaan tutkimustuloksia; yritykset puolestaan osallistuvat tutkimustyöhön sekä uuden tiedon ja hyvien käytäntöjen välittämiseen, kun taas julkinen sektori edistää korkeakoulutuksen ja tutkimuskapasiteetin rahoittamista ja investointeja. (Zawdie 2010, 152.)

Triple Helix -malli ei kuitenkaan sovellu kansainvälisten verkostojen tarkasteluun, sillä se asettaisi valtiot keskinäiseen kilpailutilanteeseen. Toisekseen kansainvälisessä yhteistyössä valtioiden rooli voi jäädä pieneksi suhteessa elinkeinoelämään. Siksi malli on parhaimmillaan maakohtaisessa (innovaatiojärjestelmän) tarkastelussa, jossa kansallinen verkosto muodostuu yliopistosta, elinkeinoelämästä ja valtiosta. (Nurminen 2013, 41–42.) Siispä Triple Helix -mallia ei voida tässäkään tutkimuksessa valita teoreettiseksi viitekehykseksi, mutta halusin kuitenkin tuoda sen esiin poikkeuksellisen konkreettisena tapana kuvata monisuuntaista vuorovaikutussuhdetta sekä yliopistojen roolia innovaatiotoiminnassa; maakohtaisessa tarkastelussa kehyksen voisi laajentaa myös innovaatiotoiminnan ylittäviin ”kolmannen tehtävän” sosiaalsiin sisältöihin.

3.5. Yhteenveto

“Nonetheless, the heart of the TM in all HEIs should be the same as for any other part of the academy – to discover, develop, transfer and indeed to exchange and apply knowledge” (Mugabi 2014, 15).

Opetuksen ja tutkimuksen rinnalla nousseen yliopistojen ”kolmannen tehtävän” rooliin ja sisältöihin liittyy paljon väärinkäsityksiä ja vajaavaisuuksia (Heinonen & Raevaara 2012, 3). Esimerkiksi Vorleyn ja Nellesin mukaan tutkimuskirjallisuudessa on pyritty

tarkastelemaan ”kolmatta tehtävää” ja sen institutionaalisia määritelmiä, mutta sen sijaan yleensä päädytään kuvaamaan yliopistojen vaikeuksia taloudellisen ja yhteiskunnallisen roolin sovittamisessa opetus- ja tutkimustehtäviin. Myös ilmiöön liittyvä tutkimuskirjallisuus on pirstaleista ja se on fokusoitunut yliopistojen ”kolmannen tehtävän” rakenteelliseen kuvaamiseen. Tähän asti tutkimuskirjallisuuden heikkoutena on ollut yliopiston kaikkien tehtävien välisen dynamiikan tunnistaminen sekä ”kolmannen tehtävän” kehittämistä haittaavien sisäisten tekijöiden huomioimatta jättäminen. (Vorley & Nelles 2009, 288).

Yliopistojen merkittävä rooli jatkuvan kasvun tavoittelussa on kuitenkin tunnistettu, sillä sijoittamalla korkeakoulutukseen pyritään tuottamaan osaajia työelämään. Lisäksi yliopistojen odotetaan myös olevan aktiivisia innovaatiotoiminnassa sekä tukevan muuta yhteiskunnallista kehitystä aina aluepoliittisista kysymyksistä terveyspalveluihin. (Göransson ym. 2009, 157.) Näin ollen ”kolmas tehtävä” ylittää opetus- ja tutkimusfunktiot, mutta juuri ilmiön laajuus tekee sen määrittelystä lähes mahdotonta. ”Kolmanteen tehtävään” liittyvien sisältöjen poisrajaaminen on niin ikään hankalaa, sillä maakohtaiset erot ovat suuria; kun yhteiskunnallisiin haasteisiin vastaaminen on tyypillistä kehitysmaissa, teollistuneet maat pyrkivät löytämään teknologisia ratkaisuja - ja molemmat lähestymistavat ”kolmannen” tehtävän sisältöihin ovat relevantteja yhteiskunnallisen kehityksen kannalta. (Göransson ym. 2009, 158). *Siksi voidaan todeta, että ”kolmannen tehtävän” sisällöt rakentuvat kontekstikohtaisesti.*

Roper & Hirth toteavat, että nykyisellään yliopiston ”kolmannella tehtävällä” on erilaisia sisältöjä, joiden vahvuus erilaisiin, muuttuviin tarpeisiin vastaamine. Toisaalta ”kolmannen tehtävän” erilaiset tulkinnat hämärtävät sille annettujen tavoitteiden kirkkautta, sekä myös hidastavat laajaa tunnustamista ja / tai legitimointia korkeakoulutuksen ansainta- ja tunnustamisjärjestelmissä. Roper & Hirth toteavat, että korkeakoulutuksen muutokset ovat aina hitaita ja vaativat joskus toteutukseen ulkopuolisia voimia, eikä ”kolmas tehtävä” ole poikkeus. Monimerkityksellisen ilmiön rajaaminen edellyttäisi ”kolmannen tehtävän” sisältöjen viitekehyksen luomista, jotta sitä voitaisiin kuvata juuri sellaisena, kuin se nyt ilmenee. (2005, 18.) Kirjoittajat ovatkin asettaneet tavoitteeksi luoda viitekehyksen yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä” juuri strategioiden ja poliittisten dokumenttien avulla – joista tämänkin tutkimuksen aineisto koostuu – jotta yliopistojen ”kolmatta tehtävää” voitaisiin *ymmärtää* paremmin (Roper & Hirth 2005, 18–19).

Ei siis ole olemassa konsensusta siitä, mitä ”kolmannella tehtävällä” tarkoitetaan. Kansainvälistä keskustelua dominoi amerikkalainen paradigma, ns. Bayh-Doyle Act, joka painottaa yliopiston tiedon kaupallistamista patenttien ja tiedon taloudellista hyödyntämistä. (Göransson ym. 2009, 158.) Mallin siirtäminen maasta toiseen, etenkin kehittyviin maihin, herättää kuitenkin keskustelua ja maiden erilaiset yhteiskunnalliset olosuhteet tulisi ottaa huomioon diskurssissa ”kolmannesta tehtävästä”. (Göransson ym. 2009, 158).

”Kolmatta tehtävää” käsittelevää kirjallisuutta leimaa pirstaleisuuden lisäksi teoreettisen kehyksen puute. Vorley & Nelles korostavat, että ”kolmatta tehtävää” ja yliopistojen yritysmäisyyttä käsittelevän kirjallisuuden lähtökohta on yhtä aikaan liian laaja ja liian kapea. (Vorley & Nelles 2009, 290.) ”Liian kapea ja liian laaja” kuvaa minusta myös ”kolmatta tehtävää” itsessään; toisin kuin opetus- ja tutkimusfunktiot, yliopistojen yhteiskunnallista palvelutehtävää on mahdotonta rajata yhden keskeisen toimen tai sisällön kautta.

Toistuvinkin sisältöjä toki löytyy; esimerkiksi taloudelliset tekijät sekä kansallisen innovaatiokapasiteetin kehittäminen nousevat usein esiin ”kolmannen tehtävän yhteydessä” (Esim. Kankaala ym. 2004). Nykyisin yliopistojen ”kolmas tehtävä” yhdistetäänkin yhteiskunnallisen palvelutehtävän ja vuorovaikutuksen lisäksi teknologialähtöiseen yritysyhteistyöhön. Tulkinnat myös näiden sisältöjen osalta huomattavasti, kuten monet case-tutkimukset osoittavat. Esimerkiksi Saksassa painotetaan teknologisten innovaatioiden välittämistä yliopistoista yrityksiin, kun taas Latinalaisessa Amerikassa pyritään vastaamaan laajemmin yhteiskunnan tarpeisiin. (Göransson ym. 2009, 157–158.) Heikosta taloustilanteesta huolimatta tuntuisi surulliselta rajata yliopistojen ”kolmas tehtävä” taloudellisiin tekijöihin, eikä niin myöskään ilmiötä tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa tehdä. Sen sijaan rajausta ”kaikki muu” opetuksen ja tutkimuksen ulkopuolelle jäävä toiminta” ei ole rajausta lainkaan. Tältä pohjalta parhaiden käytäntöjen ja teoriakehysten rakentaminen vaikuttaa yhtä hajanaiselta kuin tämän hetkinen keskustelu ”kolmannen tehtävän” sisällöistä, jotka tämän ajatuskulun mukaan voisivat olla oikeastaan mitä tahansa. Sikäli poissulkeminen; kaikki joka ei ole opetusta tai tutkimusta tai sisällyttäminen; opetuksen ja tutkimuksen kautta toteutuva yhteiskunnallinen palvelutehtävä, ovat mielestäni molemmat epätäydellisiä lähtökohtia ilmiön kuvaamiselle. Molemmissa tapauksissa ”kolmannen tehtävän” sisällöt, ominaispiirteet ja identiteetti rakentuvat kahden muun yliopiston perustehtävää vasten tai niiden kautta. Yhä kasvavasta tutkimuskirjallisuuden

ja case-tutkimuksen määrästä ja lakimuutoksista huolimatta kolmannen, yhtenäisen yliopistojen tehtäväkentän muotoutuminen on vielä alkutekijöissään ja jatkuvan uudelleenmäärittelyn alaisena. Tilanne on koettu yliopistoissa huolestuttavana, sillä ilman yhteiskunnallisesti hyväksyttyä määritelmää ”kolmannesta tehtävästä” saatetaan yliopistojen yhteiskunnallinen palvelutehtävä lähitulevaisuudessa määritellä akateemisten toimijoiden ulkopuolelta (Aarrevaara ym. 2015, 79).

3.5.1. ”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä

Kirjallisuuskatsauksessa esiin nousseiden määritelmien pohjalta olen laatinut oheisen ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikentän, jossa yliopistojen ”yhteiskunnallisiin palvelutehtäviin” liitettäviä sisältöjä voidaan tarkastella kahden eri ydintehtävän, koulutuksen ja tutkimuksen kautta sekä joko yliopiston sisäisenä tai ulkopuolisena toimintana. Kutsun työkalua nimenomaan ”merkitysnelikentäksi”, koska sen avulla ”kolmannen tehtävän” sisältöjä voidaan luokitella niiden kahden pääelementin avulla neljään eri tyyppiseen toimintakenttään.

Merkitysnelikentän avulla voidaan siis tarkastella erillisiä ”kolmanteen tehtävään” liittyviä toimia sen mukaan, ovatko ne sisällöltään enemmän tutkimus- (esim. kansainvälinen tutkimusyhteistyö) vai koulutusorientoituneita (esim. elinikäinen oppinen) ja onko toiminnan kohde akateemisen maailman sisällä (yhteiskunnallisia haasteita ratkaiseva perustutkimus) vai ulkopuolella (esim. tutkimustulosten kaupallistaminen). Kirjallisuuskatsauksessa painottuneen näkemyksen mukaan ”kolmas tehtävä” muodostuu kahden muun yliopiston ydintehtävän, opetuksen ja tutkimuksen kautta (esim. Kankaala ym. 2004, 22), ja on siksi niille alisteinen myös nelimerkityskentässä.

Kuten jo aiemmin on todettu, rajanveto yliopiston ”sisäisen” ja ”ulkopuolisen” toiminnan välille on kuitenkin haastavaa (Niiniluoto 2015, 22). Tämä on tilanne myös ”kolmannen tehtävän” kohdalla, sillä sen voi määritellä olevan juurikin yliopistojen ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa (esim. Gleeson 2010; Schoen ym. 2006) tai yliopistojen ja muun yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta, jossa yliopistojen tuottamaa tietoa siirretään, sovelletaan tai hyödynnetään akateemisen yhteisön ulkopuolella (Lyytinen ym. 2015 sit. Molas-Gallert ym. 2002). *Molemmissa tapauksissa vaikuttavuus on lähtöisin suoraan yliopiston sisäisestä perustoiminnasta, joka on varsinainen katalyytti yhteiskunnalliselle palvelutehtävälle.* Tästä syystä osa ”kolmannen tehtävän” sisällöistä voidaan luokitella

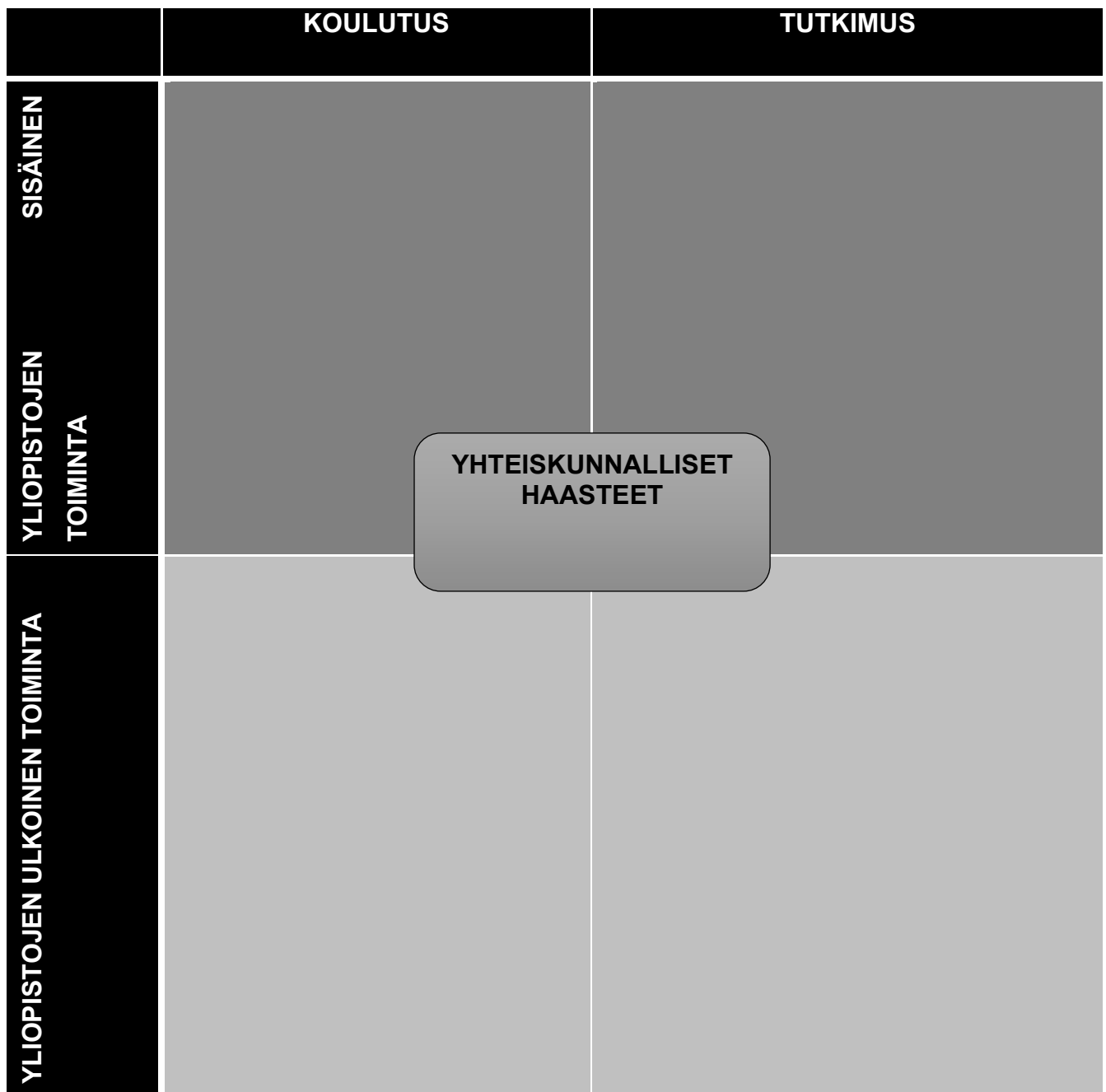
kuuluvaksi molempiin kategorioihin; esimerkiksi tutkimustuloksien kaupallistaminen ja niiden perusteella käynnistettävät Start up -yritykset ovat tutkimuskehityksessä yliopiston sisäisen ja ulkoisen toiminnan rajapinnalla, koska ne voivat pohjautua akateemiseen perustutkimukseen, johon vasta patentoinnin tai yritystoiminnan kautta tulee mukaan yliopiston ulkopuolisia toimijoita.

Tiedostan, että jako sisäiseen ja ulkoiseen toimintaan on problemaattinen myös koulutussisältöjen osalta; esimerkiksi suoraan työmarkkinoiden tarpeeseen vastaava koulutus on voinut saada alkunsa yliopiston ulkopuolelta tulevasta impulssista, mutta mikäli koulutus johtaa tutkintoon, se on luonteeltaan yliopisto-organisaation sisällä tapahtuvaa koulutus- eli perustoimintaa. Toisaalta yliopistolta tilattavat täydennyskoulutukset voidaan räätälöidä esimerkiksi tietyn yrityksen tarpeeseen ja viedä koulutusta ikään kuin tuotteena yliopisto-organisaation ulkopuolelle.

Siispä jako yliopiston sisäiseen ja ulkoiseen toimintaan ei missään nimessä ole mustavalkoinen, ja joidenkin tehtävien osalta se voi jäädä keinotekoiseksi. Joka tapauksessa tutkimuksen ja koulutuksen yhteiskunnalliset vaikutukset ilmenevät monimutkaisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa, niiden vaikutusten tunnistaminen sekä todentaminen on erityisen hankalaa (Kankaala ym. 2004, 22). Siksi analyysissä on luotettava kirjallisuuskatsauksen avulla muodostuneisiin määritelmiin ”kolmannesta tehtävästä”, joihin merkitysnelikenttä pohjautuu.

Kuten kirjallisuuskatsauksessa todettiin, yliopistojen ”kolmannen tehtävän” määritelmässä toistuvat myös yhteiskunnalliseen *vuorovaikutukseen* liittyvät elementit, (Gleeson 2010; Göransson ym. 2009; Schoen ym., 2006; Predazzi 2012). Siksi olen nostanut merkitysnelikentän keskiöön yhteiskunnalliset haasteet, jotka ohjaavat monimutkaisessa vuorovaikutuksessa sekä koulutusta (vastaaminen työelämän tarpeisiin, elinikäinen oppiminen) että tutkimusta (innovaatiot, kaupallistaminen, tiedonsiirto, tutkimusrahoitus, tiedeviestintä). Muutoin kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen kuvaaminen jää uupumaan kuviosta.

”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä toimii itsessään tutkimuksen analyysin työkaluna, ja sitä sovelletaan kaikkiin aineistoon valittuihin dokumentteihin.

Kuvio 2: "Kolmannen tehtävän" merkitysnelikenttä

Poliittisten linjausten ja teoriakirjallisuuden pirstaleisuus ja yliopistojen "kolmanteen tehtävään" liittyvien ajankohtaisten kysymysten ja haasteiden vuoksi haluan tarkastella ilmiötä tutkielmassa mahdollisimman monessa eri kontekstissa; kaikkien EU-jäsenmaiden toimintaa ohjaavassa Eurooppa 2020 -strategiassa, suomalaisten yliopistojen kannalta merkittävässä OKM:n uudessa rahoitusmallissa sekä kahden yksittäisen yliopiston strategiassa. Tavoitteena on tarkastella, millaisia sisältöjä yliopistojen "kolmannelle tehtävälle" eri konteksteissa annetaan, ja ovatko nämä ohjausdokumenteissa artikuloidut sisällöt toisistaan poikkeavia, täydentäviä vai sisällöltään samankaltaisia kontekstista riippumatta.

4. MENETELMÄT JA AINEISTO

4.1. Laadullinen sisällönanalyysi kohtaa käsiteanalyysin

Tutkimusmenetelmänä hyödynnetään perinteisen, laadullisen sisällönanalyysin ohella käsiteanalyysia. Näiden kahden, toisiaan tukevan lähestymistavan kombinaatiolla pyritään saavuttamaan tutkimuksen tavoitetta mahdollisimman hyvin palveleva analyysimenetelmä. Tutkimusmenetelmän löyhä rajaaminen on tietoinen valinta, ja opinnäytetyössä on siksi potentiaalinen riski epäonnistua juuri tämän epätasällisuuden vuoksi, mutta koen, että tutkimuskohteen kompleksisuus edellyttää soveltavaa otetta myös tutkimusmenetelmän valinnassa. Siksi aineistolähtöisyyttä ei voida välttää.

4.1.1. Laadullisesta sisällönanalyysistä

Tyypilliseen tapaan teoreettinen viitekehys ohjaa analyysin tekoa tunnistuen aikaisemman tutkimustiedon vaikutuksen, mutta pyrkien jättämään myös tilaa uuden tiedon tuottamiselle. Analyysiprosessissa vaihtelevat sekä aineistolähtöisyys että valmis viitekehys (Tuomi & Sarajarvi 2002, 98–99.), tässä tapauksessa ”kolmannen tehtävän merkitysnelikenttä”, joka muodostettiin ”kolmatta tehtävää” tarkastelevan kirjallisuuskatsauksen avulla.

Kyse ei siis ole teorialähtöisestä, vaan teoriasidonnaisesta analyysistä (ks. esim. Tuomi & Sarajarvi 2002, 99), sillä tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä ei olemassa yhtä, vakiintunutta määrittelyä tai termistöä. Olennaista on, että sisällönanalyysissa etsitään *tekstin* – tai tässä tapauksessa myös käsitteen - *merkityksiä* (Tuomi & Sarajarvi 2002, 106), jolloin tilan jättäminen myös aineistolähtöiselle lähestymistavalle palvelee tutkimuksen luonnetta.

Alasuutari jakaa laadullisen analyysin vain kahteen vaiheeseen, *tutkimushavaintojen pelkistämiseen* ja *arvoituksen ratkaisemiseen*, joka käytännössä limittyvät toisiinsa. Havaintojen tekemistä ohjaa tutkimuksen teoreettinen viitekehys eli kirjallisuuskatsauksen avulla luotu ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä (Kuviot 2; 5–8) sekä tutkimuskysymyksen kannalta olennaiset tekijät. (Alasuutari 1999, 39–40.) Tavoitteena ei kuitenkaan ole sisällön kvantitatiivinen *erittely*, vaan dokumenttien sisältöjen sanallinen kuvaaminen laadulliselle tutkimukselle ominaiseen tapaan (Tuomi & Sarajarvi 2002, 107). Aineistosta syntyneiden havaintojen perusteella koostetaan

yhteisiä piirteitä, joiden perusteella voidaan muotoilla koko aineistoon päteviä yhteisiä malleja (Alasuutari 1999, 40).

Pyrkimys on tuottaa selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110). Tutkimus toteutetaan siten, että ensin tarkastellaan, kuinka yliopistojen ”kolmatta tehtävää” kuvataan tutkimuskirjallisuudessa ja ohjausasiakirjoissa (esim. OKM:n selvitykset otettiin mukaan teoriaosuuteen) ja avataan, millaisia sisältöjä sille annetaan. Tämän vaiheen yhteenvetona muodostunut ”kolmannen tehtävän nelimerkityskenttä” toimii seuraavaksi aineiston analyysin pohjana.

Kirjallisuuskatsauksessa muodostettua ”kolmannen tehtävän nelimerkityskenttää” sovelletaan analyysivaiheessa erilaisiin ohjausdokumentteihin, joiden sisältöjä ensin kuvataan sanallisesti. Seuraavaksi analysoidaan nelimerkityskentän avulla, millaisia sisältöjä ”kolmannelle tehtävälle” osoitetaan erilaisissa konteksteissa. Analyysin tulokset puolestaan vahvistavat tai heikentävät sitä näkemystä, joka ilmiöstä on muodostunut kirjallisuuskatsauksessa.

4.1.2. Käsiteanalyysistä

Käsiteanalyysi¹³ yhdistetään perinteisesti terminologisen tutkimukseen ja sanastotyöhön, jossa se on keskeinen komponentti, mutta lisäksi sitä voidaan soveltaa analyysimenetelmänä tieteellisessä tutkimuksessa eri tavoin (Nuopponen 2009, 308). Käsiteanalyttisiä menetelmiä onkin hyödynnetty esimerkiksi liiketalous-, hoito- ja kasvatustieteissä, jolloin tavoitteena on ollut rakentaa omaa käsitteistöä monitieteisille tieteenaloille (Nuopponen 2009, 309). Ottamatta kantaa siihen, voiko käsiteanalyysi olla oma, itsenäinen tutkimusmenetelmä vai onko kaikki teoreettinen tutkimus aina pohjimmiltaan käsiteanalyysiä, tuntuu sen hyödyntäminen yliopistojen ”kolmannen tehtävän” tarkastelussa sopivalta valinnalta, sillä käsiteanalyysi toimii luontevimmin juurikin käsitteiden sekä käsitejärjestelmien analysoinnissa eli tavallaan nimenomaan metodina (Ahonen & Kallio 2002, 96).

On hyvä pitää mielessä, että tieteessä ja arkikielessä käsitteiden käytön vaatimukset poikkeavat toisistaan; tieteen tekemiseen tarvitaan käsitteitä, jotka mahdollistavat kohdeilmiön täsmällisen tarkastelun sen ominaispiirteiden tunnistamisen (Puusa 2007, 37). Siksi käsiteanalyysin yhdeksi tavoitteeksi voi asettaa yhdenmukaisen määrittelyn

¹³ Eng. *Concept analysis*

muodostamisen tarkasteltavalle käsitteelle, jotta tutkittavasta ilmiöstä voitaisiin keskustella täsmällisesti. Käsitteiden täsmällinen määrittely palvelee myös viestintää; mikäli tutkimuskirjallisuuden käsitteitä voidaan määritellä tarkasti tai edes tarpeeksi kattavasti, tutkijat voivat paremmin tarkastella ko. ilmiötä. Käsiteanalyysin avulla voidaan siis luoda konsensus siitä, mitä tietyllä käsitteellä tarkoitetaan sekä varmistaa, että yleisesti käytetyt käsitteet tarkoittavat viime kädessä kaikille samaa asiaa. (Puusa 2007, 38.) Siispä Puusan mukaan käsitteiden analysointi on aina osa kaikkea tutkimusta, ja vaikka käsitetutkimusta tai käsiteanalyysiä hyödynnetään varsin vähän itsenäisenä tutkimusotteena, ne ovat välttämättömiä työkaluja tieteenalojen käsitteistön ja teorian kehittämisessä (Puusa 2008, 37). Kuten myös ”kolmannen tehtävän” osalta on havaittavissa, ilmiötä kuvataan tällä hetkellä eri yhteyksissä päällekkäisillä ja limittäisillä käsitteillä (ks. esim. 3.2. ”Kolmas tehtävä” käsitteenä).

Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole kyse perinteisestä, sanastotyössä hyödynnettävässä terminologissa käsiteanalyysistä, vaan pikemminkin *tulkitsevasta käsiteanalyysistä*, jonka avulla voi myös ottaa kantaa siihen, minkälaisesta sosiaalisen todellisuuden ilmiötä tarkasteltava käsite kuvaa (Puusa 2008, 38).

Käsiteanalyysin eri vaihteet voidaan jakaa neljään pääluokkaan (esim. Näsi 1980):

- 1) tietopohjan muodostaminen;
- 2) sisäinen analyysi;
- 3) ulkoinen analyysi ja
- 4) päätelmien muodostaminen.

Tässä tutkimuksessa pyritään noudattamaan väljästi näitä päävaiheita. Ensimmäisessä analyysin vaiheessa kootaan yhteen tarkastelun kohteeksi valitut käsitteet, sisäisessä analyysissä niitä eritellään ja vertaillaan kuvaamalla sanallisesti dokumenttien sisältöjä. Ulkoinen analyysi pyrkii paikantamaan käsitteet ”kolmannen tehtävän nelimerkityskentän” avulla (ks. luku 5. ”Kolmas tehtävä eri konteksteissa”), ja lopuksi muodostetaan päätelmät; käsitteiden suhteita avataan, tyypitellään sekä mahdollisesti uusia käsitteitä (Puusa 2008, 37).

4.2. Poliittikkadokumenttien analysoimisesta

Policies are textual interventions into practice (Ball 1993, 12).

Korkeakoulututkimuksessa käytetään tavallisesti pääasiallisena aineistona politiikkadokumentteja (Saarinen 2008, 719). Ne ovat myös luontainen konteksti diskurssille yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä”. Erilaisia sisältöjä ja tavoitteita yliopistojen yhteiskunnalliselle palvelutehtävälle löytyykin niin korkeakoulu- ja innovaatiopolitiikkaan liittyvistä kansainvälisistä ja kansallisista dokumenteista kuin rahoitusinstrumenttien ohjelma-asiakirjoistakin. Poliittikkadokumenttien valitseminen aineistoksi ei tee kuitenkaan automaattisesti tutkimuksesta teksti- tai dokumenttianalyysiä (Saarinen 2008, 720). Siispä ennen siirtymistä aineiston analyysiin on syytä avata tiiviisti politiikkadokumentteihin liittyvän diskursiivisen analyysin ominaispiirteitä ja sudenkuoppia.

Saarinen toteaa, että politiikkadokumentteihin perustavan aineiston tarkastelussa tehdään tavallisesti kaksi perusvirhettä. Ensinnäkin dokumenttien sisältö otetaan ikään kuin annettuna, ja niiden käsitetään kuvaavan sellaisenaan todellisuutta. Toisekseen dokumentteja saatetaan ylenkatsoa puhtaasti retorisia, eikä niillä nähdä olevan juurikaan yhteyttä asetettujen linjausten implementaatioon. (Saarinen 2009, 719.) Dualistinen erottelu poliittisiin teksteihin ja toimiin on mahdotonta, sillä poliittisen diskurssin tutkiminen sisältää aina molemmat ulottuvuudet; politiikkalinjausten konstruoinnin ja niiden vaikutukset (Ball 1993, 12). Poliittikkadokumenttien diskurssianalyysi ei silti itsessään avaa linjausten implementaatioita, vaan kuvaa mitä haasteita ja tavoitteita nousee esiin ja mitä puolestaan jätetään vähemmälle huomiolle. Dokumenttien tehtävänä on siis tuoda ongelmat esiin ja samalla kaventaa ilmiöihin liittyviä vastakkaisia näkemyksiä. (Saarinen 2008, 719.)

On hyvä pitää mielessä, että aina kun käytetään kieltä, sillä on poliittisia implikaatioita. Sanojen määritelmät *luovat* niiden käyttämiselle merkityksiä pikemmin kuin *kuvaavat* nykyisiä merkityksiä. (Bacchi 2000, 46.) Kielen kautta ohjataan ajattelua; se koostuu yksittäisistä ilmaisuista ja sanoista, joilla on erilaisia merkityksiä. Nämä merkitykset harvoin ovat yksiselitteisiä. Kuitenkin ihmisen ajattelu ja itseilmaisuus ovat käsitteiden, todellisuuden abstraktioiden, varassa. Käsitteet ovat siten paitsi keino luoda järjestystä sekä jäsentää maailmaa, myös historiallisia sekä kulttuurisia konstruktioita, jotka *mahdollistavat abstraktin ajattelun*. (Puusa 2007, 37.)

Kieli on luonteeltaan holistista ja käsiteltävät tekstit artefakteja, jotka saattavat kuvata asiantilaa, mutta samalla myös rakentaa tai tukea jonkin tietyn todellisuuden tai sosiaalisen käytännön¹⁴ muodostumista (Saarinen 2008, 722). Tekstien kautta voimme hahmottaa maailmaa ja operationalisoida vaikutusketjuja sen muuttamiseksi. Siksi (poliittisen) diskurssin analysointi voi auttaa jäljittämään poliittisia muutoksia, nostamaan esiin uusia asioita ja kuvaamaan niitä (Barnett 1994, 123), mutta myös tunnistamaan, ymmärtämään ja selittämään kehityskulkuja, jotka sisältyvät politiikkalinjausten implementaatioon.

Korkeakoulupolitiikan tutkimuksessa kiinnostavimmat kysymykset heräävät kilpailevien näkökulmien välisestä kitkasta; siksi analyysi ei ole vain syyn ja seurauksen jäljittämistä, vaan diskursiivinen prosessi, joka avaa erilaisia näkökulmia aiheeseen (Saarinen 2008, 725). Politiikkadokumenttien käsiteanalyysi puolestaan voi paljastaa, miten johdonmukaisesti tai epäjohdonmukaisesti ilmiötä rakennetaan; kuten tässä tutkimuksessa esimerkiksi halutaan avata, millä tavoin yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä” puhutaan erilaisissa konteksteissa.

4.3. Aineiston esittely

Tutkimuksen aineisto koostuu valikoiduista kansainvälisistä ja kansallisista politiikkadokumenteista sekä kahden suomalaisten yliopiston strategiasta. Tutkimuksen pääaineistona toimii neljä itsenäistä dokumenttia, joiden avulla pyritään tuomaan ilmi, miten yliopistojen ”kolmatta tehtävää” kuvataan eri konteksteissa. Analyysin avulla on tarkoitus selvittää, eroavatko tähän ”kolmanteen tehtävään” liitettävät tavoitteet ja sisällöt toisistaan, vai kuvataanko ilmiötä yhdenmukaisesti kontekstista riippumatta.

Ensin aineistoon valikoitiin kaikkea Euroopan Komission toimintaa ohjaava Eurooppa 2020 -strategia. Sen pohjalta on rakennettu myös yliopistojen täydentävän tutkimusrahoituksen kannalta merkittävän rahoitusinstrumentin, Horisontti 2020:n teemat ja tavoitteet (Tekes 2015, 2). Strategiassa korkeakoulutus ja tutkimus nostetaan merkittävään rooliin kansallisen innovaatiokyvyn, taloustilanteen ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Eurooppa 2020 -asiakirjan tavoitteet tulisi muuntaa kansallisiksi tavoitteiksi ja suunnitelmiksi jäsenmaissa (Eurooppa 2020, 12).

¹⁴ Eng. *Social Practise*

Toinen merkittävä, yliopistojen kaikkea toimintaa kansallisella tasolla ohjaava dokumentti on ehdotus yliopistojen uudeksi rahoitusmalliksi 2017 alkaen. Suomessa yliopistojen toimintaa rahoitetaan valtaosin valtion toimesta ja kaikkien yliopistojen tulee hoitaa valtion laissa niille määrättyjä julkisia tehtäviä. Toki suoran julkisen rahoituksen lisäksi kilpailtua tutkimusrahoitusta jaetaan erilaisten kansallisten ja kansainvälisten tutkimus- ja innovaatio-organisaatioiden taholta. Yliopistot hankkivat myös osan rahoituksestaan yksityiseltä sektorilta. Yksityinen rahoitus koostuu pääasiassa lahjoituksista sekä yritysrahoituksesta. (OKM 2015:9, 11.)

Voimassa olevan Suomen yliopistolain (558/2009) 2 §:n mukaan yliopistojen tehtävä on ” -- edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” Valtion myöntämällä perusrahoituksella on tarkoitus turvata yliopistoille kohtuulliset edellytykset juuri näiden lakisääteisten perustehtävien hoitamiseen. Päivitetty, vuonna 2017 voimaan astuva rahanjakomalli palkitsee yliopistot ”laadukkaasta, vaikuttavasta ja tehokkaasta toiminnasta”, jotka ovat olleet mallin uudistamisen lähtökohtana. (OKM 2015:9, 9.)

Kolmanneksi halusin avata ”kolmatta tehtävää” instituutiotasolla, joten aineistoon on valittu kahden suomalaisten yliopiston, Tampereen teknillisen yliopiston ja Tampereen yliopiston, strategiat. Suomessa yliopistojen autonomisuutta on korostettu lähimenneisyydessä mm. lakimuutoksen kautta, ja siksi myös ”kolmatta tehtävää” on syytä tarkastella myös instituutiotasolla. Esimerkiksi OKM:n tuoreessa raportissa todetaan, että yhteiskunnallinen vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohtana tulisi olla yliopiston oma kanta siitä, minkälaisia sisältöjä instituutiot liittävät ”kolmanteen tehtävään” (Siika-aho 2015, 261).

Sekä yksittäisten yliopistojen että eri tieteenalojen välillä vallitsee hyvin erilaisia käsityksiä yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, joten niitä tulisikin kuvata suhteessa yliopisto-organisaation omaan profiiliin (Lyytinen ym. 2015, 52; Aarrevaara ym. 2015, 79). Siten yhteiskunnallista palvelutehtävää voi tarkastella esimerkiksi yliopiston itse määrittelemiensä kärkitutkimusalojen rajoissa, tosin tällöin ”kolmas tehtävä” alistetaan täysin kahdelle muulle perustehtävälle, eritoten tutkimukselle (Siika-aho 2015, 264). Tässä lähestymistavassa yksi keskeisin suunnitteludokumentti on yliopiston oma

strategia (Ibid.), joita tässäkin tutkielmassa tarkastellaan juuri siitä syystä, että korkeakoulujen oma näkemys ”kolmannen tehtävän” sisällöistä konkretisoituisi.

Kaikki aineistoon valitut dokumentit on laadittu jokseenkin samalla aikajänteellä, mutta Eurooppa 2020 -strategian (ohjelmakausi 2014–2020) vaikutuksia voisi sen aikaisemman julkaisuajankohdan kannalta olla jo nähtävissä OKM:n vuonna 2015 julkaisemassa rahoitusmalliehdotuksessa. Strategian osalta on huomioitava myös, että sen valmistelu aloitetaan aina hyvissä ajoin ennen edeltävän ohjelmakauden päättymistä. OKM:n yliopistojen rahoitusmalli puolestaan on julkaistu juuri silloin kun case-yliopistojen strategioita ollaan päivitetty toimintakaudelle 2016–2020.

4.4. Aineiston analyysimenetelmätapa

Aineistoa tarkastellaan laadullisen sisällönanalyysin ja käsiteanalyysin keinoin. Analyysiosio noudattelee perinteistä laadullisen tutkimuksen kaavaa (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 94; Hirsjärvi ym. 1997, 54), jossa valitusta aineistosta kartoitetaan ensin vain tutkimusfokuksen mukaiset asiat. Käytännössä kaikista neljästä dokumentista rajataan tarkastelun kohteeksi vain tutkimuksen kannalta olennaiset tekijät eli yliopistojen ja/tai korkeakoulujen¹⁵ roolia kuvaavat a) tavoitteet ja b) niihin liitettävä toimenpiteet, joita kuvataan analyysivaiheessa sanallisesti.

Seuraavaksi nämä rajatut tekijät koostetaan yhteen, jolloin kerättyä materiaalia voidaan luokitella, teemoitella tai tyypitellä – tässä tapauksessa kirjallisuuskatsauksen myötä muodostetun ”kolmannen tehtävän” nelimerkityskentän avulla.

Analyysirunko on tutkimuksen aineistolähtöisyyden vuoksi huomattavan väljä. Pyrkimys on kuitenkin muodostaa ”kolmannen tehtävän nelimerkityskentän” avulla teoriasidonnainen analyysi siitä, millaisia sisältöjä yliopistojen ”kolmannelle tehtävälle” on osoitettu valitussa dokumenteissa, sekä kuinka ”kolmatta tehtävää” kuvataan eri konteksteissa. Analyysin johtopäätökset kootaan yhteenveto-osiossa.

¹⁵ Eurooppa 2020 -strategiassa puhutaan pääosin *korkeakouluista ja korkeakoulutuksesta*, eikä tehdä rajanvetoa yliopisto- ja ammattikorkeakoulusektoriin suomalaisen duaalimallin mukaisesti.

5. ”KOLMAS TEHTÄVÄ” ERI KONTEKSTEISSA

5.1. Eurooppa 2020 – Älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun strategia

Euroopan Komission ohjelmakauden 2014-2020 merkittävin ohjausasiakirja, *Eurooppa 2020 – Älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun strategia* (jatkossa Eurooppa 2020), on tunnistanut Euroopan tasolla kolmeksi pääprioriteetiksi seuraavat osa-alueet:

- 1) Älykäs kasvu: osaamiseen ja innovointiin perustuvan talouden kehittäminen
- 2) Kestävä kasvu: resurssitehokkaamman, vihreämmän ja kilpailukykyisemmän talouden edistäminen.
- 3) Osallistava kasvu: sosiaalista ja alueellista yhteenkuuluvuutta lisäävän korkean työllisyyden talouden edistäminen. (Eurooppa 2020, 5.)

Strategiaan myös kirjoitettu auki, että kaikkien prioriteettien katsotaan liittyvän toisiinsa ja siten täydentävän toisiaan:

”Esimerkiksi parempi koulutustaso parantaa työllistettävyyttä, ja työllisyysasteen paraneminen auttaa vähentämään köyhyyttä. Suurempi tutkimus- kehitys- ja innovaatiokapasiteetti kaikilla talouden sektoreilla sekä resurssitehokkuuden lisääntyminen parantavat kilpailukykyä ja edistävät työpaikkojen syntymistä. Investoiminen puhtaampaan, vähähiiliseen teknologiaan on eduksi ympäristöllemme, auttaa torjumaan ilmastomuutosta ja luomaan uusia liiketoiminta- ja työllistämismahdollisuuksia.”(Eurooppa 2020, 11.)

5.1.1. Yliopistojen rooli strategiassa

Komission mukaan Euroopassa vallitseva talouskriisi on osin heijastumaa rakenteellisista heikkouksista, jotka johtuvat muun muassa eroista liiketoimintarakenteissa, liian vähäisistä investoinneista tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotyöhön, tieto- ja viestintäteknologian liian vähäinen hyödyntäminen sekä haluttomuus omaksua innovaatioita. (Eurooppa 2020, 7). Eurooppa 2020 -strategiassa todetaankin, että juuri investoimalla tutkimukseen, kehitykseen ja innovointiin sekä koulutukseen ja resurssitehokkaaseen teknologiaan voidaan edistää taloudellista, sosiaalista ja alueellista yhteenkuuluvuutta ja myös hyödyttää perinteisiä sektoreita (Eurooppa 2020, 12). Vaikka yliopistojen roolia ei siis suoraan kuvata strategiassa, korkeakoulujen toiminnan voi nähdä läpäisevän kaikki prioriteetit tutkimuksen (etenkin

prioriteetit 1. *Älykäs kasvu* ja 2. *Kestävä kasvu*) ja koulutuksen (etenkin prioriteetti 3. *Osallistava kasvu*) kautta.

Eurooppa 2020 -strategiassa esitetyt seitsemän lippulaivahanketta pyrkivät edistämään esitettyjen prioriteettiteemojen toteutumista, ja yliopistojen kannalta etenkin alla kuvatut hankkeet ovat merkittäviä.

a) Tutkimuksen osalta;

1. "Innovaatiounioni": lippulaivahanke, jolla kehitetään tutkimuksen ja innovoinnin reunaehtoja sekä parannetaan rahoituksensaantia, jotta innovatiiviset aloitteet voidaan jatkojalostaa kasvua ja työllisyyttä luoviksi tuotteiksi ja palveluksi. Tavoitteena on, että tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopolitiikka voidaan suoraan kohdistaa yhteiskunnan suuriin haasteisiin, joihin lukeutuvat ilmastonmuutos, energia- ja resurssitehokkuus, terveys sekä väestönmuutos. Jotta tavoitteeseen päästään, Komissio aikoo edistää osaamiskumppanuuksia sekä vahvistaa koulutuksen, yritysmaailman sekä tutkimuksen ja innovoinnin välisiä yhteyksiä sekä edistää yrittäjyyttä (painopiste uusissa, innovatiivisissa yrityksissä).

b) (Korkea)koulutuksen osalta

2. "Youth on the move": lippulaivahanke, jolla parannetaan koulutusjärjestelmien tuloksia kaikilla asteilla sekä helpotetaan nuorten pääsyä työmarkkinoille.
3. "Uuden osaamisen ja työllisyyden ohjelma": lippulaivahanke, jonka myötä uudistetaan työmarkkinoita ja voimaannutetaan kansalaisia elinikäisellä oppimisella. Siten voidaan lisätä osallistumista työmarkkinoille sekä saada työvoiman kysyntä ja tarjonta paremmin vastaamaan toisiaan. (Eurooppa 2020, 5–6; 13.)

5.1.2. Innovaatiounioni: yhteiskunnallinen hyvinvointi rakentuu työllisyyden kautta

Älykkään kasvun kehittäminen edellyttää, että osaamista ja innovointia vahvistetaan, mikä ei ole mahdollista, ellei koulutuksen laatua paranneta, tutkimustoimintaa vahvisteta sekä innovaatioiden ja osaamisen siirtämistä edistetä. Lisäksi Komissio katsoo, että nimenomaan innovatiivisten ajatusten pohjalta on voitava luoda uusia

tuotteita ja palveluita, jotka puolestaan lisäävät kasvua, luovat laadukkaita työpaikkoja, ja lopulta myös auttavat vastaamaan jopa globaalisti yhteiskunnallisiin haasteisiin. (Eurooppa 2020, 12.) Myös koulutuksen rooli tunnistetaan tässä prioriteetissa, sillä tavoitteena on parantaa yksittäisten koulutustulosten sekä oppilaitosten laatua ja tuotoksia kaikilla asteilla. Näiden tavoitteiden saavuttamista edistetään muun muassa elinikäisen oppimisen kautta, jotta koulutustaso vastaisi paremmin työmarkkinoiden tarpeita. (Ibid.) *Kaiken kaikkiaan korkeakoulutukselle annettavat tehtävät pyrkivät viime kädessä edistämään työllisyyttä ja talouskasvua.*

Komissio kehottaa, että jäsenmaat panostaisivat kansallisella tasolla tutkimus-, kehittämis- ja innovointijärjestelmien kehittämiseen, jolloin voidaan luoda huippuosaamista sekä älykästä erikoistumista. Lisäksi kannustetaan vahvistamaan yliopistojen, tutkimuksen ja yritysten välistä yhteistyötä. Tavoitteena on myös panostaa teknologian hyödyntämiseen kaikkialla Euroopassa.

Konkreettisina toimina Komissio ehdottaa seuraavaa;

4. Luonnontieteellisen, matemaattisen tai insinöörintutkinnon suorittaneiden riittävän määrän varmistaminen.
5. Luovuuden, innovoinnin ja yrittäjyystaitojen huomioiminen opetussuunnitelmissa sekä yrittäjyyden edistäminen korkeasti koulutettujen nuorten liikkuvuusohjelmien avulla.
6. Verokannustimien rakentaminen yksityisten tutkimus- ja kehittämisinvestointien lisäämiseksi.
7. Koulutusjärjestelmien avoimuuden lisääminen sekä oppimistulosten suuntaaminen paremmin työmarkkinoiden tarpeita vastaaviksi. (Eurooppa 2020, 13–14.)

Määrällisiäkin yleistavoitteita asetetaan tutkimus- ja kehittämistyöhön investointien osalta; Komission yleistavoitteessa ehdotetaan, että vuonna 2020 EU:n bruttokansantuotteesta kolme prosenttia investoidaan tutkimus- ja kehittämistyöhön. Lisäksi tavoitteeksi asetetaan, että neljälläkymmenellä prosentilla nuoremmasta sukupolvesta tulisi olla korkea-asteen tutkinto. (Eurooppa 2020, 5; 12.) Nykytilassa noin

50% EU-alueen asukkaista saavuttaa keskivertokoulutustason, mutta sen ei nähdä riittävästi palvelevan työmarkkinoiden tarpeita (Eurooppa 2020, 12). Tätä perustellaan kansainvälisen vertailun avulla ja myös kansainvälisten yliopistorankingien tuloksilla.¹⁶

Osallistavan kasvun kautta pyritään kehittämään taloudellista, sosiaalista ja alueellista yhteenkuuluvuutta sekä lisäämään korkean työllisyyden talouskasvua. Komission mukaan panostamalla osaamiseen, torjumalla köyhyyttä sekä uudistamalla työmarkkinoita ja koulutusta voidaan rakentaa osallistava yhteiskunta. Tässä näkökulmassa otetaan huomioon myös sukupuolten välistä tasa-arvoa kehittäviä toimia, joiden tavoitteena on niin ikään lisätä työllisyyttä, ja siten taloudellista kasvua ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta. (Eurooppa 2020, 15.)

Vuoteen 2020 mennessä Komissio ennustaa, että korkea-asteen koulutustasoa edellyttävien työpaikkojen määrä kasvaa 16 miljoonalla, ja vastaavasti alhaisemman koulutustason työpaikkoja vähenee jopa 12 miljoonalla. Siksi työurien pidentäminen edellyttää elinikäiseen oppimiseen panostamista, sekä työmarkkinaosapuolten osallistumista koulutustarjonnan suunnitteluun. Lisäksi yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa oleville tulisi tarjota innovatiivisia koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia. (Eurooppa 2020, 20.)

5.1.3. Miten yliopistojen ”kolmas tehtävä” ilmenee eurooppalaisessa kontekstissa?

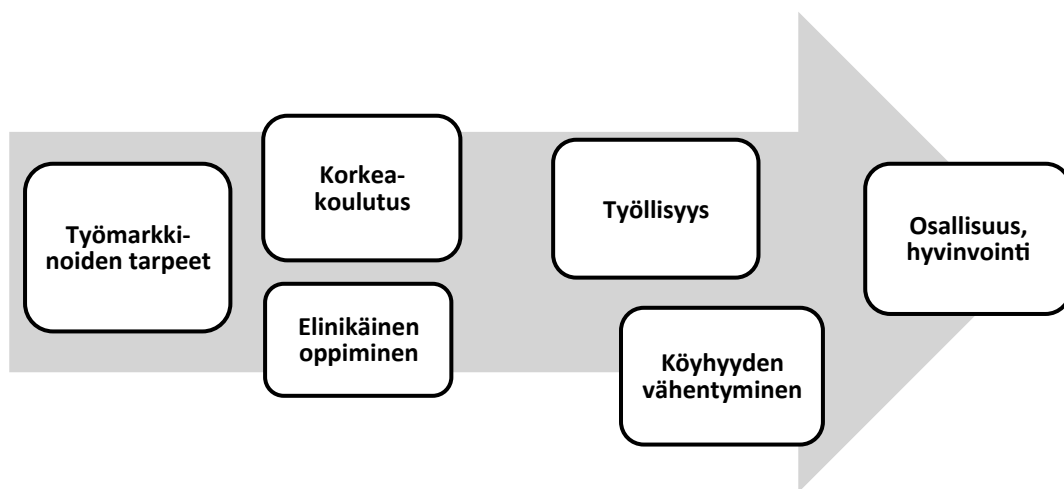
Eurooppa 2020 -strategiassa viitataan useasti korkeakoulutuksen laadun parantamiseen sekä tutkimuksen vahvistamiseen, joilla molemmilla katsotaan olevan etenkin työllisyyttä ja siten talouskasvua edistävä vaikutus. Työllistymisen välillisenä seurauksena nähdään, että yhteiskunnalliset haasteet, kuten syrjäytyminen ja köyhyys taas vastaavasti vähenevät. Yliopistojen roolia ei kuitenkaan suoraan kuvailla dokumentissa ”kolmannen tehtävän” kautta, vaan korkeakoulutukselle asetut tavoitteet ja tehtävät muodostuvat suoraan koulutukseen ja tutkimukseen liittyvien sisältöjen kautta. *Korkeakoulujen yhteiskunnallinen rooli rakentuu siis hyvin perinteiseen tapaan*

¹⁶ ”Alle yhdellä kolmesta 25-34-vuotiaasta on yliopistotutkinto, kun Yhdysvalloissa se on samassa ikäryhmässä 40 prosentilla ja Japanissa yli 50 prosentilla. Shanghai indeksin mukaan ainoastaan kaksi eurooppalaista yliopistoa on maailman 20 parhaimman yliopiston joukossa.” (Eurooppa 2020, 12.)

kahden perustehtävän, koulutuksen ja tutkimuksen varaan, joiden välillisenä tuotoksena on työllisyyden kautta lisääntyvä osallisuus sekä hyvinvointi.

Strategiassa korkeakoulutus nähdään merkittävänä, mutta sen rooli on varsin perinteinen; aina 1970-luvulta lähtien korkeakoulutuksen myötä on pyritty uudelleen määrittelemään (ja ratkaisemaan) taloudellisia ja sosiaalisia yhteiskunnallisia haasteita (Roper & Hirth 2005, 10). Vaikka Eurooppa 2020 -strategia korostaa tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotyötä, siinä painottuu korkeakoulutuksen välinearvo. Lisäksi ennustetaan, että työmarkkinat vaativat jatkossa yhä korkeammin koulutettua työvoimaa; vastaamalla työmarkkinoiden tarpeisiin korkeakoulutuksella edistetään työllisyyttä sekä vähennetään välillisesti myös köyhyyttä ja siten lisätään hyvinvointia. Tämä näkemys on linjassa myös Thornin ja Soo'n (2006) esittämän ”kolmannen tehtävän” määritelmän¹⁷ kanssa. Korkeakoulutuksen rooli nähdään siis perinteiseen tapaan itsessään kansantaloutta edistävänä tekijänä (Heikkilä & Jokinen 2015, 36). Tätä vaikutusketjua olen kuvannut korkeakoulutuksen osalta oheisella kuviolla:

KOULUTUS

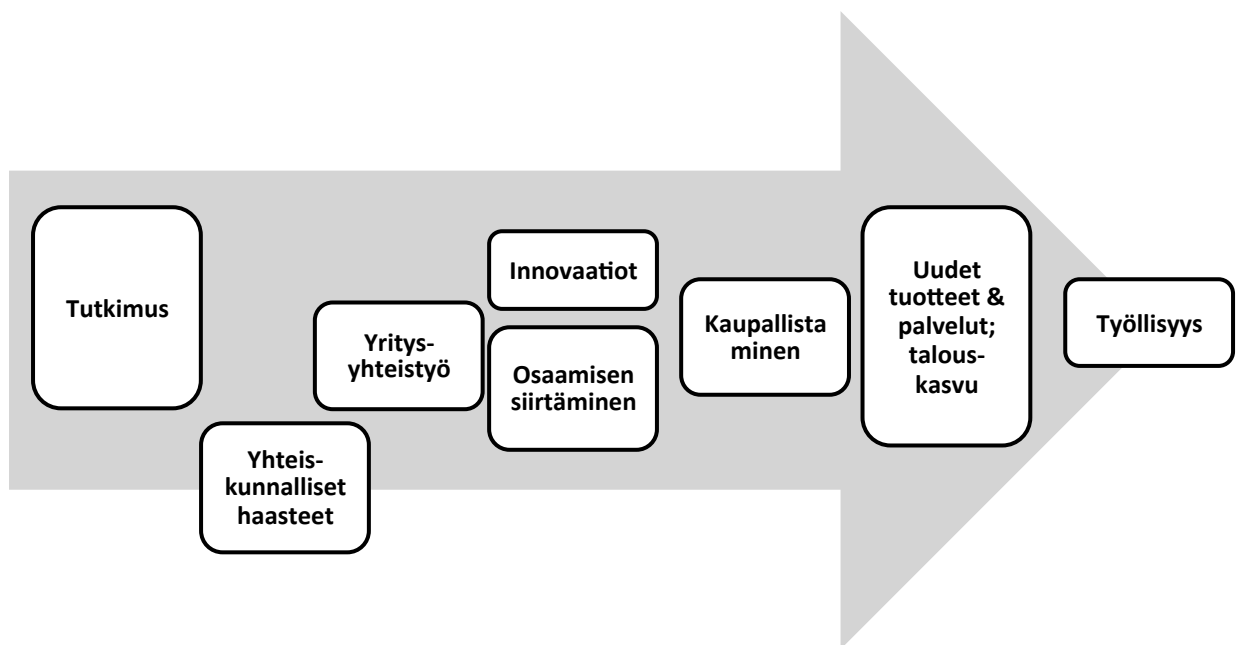
Kuvio 3: Korkeakoulutuksen rooli vaikuttavuusketjussa

Strategiassa esiin nostetaan myös yliopistojen ”kolmannelle tehtävälle” tyypilliset yrityskumppanuudet, innovaatiotoiminta, tutkimustulosten välittäminen sekä kaupallistamisen (esim. Ca 2012; Dan 2012; Schoen ym. 2006; Shore & McLauchlan 2012; Thorn & Soo). Näiden taustalla on pyrkimys talouskasvuun, jonka edistäminen

¹⁷ *Contribution to economic development and to the wellbeing of society*, ks. Mugabi 2014,5.

juurikin edellyttää osaamisen siirtämistä ja osaamiskumppanuuksia. Nämä puolestaan lähentävät entisestään yritysmaailman sekä tutkimuksen ja innovaatiotoiminnan välisiä yhteyksiä, jossa vaikutusketjun lopputuotteena syntyy jälleen uusia työpaikkoja, joka on keskeisin talouskasvua lisäävä tekijä. Näitä Eurooppa 2020 -strategiassa esitettyjä tutkimukselle asetettuja tavoitteita olen kuvannut oheisella kuviolla:

TUTKIMUS

Kuvio 4: Tutkimuksen rooli vaikuttavuusketjussa

Koska korkeakoulujen roolia ei yksilöidä strategiassa, vaan sen on ikään kuin annettu korkea-asteen koulutuksen tarjoajana ja tutkimuksen toteuttajana, myös vuorovaikutusketju muun yhteiskunnan kanssa näyttäytyy yksisuuntaisena: tiedon, osaamisen ja teknologioiden siirtämisenä yliopistoista yhteiskuntaan, ei päinvastoin. Tämä näkemys vastaa perinteistä käsitystä, jossa yliopistojen yhteiskunnallinen vuorovaikutus käsitetään tuotteena tai valistuksena (ks. esim. Heinonen & Raevaara 2012, 3–4).

Tämä vaikuttavuusketju on myös linjassa Zawdien esittämän näkemyksen kanssa, jonka mukaan julkinen hallinto pyrkii varmistamaan rahoitusohjauksella ja -järjestelmillä, että yliopistot osallistuisivat alueelliseen ja kansalliseen kehittämiseen: se puolestaan voi johtaa innovaatioihin, tiedon ja (teknologisen) osaamiseen välittämiseen ja vaihtoon

(Zawdie 2010, 151–152). Tässä yhteydessä merkittävin yksittäinen rahoitusinstrumentti toiminnan ohjaamiseen on Eurooppa 2020 -strategian pohjalta rakennettu 8. Tutkimus- ja innovaatiotoiminnan puiteohjelma Horisontti 2020.

Toisaalta lippulaivahanke ”Innovaatiounioni” pyrkii myös siihen, että tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopolitiikka vastaisi merkittäviin yhteiskunnallisiin haasteisiin, kuten ilmastonmuutoksen torjumiseen, energia- ja resurssitehokkuuteen sekä terveysalan haasteisiin (Eurooppa 2020, 13). Tässä yhteydessä yliopistojen ”kolmannen tehtävän” sisällöt syntyvät nimenomaan *tieteenalakohtaisesti*, mikä mahdollistaa yliopistojen panostaminen omiin vahvuusalueisiin kärkitieteenalojensa pohjalta. Yhteiskunnalliset haasteet rajataan Eurooppa 2020 -strategiassa mm. ilmastonmuutoksen torjumiseen sekä energia- ja resurssitehokkaiden ratkaisujen löytämiseen (Eurooppa 2020, 11), mutta myös niiden kautta voidaan välillisesti luoda talouskasvua ja lisätä työllisyyttä. Siksi yhteiskunnalliset haasteet on otettu mukaan myös tutkimuksen roolin vaikuttavuusketjuun (Kuvio 4) ikään kuin katalyytiksi.

Kun Eurooppa 2020 -strategiassa esitetyjä tavoitteita tarkastellaan kirjallisuuskatsauksen avulla muodostetussa yliopistojen ”kolmannen tehtävän merkitysnelikentässä” (Kuvio 5), voidaan havaita, että *kaikki ”kolmannen tehtävän” sisällöt ovat alisteisia talouskasvulle ja työllisyydelle, sekä muodostuvat varsin selkeästi kahden muun perustehtävän kautta*. Siispä yhteiskunnallinen vaikuttavuus muodostuu suhteessa kahden muun perustehtävän hoitamiseen (Niiniluoto 2015, 21).

Koulutukselle asetettuja tavoitteita leimaa työmarkkinoiden tarpeisiin vastaaminen, jolloin tätä yliopistojen vanhinta perustehtävää pyritään muokkaamaan ja ohjaamaan ulkoapäin. *Keskeistä on koulutuksen väliarvo*, joka parantaa työllistymismahdollisuuksia niin perustutkintokoulutuksessa (esim. ”työelämälähtöinen koulutustarjonta”) kuin vaihtoehtoisin opintopolkujenkin osalta (esim. ”avoimet koulutusjärjestelmät”).

Kuviossa painottuu kuitenkin määrällisesti enemmän yliopistojen sisäinen ja ulkoinen tutkimustoiminta. Tutkimuksella nähdään olevan merkittävä rooli innovaatioiden kehittäjänä ja siten uusien työpaikkojen luomisessa, ja viime kädessä talouskasvun vauhdittajana (esim. ”uusien työpaikkojen luominen”). Yliopistojen oletetaan sekä tuottavan innovaatioita sekä vastamaan taloudellisten muutosten herättämiin haasteisiin (esim. ”yritysyhteistyö”, ”kaupallistaminen”). Siten yliopistot ”nähdään sekä teknistaloudellisten että sosiaalisten innovaatioiden lähteinä” (Kankaala ym. 2004, 17), joiden molempien pyrkimys on edistää työllisyyttä ja talouskasvua. Strategiassa ei

kuitenkaan huomioida sitä, ettei uusi tieto tai osaaminen *itsessään* saa aikaan yhteiskunnallisia muutoksia (OPM 2007, 16).

	KOULUTUS	TUTKIMUS
YLIOPISTOJEN SISÄINEN TOIMINTA	<ul style="list-style-type: none"> • Työelämälähtöinen koulutustarjonta • Elinikäinen oppinen • Yrittäjyystaidot 	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysyhteistyö • Innovaatiot • Kaupallistaminen • Yhteiskunnallisten haasteiden ratkaiseminen (ilmastonmuutos, energia- ja resurssitehokkuus jne.)
YLIOPISTOJEN ULKOINEN TOIMINTA	<ul style="list-style-type: none"> • Vaihtoehtoiset opintopolut (innovatiiviset koulutus- ja työllistymismahdollisuudet) • Avoimet koulutusjärjestelmät 	<ul style="list-style-type: none"> • Uusien työpaikkojen luominen (innovatiivisten ajatusten jalostaminen tuotteiksi) • Yritysyhteistyö • Innovaatiot • Kaupallistaminen

**YHTEISKUNNALLISET
HAASTEET**

Kuvio 5: "Kolmannen tehtävän" merkitysnelikenttä, Eurooppa 2020 -strategia

5.2. Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen

Opetus- ja kulttuuriministeriö on ehdottanut yliopistoille uutta rahoitusmallia, joka otetaan käyttöön vuodesta 2017 lähtien (Opetus ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:9). 54-sivuinen dokumentti kuvaa laajasti yliopistojen yhteiskunnallista roolia ja lakisäätteisiä tehtäviä, joten analyysin kohteeksi

nostetaan itse rahoitusmallin rinnalle myös sitä taustoittava tekstiosio. Varsinainen rahoitusmalli on tutkimuksen liitteenä 1.

Eurooppalaisessa viitekehyksessä korkeakoulujen rahoitus on siirtynyt yhä voimakkaammin tuottavuuteen, tuloksellisuuteen ja vaikuttavuuteen, ja indikaattoreissa on siirrytty myös laatua korostaviin tekijöihin. Heikentyneessä taloustilanteessa julkisella sektorilla onkin pyritty kasvattamaan korkeakoulusektorin tehokkuutta ja saamaan siten enemmän vastinetta koulutukseen ja tutkimukseen sijoittamalle pääomalle. (OKM 2015:9, 11; 14.) Hallituksen sopeutustoimien vuoksi korkeakoulujärjestelmän ja tutkimuksen kustannustehokkuutta pyritään entisestään tehostamaan (OKM 2015: 9,14).

Suomessa korkeakoulujen tulosperustaisen rahoituksen osuus on kasvanut suureksi (OKM 2015:9, 12). Nykyistä, alun perin vuonna 2013 käyttöön otettua rahoitusmallia on tarkennettu jo vuonna 2015, koska mittareissa haluttiin korostaa voimakkaammin yliopistojen toiminnan laatua sekä tutkimustoiminnan vaikuttavuutta, jota tehostettiin muun muassa julkaisujen tasoluokitusjärjestelmällä (OKM 2015:9, 10). Näin ”kolmannen tehtävän” osalta painottui etenkin tutkimuksen rooli uuden tiedon tuottamisessa ja jakamisessa.

Rahoitusmallien tavallisimmat tulosperusteiset mittarit ovat koulutuksen osalta tutkinnot opintopisteet ja koesuoritteet. Marginaalisempia indikaattoreita puolestaan ovat työllistymiseen, kansainvälistymiseen sekä opiskelijoiden palautteeseen perustuvat mittarit. (OKM 2015:9, 37.) Yhdeksi rahoitusmallin tulevaisuuden kehittämiskohteeksi on nostettu valmistumisen nopeus (tehokkuus), laadullisen työllistymisen mittaaminen sekä yrittäjyyden edistäminen näkökulma (OKM 2015:9, 17; 37).

Tutkimustoiminnassa käytettyjä mittareita ovat tieteellisten julkaisujen määrät sekä ulkoinen rahoitus (OKM 2015:9, 12). Tutkimustulosten yhteiskunnallinen ja / tai kaupallinen hyödyntäminen on yksi konkreettinen tapa artikuloida yliopistojen ”kolmatta tehtävää”, mutta niiden tunnistaminen tai mittaaminen on haastavaa. Kuten edellä todettu, sekä tutkimuksen että koulutuksen vaikutukset ilmenevät monimutkaisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa, joten vaikutusten tunnistaminen saati todentaminen hankalaa (ks. esim. Kankaala ym. 2004, 22).

5.2.1. Yliopistojen yhteiskunnallinen palvelutehtävä rahoitusmallissa

Myös rahoitusmalliehdotuksessa todetaan, että nykyisellään yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tunnistaminen ja mittaaminen on haasteellista, etenkin innovaatiotoiminnassa sekä alueellisessa kehittämistoiminnassa, ja sitä lähestytään usein laatu-käsitteen yhteydessä: ”vaikuttavuus ilmenee laadukkaan tutkimuksen ja opetuksen kautta” eli vaikuttavuus kanavoituu yliopistoissa eri lailla riippuen profilista. (OKM 2015:9, 21). Lisäksi todetaan, että yhteiskunnallinen vaikuttavuus on tunnistettu tärkeäksi tehtäväkentäksi *opetuksen ja tutkimuksen rinnalla* (Ibid.), mutta niistä irrallisena tehtäväkokonaisuudesta ei ole kyse: ”yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ydin on tutkimuksessa ja koulutuksessa sekä sen hyödyntämisessä niin muussa yhteiskunnassa kuin korkeakoulujen yhteistyössäkin” (OKM 2015:9, 21).

Yliopistojen rahoitusmallin muodostamista kuvaavassa taustaosiossa nousee esiin hyvin samankaltaisia työllisyyttä ja talouskasvua käsitteleviä teemoja kuin Eurooppa 2020- strategiassa:

”Suomen kilpailukyky rakentuu korkealle osaamille, kestäväälle kehitykselle sekä ennakkoluulottomalle uudistamiselle kokeiluja ja digitalisaatiota hyödyntäen.”

”Hallitus on valinnut viisi tärkeintä tavoitetta yhteiseen visioon pääsemiseksi: työllisyyden ja kilpailukyvyn vahvistaminen, osaamisen ja koulutuksen uudistaminen, hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, biotalouden ja puhtaiden ratkaisujen vauhdittaminen sekä viidentenä toimintatapojen uudistaminen digitalisaation hyödyntämisen, kokeilujen ja normien purkamisen kautta.” (OKM 2015:9, 17.)

Osaamis- ja koulutustason kasvun nähdään tukevan yhteiskunnan uudistumista ja tasa-arvoa. Hallitusohjelmassa korostetaan myös koulutuksen ja työelämän vuorovaikutusta, tutkimus ja innovaatiotoiminnan laadun ja vaikuttavuuden kasvua sekä kansainvälistymisen kehittämisestä mm. koulutusviennin toteuttamiseksi. (OKM 2015:9, 16.) Osaamistarpeen täyttymiseksi on korostettu aikuiskoulutusta, maahanmuuttajien osaamispotentiaalin hyödyntämistä sekä ehdotettu koulutusmäärien lisäyksiä tekniikan ja liikenteen alalle, luonnontieteisiin, luonnonvara- ja ympäristöalalle, humanistiselle ja kasvatusalalle sekä sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalle (OKM 2015:9, 15). Hallitusohjelman asettamiin strategisiin painopisteisiin sisältyvät myös biotalouden ja

puhtaiden ratkaisujen tutkimus sekä niiden kehittämistoimintaan panostaminen, terveysalan tutkimus- ja innovaatiotoiminta sekä digitalisaatio (OKM 2015:9, 16).

5.2.2 ”Kolmas tehtävä” rahoitusmallissa

Rahoitusmallissa kuvataan yhteiskunnallista vaikuttavuutta malliin kytkeytyvien mittareiden pohjalta ”vaikuttavuuskorina” kolmen pääotsikon alla, joita ovat 1) koulutus, 2) tutkimus sekä 3) koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet. Oikein mitoitettuna ja oikean sisältöisen korkeakoulutuksen nähdään tuottavan yhteiskunnallista vaikuttavuutta, kun valmistuneet siirtyvät työmarkkinoille tai työllistävät itse itsensä, jonka katsotaan olevan edellytys yhteiskunnan kehittymiselle. Yliopistojen tarjoaman koulutuksen tulee vastata työmarkkinoiden tarpeisiin ja myös työelämän ennakoituun kehitykseen. (OKM 2015:9, 21.) Konkreettisina ”kolmannen tehtävän” sisältöinä korostuvat yrittäjyystaidot sekä perustutkinto-opiskelijoiden kotimaassa ja kansainvälisessä vaihdossa suoritettujen opintojen lisäksi myös muille kohdennettu osaamisen kehittäminen, kuten avoin yliopisto-opetus, erillisopinnot ja erikoistumiskoulutukset (OKM 2015:9, 22; 24). Vaikka valtaosa koulutuksista lukeutuu OKM:n valtiorahoituksen piiriin, on joukossa myös ulkopuolisin varoin (esim. ESR-rahoitus sekä työvoimakoulutus) osin tai kokonaan rahoitettuja tutkintoja: näin halutaan kannustaa yliopistoja rahoittamaan tutkintokoulutusta myös ulkopuolisen rahoituksen avulla (OKM 2015:9, 28).

Tutkimustoiminnan osalta tuotetaan eri aloille tietoa ja uutta osaamista, jonka siirtäminen työ- ja elinkeinoelämään vaikuttaa kilpailukyvyn kasvuun. Tästä syystä rahoitusmallissa korostetaan tutkimuksen osalta julkaisutoimintaa merkittävänä yhteiskunnallisen vaikuttamisen muotona, jonka katsotaan olevan myös tapa osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun (mm. yleistajuiset julkaisut). Lisäksi rahoitusmallissa korostetaan tutkimusyhteistyötä yliopistojen ulkoisten kumppaneiden kanssa, mikä konkretisoituu myös kilpaillun tutkimusrahoituksen rahoitustekijöissä (OKM 2015:9, 22, ks. myös STN-rahoitus s. 18):

”Yliopiston tuottamat julkaisut kuvaavat yliopiston tutkimustoiminnan tuotosta eli tuotettua tieteellistä ja muuta julkaisutoimintaa sekä sen siirtämistä yhteiskunnan ja tieteellisen toiminnan käyttöön. Kilpailtu tutkimusrahoitus rahoituskriteerinä kuvaa yliopiston tutkimustoiminnan volyymiä sekä kotimaista että kansainvälistä yhteistyötä tutkimustoiminnassa.” (OKM 2015:9, 30.)

Rahoitusmallissa kuitenkin tunnistetaan, että julkaisukäytännöissä on paljon alakohtaisia eroavaisuuksia (OKM 2015:9, 32). Muun muassa sen vuoksi ”avoin julkaiseminen” nostetaan tärkeäksi sen haastavasta määrittelystä ja julkaisutietojen puutteellisesti keruusta huolimatta: siksi avointa julkaisemista ei voida sen tiedepoliittisesta merkityksestä huolimatta ottaa huomioon rahoitusmallissa, ainakaan ennen kuin siihen liittyvää tietopohjaa ja menetelmiä on kehitetty (OKM 2015:9, 34).

Rahoitusmallin kolmas osio, ”Koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet”, jakaantuvat kolmeen alakohtaan: strategiaperusteiseen rahoitukseen, alakohtaiseen rahoitukseen (taidealat, tekniikka, luonnontieteet, lääketieteelliset alat) sekä valtakunnallisiin tehtäviin. Jälkimmäinen sisältää yhteiskunnallisen vaikuttavuuden osalta mm. korkeakoulujen valtakunnallisia erityistehtäviä, joita ovat esimerkiksi harjoittelukoulut ja Kansalliskirjasto. (OKM 2015:9, 22.)

Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kannalta kiinnostavin alatekijä on kuitenkin strateginen rahoitus, jolla on tuettu useita korkeakoulujen vaikuttavuuteen liittyviä alueita, kuten esimerkiksi alueellisten osaamisprofiilien vahvistamiseen kytkeytyneitä hankkeita. Sen avulla voidaan kannustaa myös alakohtaisten osaamiskeskittymien rakentamiseen sekä tutkimustulosten kaupallistamiseen ja siirtoon yhteiskunnan käyttöön. (OKM 2015:9, 22.) Tutkimustulosten vaikuttavuuden ja kaupallistamisen tukeminen, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten profiloituminen sekä yhteistyön kehittäminen on niin ikään nostettu esiin hallitusohjelmassa: profiloituminen, fuusiot ja toiminnalliset yhteenliittymät mahdollistavat yhteistyössä toteutuvan tutkimustoiminnan, joka kehittää osaltaan yliopistojen laatua ja vaikuttavuutta (OKM 2015:9, 23): ”Strategisesti valituilla toimenpiteillä voidaan synnyttää verkostoja, joissa syntyy uutta entistä laadukkaampaa osaamista ja joiden kautta osaamisen siirtyminen tapahtuu” (OKM 2015:9, 35).

Strateginen rahoitus ei ole osana rahoitusmallin laskennallisia rahoitustekijöitä, vaikka aiheesta on keskusteltu OKM:n asettamassa työryhmässä etenkin tutkimustulosten siirron, hyödyntämisen ja kaupallistaminen yhteydessä, sillä ”Korkeakoulujen yhteiskunnallinen vaikuttavuus syntyy vuorovaikutuksessa yhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa ja korkeakoulujen toiminnan tuotosten siirtymisestä muualle yhteiskuntaan”. (OKM 2015:9, 35). Vuonna 2017 voimaan astuvassa rahoitusmallissa strategiarahoitus pohjautuukin yliopistojen strategiatyöhön, jossa painotetaan yliopiston toiminnan kehittämiseksi ja uudistamiseksi tehtyjä valintoja. Myös yhteiskunnallisen vaikuttavuuden toivotaan esiintyvän korkeakoulujen strategisissa linjauksissa, ja sen

yhteydessä voidaan käyttää alakohtaisesti erilaisia vaikuttavuuden mittareita (OKM 2015:9, 34).

Rahoitusmallin strategisen rahoituksen turvin toteutettava korkeakoulujen rakenteellinen kehittämistyö jää ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttäanalyysin ulkopuolelle, koska sen luonne on hallinnollinen, eikä se suoranaisesti liity koulutukseen tai tutkimukseen, vaikka osaamiskeskittymien kautta toki pyritään luomaan nimenomaan koulutus- tai tutkimusyhteistyötä ja / tai vapauttamaan resursseja perustehtävien tuottamiseen.

	KOULUTUS	TUTKIMUS
YLIOPISTOJEN SISÄINEN TOIMINTA	<ul style="list-style-type: none"> • Erillisrahoituksella tuotettavat perustutkinnot • Työelämälähtöisyys • Yrittäjyystaidot • Osaamiskeskittymät 	<ul style="list-style-type: none"> • Korkeakoulujen välinen yhteistyö • Tutkimuslaitosten profiloituminen • Yhteiskunnallisiin haasteisiin vastaaminen: biotalous, puhtaat energiavaihtoehdot, terveysalan tutkimus
YLIOPISTOJEN ULKOINEN TOIMINTA	<ul style="list-style-type: none"> • Avoin yliopisto-opetus • Aikuiskoulutus • Erikoiskoulutukset 	<ul style="list-style-type: none"> • Yleistajuiset julkaisut • Avoin julkaiseminen • Tieteen tulosten siirtäminen, hyödyntäminen ja kaupallistaminen

**YHTEISKUNNALLISET
HAASTEET**

Kuvio 6: ”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä, OKM:n ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen

Merkitysnelikentän avulla tunnistetut ”kolmannen tehtävän” toimet ovat tutkimusvetoisia sekä yliopistojen sisäisessä että ulkoisessa toiminnassa. Konkreettisin sisältö ovat tutkimustulokset: julkaisut ja avoin tiede, jotka itsessään voivat tukea yhteiskunnallisten

haasteiden ratkaisemista, sekä tulosten siirtäminen kaupallisiin tarkoituksiin, joka palautuu työllisyyttä ja talouskasvua vauhdittavaan vaikutusketjuun (ks. Kuvio 4). Myös koulutuksen osalta korostuu työelämän tarpeisiin vastaaminen (perus-, aikuis- ja erilliskoulutus), mutta konkreettisena, mitattava tuotoksena tarkastellaan pääasiassa suoritettavia tutkintoja: kuten rahoitusmallin taustaosiossakin todetaan, esimerkiksi koulutusta vastaavan työllistymisen seuranta olisi nykyisellään liian työläs toteuttaa (Yliopistojen rahoitusmalli 2017).

Koulutuksen osalta ”kolmas tehtävä” toteutuu myös koulutuksen tasa-arvoisuuden kautta: joustavina opintopolkuina sekä elinikäisen oppimisen kautta (avoin yliopisto). Yliopistojen ”kolmas tehtävä” palkitaan rahoitusmallissa kuitenkin perinteiseen tapaan vakiintuneiden perustehtävien, opetuksen ja tutkimuksen tuotosten kautta.

5.3. Yliopistojen ”kolmas tehtävä” instituutiokohtaisessa tarkastelussa

Tässä osiossa tarkastellaan, miten yliopistojen ”kolmatta tehtävää” kuvataan kahden case-yliopiston, Tampereen teknillisen yliopiston (TTY) sekä Tampereen yliopiston (TaY) strategioissa. Kuten edellä on todettu, yksi toistuva näkökulma yhteiskunnallisen palvelutehtävän kehittämiseen on juurikin instituutiotasoisten strategioiden luominen yliopiston vahvuusalojen pohjalta (Heikkilä & Jokinen 2015, 36), jolloin voitaisiin huomioida myös tieteenalakohtaisia eroavaisuuksia sekä antaa yliopistoille vapaus luoda ”kolmannelle tehtävälle” erilaisia tavoitteita ja sisältöjä.

Case-yliopistot valikoitiin niiden erilaisten tutkimusprofiilien ja organisaatorakenteiden vuoksi, mutta osittain myös kirjoittajan oman työhistorian takia: olen työskennellyt molemmissa taloissa vuodesta 2006 lähtien. Ennen kaikkea case-yliopistojen valintaan vaikutti kuitenkin niiden poikkeuksellinen yhdistymissuunnitelma, Tampere3-fuusio¹⁸, joka on jo otettu huomioon molempien yliopistojen päivitettyssä strategiassa. Tulevan

¹⁸ ”Tampereen teknillinen yliopisto, Tampereen yliopisto ja Tampereen ammattikorkeakoulu rakentavat yhdessä uutta mallia suomalaiseen korkeakoulutukseen. Uusi korkeakouluyhteisö aloittaa 1.1.2018. Siinä kohtaavat talouden, tekniikan, terveyden ja yhteiskunnan tutkimus. Tampere3 luo tieteenalojen rajapinnoista ammentavan monialaisen, innostavan ja globaalisti kiinnostavan tutkimus- ja oppimisympäristön. Hanketta valmistellaan yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa.”

<http://www.tampere3.fi/tietoa-meista> Luettu 14.8.2016.

Tampere3-yliopiston kolmas osapuoli, Tampereen ammattikorkeakoulu on jätetty tarkastelun ulkopuolelle, koska yhteiskunnallisen vaikuttavuuden rooli on tietyllä tapaa vakiintuneempi AMK-sektorilla, etenkin täydentävän rahoituksen osalta. Myös ammattikorkeakoulujen lakisääteiset tehtävät eroavat yliopistoista. (KKA 2013, 38–40.)

Kuten todettu, TTY ja TaY olisivat kiinnostava case-yliopistopari myös ilman Tampere3-fuusiota, sillä niiden profiilit – perinteisesti yhteiskunta- ja terveystieteisiin nojaava monialayliopisto TaY sekä vahvasti teknillisiin aloihin profiloitunut yliopisto TTY – eroavat tutkimusaloiltaan merkittävästi toisistaan: eroavatko myös niiden näkemykset ”kolmannesta tehtävästä”?

5.3.1. Tekniikkaa ihmisen ja ympäristön hyväksi. Tampereen teknillisen yliopiston strategia 2016-2020

Tampereen teknillisen yliopiston strategia 2016-2020, ”Tekniikkaa ihmisen ja ympäristön hyväksi”, on tiivis kaksisivuinen dokumentti, joka jakautuu arvoihin, missioon, visioon ja tehtäviin. Tämän lisäksi kuvataan kärkitutkimusaloja, jotka rajautuvat tämän tarkastelun ulkopuolelle. Yliopiston strategian ydin on kuvattu neljän ydinotsikon alla:

”ARVOT: Me kannamme vastuuta tulevaisuudesta eettisesti kestäväällä toiminnalla ympäristön, suomalaisen yhteiskunnan ja ihmiskunnan hyväksi.

MISSIO: TTY on teknologisen kehityksen tiennäyttävä ja tutkimusmaailman ja elinkeinoelämän yhteistyökumppani. Koulutamme osaajia yhteiskunnan tarpeisiin.

VISIO: Parannamme tutkimuksen ja koulutuksen avulla ihmisen ja ympäristön hyvinvointia. Kehitämme teknologiaa, joka uudistaa Suomen teollisen kilpailukyvyn. Edistämme kansainvälisyyttä ja tieteen avoimuutta. T3 on 2020 uusi kansainvälisesti vaikuttava tiedeyliopisto. Luomme uutta osaamista ja mahdollisuuksia monitieteisiin läpimurtoihin. Uudenlaiset joustavat opintopolkumme vastaavat työelämän muuttuviin tarpeisiin.

TEHTÄVÄT: Tekniikka on avainasemassa globaalien haasteiden ratkaisemisessa. Vahvuksiamme ovat perustutkimuksen ja soveltavan

tutkimuksen vuorovaikutus, laajenevat kansainväliset verkostot sekä poikkitekniset ja monitieteiset tutkimushankkeet.” (TTY 2016-2020.)

Lisäksi TTY:n strategiassa alleviivataan teknologian roolia kestävässä kehittämisessä ja (yhteiskunnallisten) haasteiden ratkaisemisessa. Yliopiston koulutuksen kuvataan tuottavan itsenäisiä vastuunkantajia, jotka vastaavat työelämän tarpeisiin. Myös yrittäjyysvalmiuksia korostetaan. TTY:n strategiassa todetaan, että yliopisto tarjoaa monia polkuja myös elinikäiseen oppimiseen. (TTY 2016-2020.)

Yliopiston yhteiskunnallista palvelutehtävää kuvataan niin soveltavan kuin perustutkimuksenkin tuottamisen kautta:

”Tuotamme tutkimukseen perustuvaa tietoa ja osaamista yhteiskunnan hyväksi.” (TTY 2016-2020)

TTY myös korostaa strategiassa merkittävää rooliaan elinkeinoelämän yhteistyökumppanina, sekä talouskasvun vauhdittajana:

”TTY on haluttu yhteistyökumppani elinkeinoelämän tutkimus- ja kehittämishankkeissa. Tuotamme innovaatioita sekä tutkimus ja osaamislähtöisiä uusia yrityksiä. Yhteistyö yritysten kanssa motivoi meitä tieteellisen tiedon soveltamiseen.

”Osallistumme aktiivisesti uuden liiketoiminnan, yritysten ja työpaikkojen luomiseen tutkimuksemme ympärille. Vahvistamme Suomen teollista kilpailukykyä ja vientiä.”

”Edistämämme tutkimustulosten kaupallistamisen ja uusien yritysten syntyä.” (TTY 2016-2020)

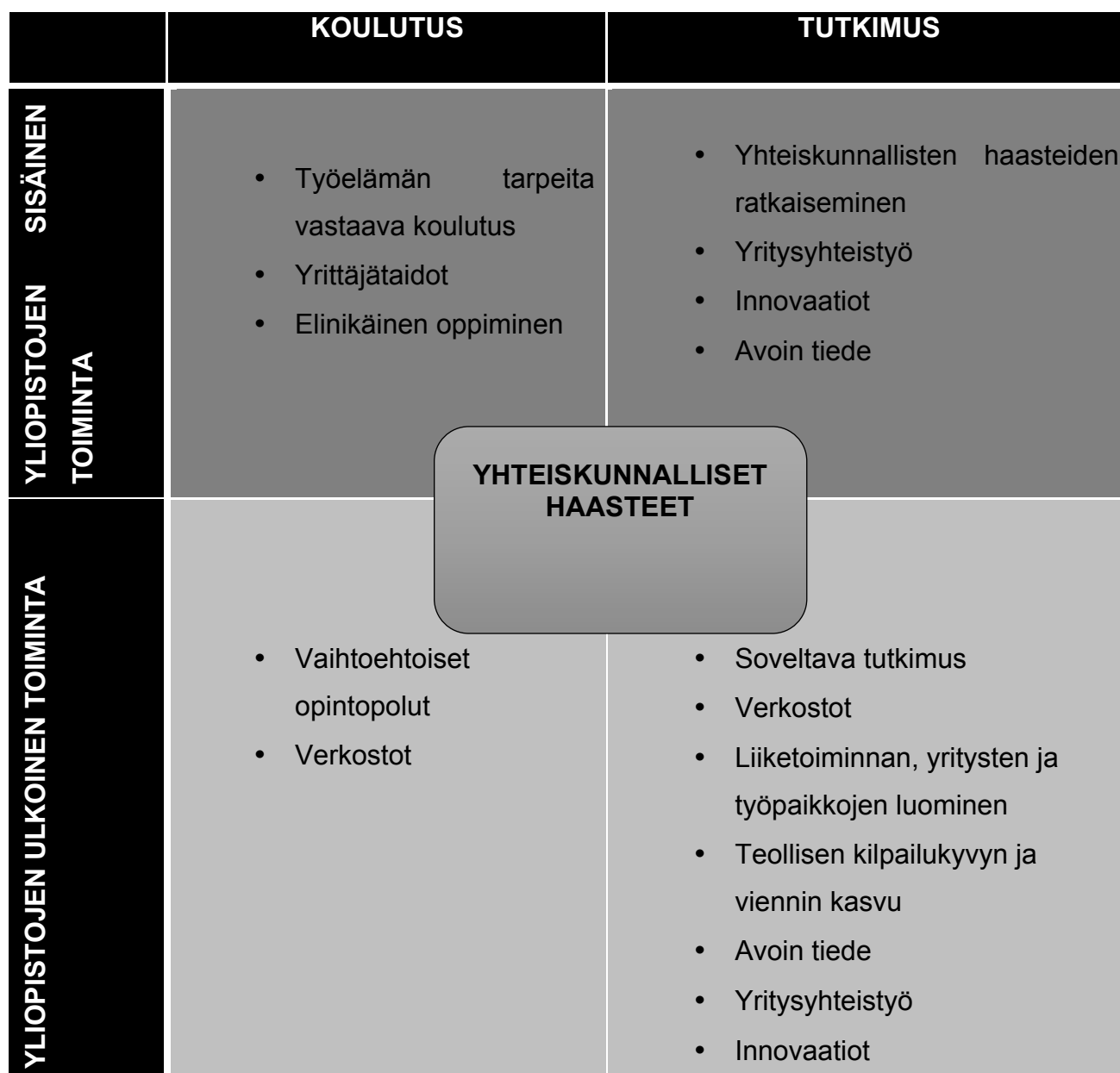
Yliopiston yhteiskunnallista merkitystä korostetaan myös koulutustehtävän kautta:

”Koulutamme kansainvälisen tason osaajia, joilla on kyky luoda ja viedä uutta tietoa teollisuuden ja yhteiskunnan hyödynnettäväksi.”

”Osallistumme aktiivisesti kansallisiin ja kansainvälisiin verkostoihin sekä julkiseen keskusteluun. Valmistuneet ovat arvostettua työvoimaa, joilla on halu ja kyky vaikuttaa yhteiskunnassa sekä toimia kansainvälisessä ympäristössä.” (TTY 2016-2020.)

TTY:n strategiassa ei tehdä jakoa ei kahden perustehtävän lisäksi yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen omana erillisenä, ”kolmantena tehtävänä”, vaan ”vaikuttavuuskori” rakentuu tutkimuksen (sekä soveltavan että perus-) ja koulutuksen kautta, samaan tapaan kuin esim. Eurooppa 2020 -strategiassa.

Näiden perustehtävien lisäksi todetaan, että TTY osallistuu kansallisiin ja kansainvälisiin verkostoihin ja julkiseen keskusteluun (TTY 2016-2020) mutta kumpaakaan tavoitetta tai toiminnan sisältöjä ei avata konkreettisesti. Strategiassa kuitenkin todetaan, että TTY ”kannustaa erinomaisiin tuloksiin niin tutkimuksessa, koulutuksessa kuin yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa” (TTY 2016-2020), joten ”kolmas tehtävä” on lienee huomioitu TTY:n sisäisessä rahanjakomallissa?

Kuvio 7: ”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä, TTY:n strategia

Yliopistojen ”kolmatta tehtävää” ei siis erikseen mainita TTY:n strategiassa, vaan sen tehtäväaluetta kuvataan löyhemmin yhteiskunnalliseksi vaikuttavuudeksi ja vuorovaikutukseksi, ja niiden sisällöt määritellään nimenomaan vakiintuneiden perustehtävien avulla. Siispä ”kolmas tehtävä” toteutuu kahden muun ydintoiminnon, opetuksen ja tutkimuksen kautta, ikään kuin heijastuksena siitä, kuinka laadukkaasti se hoitaa kahta muuta perustehtäväänsä (ks. esim. Niiniluoto 2015, 21; Kankaala ym. 2004). Kun TTY:n strategiaa tarkastellaan ”Kolmannen tehtävän” merkitysnelikentän kautta, saadaan aikaan huomattavan samankaltainen tulos kuin Eurooppa 2020 -strategian tarkastelussa.

”Kolmanteen tehtävään” liittyvät sisällöt voidaan sijoittaa merkitysnelikenttään koulutuksen ja tutkimuksen alle, jos ”osallistumista julkiseen keskusteluun” (julkaisuja lukuun ottamatta) ei oteta huomioon. Tehtävät painottuvat Tutkimus-otsakkeen alle, ja etenkin yliopiston ulkopuolisiin sidosryhmiin: liiketoiminnan, yritysten ja työpaikkojen luomiseen sekä teollisen kilpailukyvyn ja viennin kasvuun. Myös perustutkimuksen – yliopiston sisäisen toiminnan – kautta pyritään vastaamaan yhteiskunnallisiin haasteisiin.

Kuitenkin Eurooppa 2020 -strategian tavoin vaikuttavuus toteutuu työllisyyden ja talouskasvun vauhdittamisen kautta, myös koulutustehtävien osalta. Jälkimmäisessä korostuu työelämän tarpeita vastaava koulutus, yrittäjätaidot, koulutuksen tasa-arvonäkökulmasta myös vaihtoehtoiset opintopolut (esim. tilauskoulutukset) sekä elinikäinen oppinen (esim. avoin yliopistokoulutus).

5.3.2. Kohti uutta yliopistoa. Tampereen yliopiston strategia 2016-2020

Myös toisen Tampere3-yliopiston, Tampereen yliopiston, päivitetty strategia on hyvin tiivis, 13-sivuinen dokumentti. Sen lähtökohdaksi nimetään YK:n vuonna 2015 hyväksymät kestävän yhteiskunnallisen kehityksen tavoitteet, joiden katsotaan edellyttävän ympäristöongelmien, taloudellisten, poliittisten, kulttuuristen ja sosiaalisten ristiriitojen hallitsemista, jotta globaali hyvinvointi olisi mahdollista. Strategiassa todetaan, että juuri yliopistot ovat avainasemassa luodessaan uutta tietoa kestävän ja eettisen päätöksenteon pohjaksi”. (TaY 2016-2020,3.)

Tampereen yliopiston strategiassa korostetaan, että yliopiston toiminnassa opetus, tutkimus ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus ovat tiiviisti yhteydessä (TaY 2016-2020,4). Yhteiskunnallista vaikuttavuutta ei siten tässäkään dokumentissa nähdä erillisenä tehtäväkenttänä eikä sitä myöskään kutsuta ”kolmanneksi tehtäväksi”, vaan siihen viitataan nimenomaan vaikuttavuutena ja vuorovaikutuksena.

”Kolmannen tehtävän” sisältöjä liitetään etenkin tutkimustoimintaan:

”Tavoitteena on kansainvälinen tiedeyhteisö, jota luonnehtii tutkimuksen korkea taso, omaperäisyys ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Uusi tieto perustuu vapaaseen tutkimukseen, ajatusten vaihtoon ja yhteistyöhön, mutta myös tahtoon ratkaista ongelmia ja avata uusia mahdollisuuksia. Tutkimusta ja opetusta ei jäsennä pelkästään tiede vaan myös koettu todellisuus. Ilmiölähtöinen tutkimus rikkoo tieteen rajoja ja löytää uusia rajapintoja ja näkökulmia.” (TaY 2016-2020, 6.)

”Tampereen yliopisto on suomalaisten ja ulkomaisten asiantuntijoiden yhteinen tila, jossa globaali tieto, erilaiset näkemykset ja niistä syntyvät innovaatiot kehittyvät.” (TaY 2016-2020)

”(T3) yhdistää perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen älykkäästi ja vaikuttavasti. Tämä puolestaan synnyttää uudenlaista vuorovaikutusta ympäröivän yhteiskunnan, julkisen vallan, kansalaisten ja yritysten kanssa. Yliopiston jatkaa systemaattista yhteistyötä alueellisten, kansallisten ja kansainvälisten kumppaneidensa kanssa ja osallistuu aktiivisesti uusiin avauksiin koulutusviennissä, yliopistojen rakenteellisessa kehittämisessä ja muissa sidosryhmien yhteisissä hankkeissa.” (TaY 2016-2020, 11)

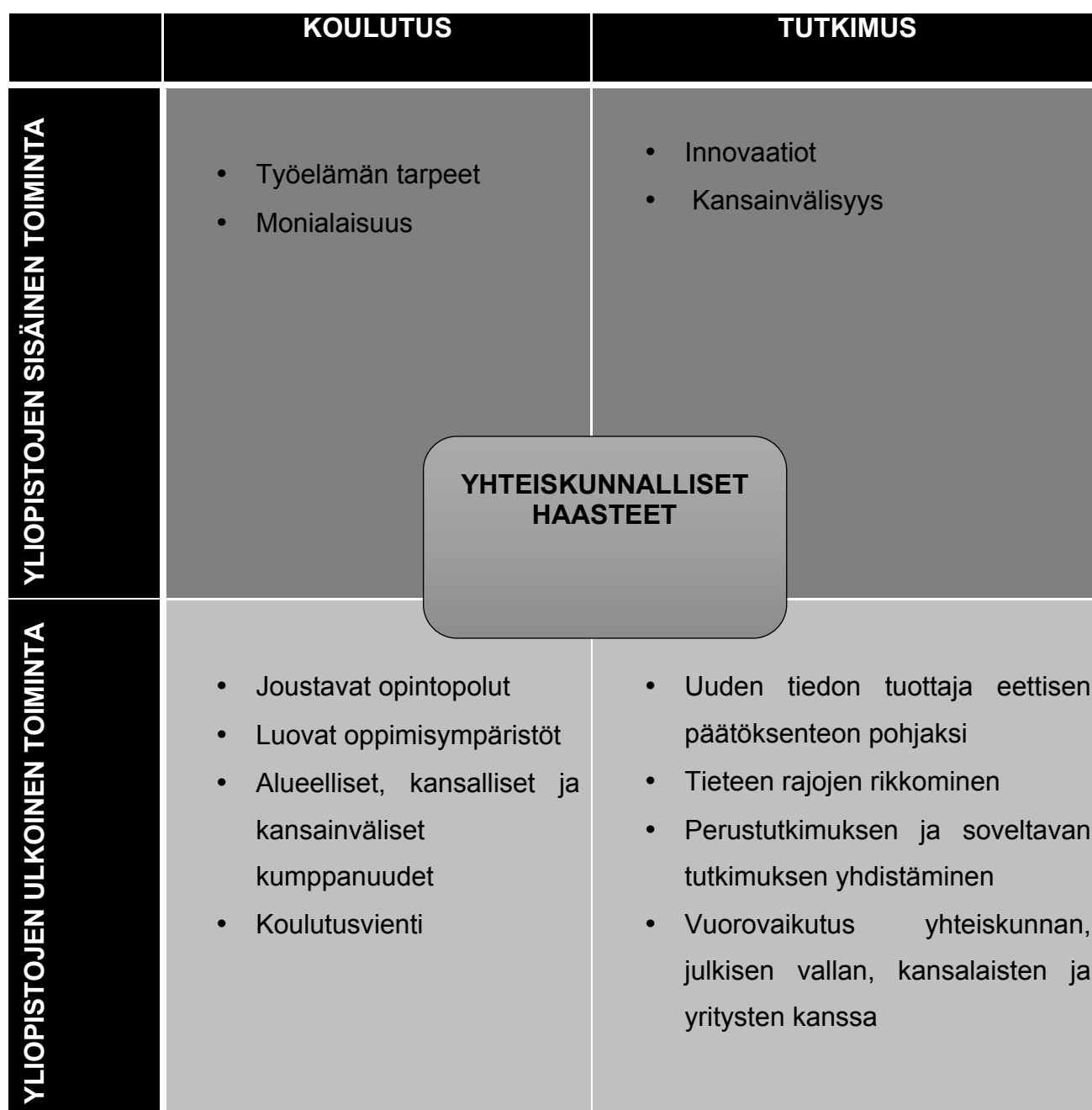
Tampereen yliopiston strategiassa tunnistamat kumppanuudet ympäröivän yhteiskunnan kanssa ovat Tampereen teknillisen yliopiston korostamia yrityskumppanuuksia laajempi vuorovaikutuskenttä, johon luetaan mukaan myös julkisen vallan toimijoita ja kansalaiset.

Lisäksi todetaan, ettei juuri Tampere3-fuusion kautta tuotetaan uusia mahdollisia soveltavaan tutkimukseen, millä saatetaan viitata joko prosessin kolmannen korkeakoulun, Tampereen ammattikorkeakoulun tuomaan osaamiseen tai TTY:n teknologisten innovaatioiden siirtoon.

Ympäröivän yhteiskunnan vaikutukset ja vaatimukset tunnistetaan myös koulutustehtävässä:

"Laadukasta opetusta ohjaavat paitsi uusin tieteellinen tieto myös muuttuva yhteiskunta ja työelämä. Opetus tähtää laaja-alaiseen asiantuntemukseen, joka perustuu monitieteiseen tietojen ja taitojen kehittämiseen sekä kriittiseen ajattelukykyyn." (TaY 2016-2020, 7)

"--aito Bolognan mallin mukainen tutkintorakenne, jossa myös kandidaatin tutkinto luo edellytyksiä työelämään. Laaja-alaisissa kandidaattiohjelmissa yhdistyvät vahva akateemisuus, joustavuus ja työelämän tarpeet. Yliopisto – toteuttaa joustavia opintopolkuja ja luovia oppimisympäristöjä." (TaY 2016-2020, 13)

Kuvio 8: "Kolmannen tehtävän" merkitysnelikenttä, TaY:n strategia

Kun strategiassa kuvattuja ”kolmannen tehtävän” sisältöjä ja teemoja avataan merkitysnelikentässä, voidaan huomata, että ne toimet keskittyvät sekä tutkimuksen että koulutuksen osalta yliopiston ulkoiseen toimintaan eli tiiviimpään vuorovaikutussuhteeseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Esimerkiksi perustutkimuksen (yliopistojen sisäinen toiminta) ei nähdä suoranaisesti vastaavan mihinkään tiettyihin yhteiskunnallisiin haasteisiin, vaan ”kolmas tehtävä” toteutuu pikemminkin yliopisto-organisaation ulkopuolella esimerkiksi uuden tutkimustiedon tuottamisessa eettisen päätöksenteon tueksi sekä perus- ja soveltavan tutkimuksen hyödyntämisessä akateemisen yhteisön ulkopuolella. Toisaalta perustutkimusta kuvataan ”ilmiölähtöiseksi”, jolloin tutkimus kytkeytyy tiiviisti ympäröivään yhteiskuntaan.

On myös huomattava, että tutkimuksessa ei painotu yhtä voimakkaasti talouskasvun vahdittaminen, uusien yritysten perustaminen ja työllisyyden lisääminen, vaan sen sijaan fokus on nimenomaan monimuotoisen vuorovaikutuksen lisäämisessä sekä tutkimustiedon soveltamisessa erilaisissa yhteyksissä. Toisaalta tutkimuksen osalta innovaatioajattelua on korostettu, mikä tutkimuksen vaikuttavuusketjussa (Kuvio 4, ”Tutkimuksen rooli vaikuttavuusketjussa”) Eurooppa 2020-strategian logiikan mukaan välillisesti synnyttää uusia työpaikkoja ja edistää talouskasvua. Yliopistojen omaksi talouskasvua ja yrittäjämäisyyttä lisääväksi tekijäksi on tunnistettu koulutusvienti, joka suoraan vastaa kohdemaan tai -organisaation tarpeita, *mutta myös tuotteistaa yliopistojen vanhimman perustehtävän, koulutuksen* (ks. esim. Shore & McLauchlan, 2012).

Strategiassa korostuvat muuta aineistoa voimakkaammin ”kolmannen tehtävään” liittyvät erilaiset vuorovaikutussuhteet (julkinen valta, kansalaiset ja yritykset) sekä kumppanuudet, joita on vaikeampi konkretisoida ja tunnistaa yksittäisten toimien tuotoksiksi. Vuorovaikutusnäkökulma on huomattavasti vähäisempi muissa tarkastelluissa dokumenteissa, vaikka niissäkin painotetaan esimerkiksi yleistajuisia julkaisuja.

Kuten todettu, vuorovaikutusta korostettiin myös yliopistojen rahoitusmallin taustaosiossa, mutta sille ei ole luotu erillisiä indikaattoreita, mikä selittää, miksi se ei korostu molempien tarkasteltujen case-yliopistojen strategioissa.

5.4. Yhteenveto: ”Kolmas tehtävä” kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisessa kontekstissa

Kirjallisuuskatsauksen avulla luotu ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttä osoittautui kohtuullisen toimivaksi viitekehyykseksi aineiston analysoimiseen. Sen avulla voitiin hahmottaa, millaisia sisältöjä ”kolmannelle tehtävälle” artikuloidaan yliopistojen toiminnan kannalta relevanteissa ohjausdokumenteissa. Heti alussa kävi selväksi, ettei ”kolmannelle tehtävälle” juurikaan määritellä kahdesta ydintehtävästä erillisiä toimia. Lisäksi merkitysnelikentän avulla havaittiin, että ”kolmannen tehtävän” sisällöt ovat valitussa aineistoissa voimakkaammin tutkimusvetoisia, ja että niiden kohderyhmät vaihtelevat paljon ohjausdokumenteissa, joten monet tutkimuksen alle sijoittuvista tehtävistä toteutuvat osittain akateemisessa yhteisössä mutta myös sen ulkopuolella (esim. innovaatiot ja yritysyritys).

On huomionarvoista, ettei yhdessäkään aineistoon valituista dokumenteista yhteiskunnallista vaikuttavuutta tai vuorovaikutusta kutsuta ”kolmanneksi tehtäväksi”, mikä viittaa siihen, ettei ilmiölle kansainvälisessä korkeakoulututkimuksessa vakiintunut ilmaisu ”Third Mission” ole vielä laajemmin käytössä EU:n politiikkadokumenteissa, kansallisessa rahoitusohjauksessa tai kotimaisten yliopistojen ohjausdokumenteissa. Olisikin kiinnostavaa tutkia kansainvälisen vertailututkimuksen avulla, käytetäänkö ilmaisua systemaattisemmin esimerkiksi muiden eurooppalaisten yliopistojen strategioissa, ja mikäli kyllä, onko ilmiöön liitettävät sisällöt samankaltaisia kuin tässä tutkimuksessa tarkastellussa aineistossa.

Tämä viittaa myös siihen, että ”kolmatta tehtävää” mielletään laisinkaan itsenäiseksi ”kolmanneksi tehtäväksi”, koska vaikuttavuuden ja vuorovaikutuksen sisältöjä peilataan lähes poikkeuksetta koulutukseen ja tutkimukseen. Sen sijaan painotus on sellaisilla yhteiskunnallisilla tavoitteilla, joita toteutuvat välillisesti koulutuksen ja tutkimuksen kautta.

Kaikissa aineiston dokumenteissa toistuu *työelämälähtöisyys*, joka tukee perinteistä näkemystä: yliopistot tuottavat osaavaa työvoimaa yhteiskuntaan, jolla on monenlaisia kerrannaisvaikutuksia. Yliopiston rooli korostuu etenkin elinikäisen oppimisen mahdollistajana, ja koulutuksen tuottaminen esitetään jopa alisteisena työelämän tarpeille. Painotus on usein tutkimuksessa: tiedon siirrossa, yritysyrityksessä. Etenkin TTY:n strategiassa myös korostuu yritysyritys, tutkimustulosten kaupallistaminen

sekä innovaatiot, joka vastaa suoraan Eurooppa 2020-strategian yleistavoitteisiin; talouskasvun ja työllisyyden lisäämiseen.

”Kolmanteen tehtävään” liitettävät sisällöt yhdistetään poikkeuksetta koulutuksen ja tutkimuksen tuottamiseen myös rahoitusmallissa, mikäli ei oteta väljästi kuvattua ”osallistumista julkiseen keskusteluun” huomioon. Kirjallisuuskatsauksen lähtökohdista tämä ei ole mitenkään yllättävä tulos.

”Kolmannen tehtävän” sisällöt vaihtelevat myös tieteenalakohtaisesti: Eurooppa 2020 –strategiassa nostetaan esiin suurien yhteiskunnallisen haasteiden ratkaiseminen, joka liittyy etenkin teknisiin aloihin. Tämä saattaisi asettaa eri tieteenalat epätasa-arvoiseen asemaan. Siksi soveltavan tutkimuksen ja monialaisuuden painottaminen sekä instituutiokohtaisien ratkaisujen löytäminen vaikuttaa loogiselta ratkaisulta: siinä missä teknisillä aloilla voidaan tuottaa konkreettisia ratkaisuja esimerkiksi energia- ja resurssitehokkuuteen liittyviin haasteisiin, yhteiskuntatieteissä voidaan luoda tieteellistä tietoa julkisen päätöksenteon tueksi. Molemmissa tapauksissa akateemisen yhteisön sisällä tuottaman (perus)tutkimuksen tulokset määrittävät toiminnan yhteiskunnallisen ulottuvuuden ja relevanssin. Siten tutkimustulokset ovat merkittävä tuotos yliopistojen ”kolmannen tehtävän” toteuttamiseksi.

Myös soveltavan tutkimuksen painottaminen näkyi molempien case-yliopistojen strategiassa; juuri sen avulla voidaan vastata tehokkaammin yhteiskunnan tarpeisiin (Göransson ym. 2009, 164). Erilaisten ”kolmanteen tehtävän” liitettävien indikaattoreiden syvällisempi instituutiokohtainen tarkastelu mahdollistaisi eri tutkimusalojen vaikuttavuuden tunnistamisen ja niiden vaikutusketjujen rakentamiseen. Yhteisten indikaattoreiden rakentaminen ei sen sijaan vaikuta mielekkäältä koska eri aloilla mitataan varsin erilaisia tuloksia.

Merkitysnelikenttäanalyysissä toki toistuu samankaltaisia tavoitteita sekä koulutuksen (elinikäinen oppinen, työelämän tarpeisiin vastaaminen) että tutkimuksen (innovaatiot, tutkimustulosten hyödyntäminen / kaupallistaminen) osalta. Merkitysnelikenttäanalyysin tulokset on tiivistetty taulukoissa 1–2.

Samankaltaisista, toistuvista sisällöistä huolimatta yhtenäistä tai selkeärajaista määritelmää ”kolmannelle tehtävälle” on analyysin perusteella vaikea muodostaa.

”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” SISÄLLÖT / KOULUTUS				
	Eurooppa 2020	OKM:n rahoitusmalli	TTY	TaY
Työelämälähtöinen koulutustarjonta	X	X	X	X
Vaihtoehtoiset opintopolut; Aikuis- ja / tai erikoiskoulutukset; Elinikäinen oppiminen	X	X	X	X
Avoimet koulutusjärjestelmät; Avoin yliopisto	X	X		X
Verkostot / Osaamiskeskittymät		X	X	X
Yrittäjätaidot	X	X	X	
Koulutusvienti				X
Monialaisuus				X
Erillisrahoituksella tuotettavat perustutkinnot		X		

Taulukko 1: Yhteenveto aineiston ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttäanalyysistä koulutuksen osalta

Siinä missä Eurooppa 2020- strategiassa että TTY:n strategiassa ”kolmannen tehtävän” sisällöt keskittyvät tutkimusvetoisesti innovaatioihin, yritysyhteistyöhön ja siten työllisyyden ja talouskasvun vauhdittamiseen, monialayliopisto TaY painottaa myös osallistumisena julkiseen keskusteluun. Kaikkien kolmen dokumentin mukaan yliopistot voi kuitenkin nähdä ”teknistaloudellisten ja sosiaalisten innovaatioiden lähteenä” (Kankaala ym. 2004, 17), mutta niiden yhteisenä haasteena on se, että toiminta on vaikeasti mitattavaa (esim. yhteiskunnallinen vuoropuhelu tai kumppanuudet) eivätkä ne myöskään suoraan taivu OKM:n rahoitusmallin indikaattoreihin, mikäli tieteellisiä julkaisuja ei oteta huomioon. Kuten kirjallisuuskatsauksessa todettiin, ”kolmannen tehtävän” rahoitus ei ole riittävällä tasolla, etenkin yhteiskunnallisten (sosiaalisten) haasteiden osalta (Göransson ym. 2009,162).

”KOLMANNEN TEHTÄVÄN” SISÄLLÖT / TUTKIMUS				
	Eurooppa 2020	OKM:n rahoitusmalli	TTY	TaY
Yhteiskunnallisten haasteiden ratkaiseminen; Ilmiölähtöinen tutkimus	X	X	X	X
Julkaisut; Avoin tiede; Tiedon tuottaminen päätöksenteon tueksi		X	X	X
Yritysyhteistyö	X		X	X
Innovaatiot	X		X	X
Kaupallistaminen; Kilpailukyvyyn kasvu	X	X	X	
Uusien työpaikkojen luominen	X		X	
Korkeakoulujen välinen yhteistyö		X		
Tutkimuslaitosten profiloituminen; Tieteen rajojen rikkominen		X		X
Soveltava tutkimus			X	X
Vuorovaikutus				X

Taulukko 2: Yhteenveto aineiston ”kolmannen tehtävän” merkitysnelikenttäanalyysistä tutkimuksen osalta

Analyysi heijastelee myös kirjallisuuskatsauksen perusteella muodostunutta näkökulmaa siitä, ettei ”kolmannesta tehtävästä”, tai siihen liitettävistä sisällöistä ole vielä syntynyt konsensusta, ja juurikin tämän epätasällisyyden vuoksi niin poliittisen ohjauksen kuin myös rahoitusohjauksen vaikutukset jäävät epämääräisiksi. Tarkasteltujen yliopistojen strategioissa ei suoraan viitata ”kolmanteen tehtävään.”

Aineiston perusteella siihen liitettävät sisällöt ovat selkeästi tutkimus- tai koulutusvetoisia eli kahdelle perustehtävälle alisteisia toimia, joiden kautta pyritään luomaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta tai vuorovaikutusta, etenkin työllisyyden ja talouskasvun näkökulmasta.

6. YHTEENVETO TUTKIMUKSESTA SEKÄ JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen taustalla vaikutti oma kiinnostus tarkastella välillä epämääräisenäkin näyttäytyvän yliopiston ”kolmannen tehtävän” erilaisia ilmentymistapoja. Yliopistojen käytäväpuheina sekä opetus- että hallintohenkilökunnan (itse lukeudun toistaiseksi jälkimmäiseen henkilökuntaryhmään) keskuudessa puhe yliopistojen yhteiskunnallisesta roolista on käynyt kokemukseni mukaan vilkkaana. Siirryin noin vuosi sitten tutkimusrahoituksen hallinnoinnin tukitehtäviin, mikä onkin ollut oiva näköalapaikka tarkastella, kuinka ”kolmas tehtävä” nousee esiin jo täydentävän tutkimusrahoituksen hakuprosessissa sekä kulkee mukana läpi projektin elinkaaren. Etenkin Komission tutkimus- ja innovaatorahoituksen (Horisontti 2020 -ohjelma) teemat ja tavoitteet kuluvalla ohjelmakaudella pohjautuvat Eurooppa 2020 -strategiassa tunnistettuihin yhteiskunnallisiin haasteisiin (Tekes 2015, 2).

Arvelin aloittaessani kirjoitusprosessia, ettei viime vuosina vilkkaana käydyn tieteellisen ja poliittisen keskustelun tuloksena ole syntynyt vakiintunutta, yhteistä käsitystä yliopistojen ”kolmannesta tehtävästä”; ei kansallisella eikä kansainvälisellä tasolla. Lisääntyvät vaatimukset kustannustehokkuudesta, laadusta, yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, työelämälähtöisyydestä, yritysysteistyöstä, innovaatiojärjestelmistä ja kasvaneesta sosiaalisesta vastuusta voidaan kuitenkin jäljittää osaksi yliopistojen perustehtävien rinnalle voimakkaammin nousutta ”kolmatta tehtävää”. Siksi koin tärkeäksi juuri tämän ilmiön laajemman tarkastelun ja tavoitteena olikin pyrkiä vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin:

Millaisena yliopistojen ”kolmas tehtävä” esitetään valituissa politiikkadokumenteissa ja case-yliopistojen strategioissa?

Millaisia sisältöjä ”kolmannelle tehtävälle” annetaan kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisessa kontekstissa? Ovatko sisällöt yhdenmukaisia vai löytyykö niistä merkittäviä eroja?

Kuten kirjallisuuskatsauksen perusteella voidaan todeta, ilmiön alkuperästä tai sen funktiosta yliopistosektorilla on hyvin erilaisia näkemyksiä, jotka määrittyvät tavallisesti suhteessa kahteen muuhun perustehtävään, opetukseen ja tutkimukseen, tai niiden heijastumiksi. Tällainen käsitys heijastuu myös analyysin kaikissa osioissa: (rahoitus)ohjaus palkitsee tutkimus- ja koulutustehtävien *tuotoksista*, myös Eurooppa 2020 -strategia ja tarkasteltujen yliopistojen strategiat esittävät ”kolmanteen tehtävään” liittyvät toimet joko koulutus- tai tutkimusvetoisesti.

Yhtenäistä kuvausta ilmiöstä ei liene nykytilanteessa mahdollista muodostaa, mutta koin tärkeäksi yrittää kartoittaa, *mistä itse asiassa puhutaan, kun puhutaan yliopistojen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta*. Siksi tutkielman tulokset eivät suinkaan ole uraauurtavia, mutta ilmiön järjestelmällinen tarkastelu on ollut itselle merkittävä oppimisprosessi ja *tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että yhä varsin hajanaista keskustelua voisi fokusoida esimerkiksi tieteenalakohtaisella vertailulla, mikäli ”kolmannen tehtävän” toteutumista haluttaisiin systemaattisemmin ohjata*.

Lisäksi tutkimuskirjallisuuden yhteenveto on tuonut esiin uusia lähtökohtia ilmiön tarkasteluun ja osoittanut jopa selkeitä aukkoja vaikuttavuuden tarkastelussa ja vähintään osoittanut, kuinka epätasaisesti ilmiötä kuvataan eri yhteyksissä. Tutkimuksen yhteenvedossa en siis pysty määrittelemään aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta eksaktimmin, mistä kaikessa ilmiössä on kyse, mutta voin todeta, että juuri jo mainitulle tieteenalakohtaiselle lisätutkimukselle olisi tarvetta. *Voidaan myös havaita, ettei ”kolmas tehtävä” ei ole tutkimusaineiston perusteella vakiintunut termi, sillä sitä ei mainita yhdessäkään neljästä aineistodokumentissa*.

Olisikin kiinnostavaa tutkia kansainvälisten case-yliopistojen ja poliittisten dokumenttien linjauksissa onko englannin kielinen vastike, Third Mission, löytänyt yleisesti käytetty termi, vai rajoittuuko sen käyttö vain korkeakoulututkimuksen yhteyteen?

6.1. ”Kolmas tehtävä” eri konteksteissa

Tutkimuksessa tarkasteltiin yliopistojen ”kolmannen tehtävän” sisältöjä kansainvälisessä, kansallisessa ja instituutiokohtaisessa kontekstissa. Aineiston merkitysnelikenttäanalyysin perusteella voidaan todeta, että yliopistoille osoitetaan kahden perustehtävän lisäksi ”kolmanteen tehtävään” liittyviä yhteiskunnallisia palvelutehtäviä, jotka toteutuvat koulutuksen ja tutkimuksen *kautta*: koulutuksen osalta mm. elinikäinen oppinen, työelämän tarpeisiin vastaaminen ja tutkimuksen osalta mm. innovaatiot, tutkimustulosten hyödyntäminen sekä kaupallistaminen.

Yhtenäistä tehtäväkenttää analyysin perusteella ei voitu muodostaa, sillä kuten todettu, ”kolmanteen tehtävään” liitettävät sisällöt painottuvat joko tutkimukseen tai koulutukseen, ja instituutiokohtaisessa tarkastelussa paljastuu etenkin tieteenalakohtaisia eroavaisuuksia. Myös Eurooppa 2020 -strategiassa painotetaan yhteiskunnallisen haasteiden ratkaisemista etenkin teknillisillä aloilla, siinä missä

Tampereen yliopiston strategiassa painottuu osallistuminen julkiseen keskusteluun. Tästä syystä soveltavan tutkimuksen ja monialaisuuden painottaminen sekä instituutiokohtaiset ratkaisut ”kolmannen tehtävän” toteuttamiseksi olisikin järkevä lähestymistapa: teknisillä aloilla voidaan tuottaa konkreettisia ratkaisuja esimerkiksi energia- ja resurssitehokkuuteen liittyviin haasteisiin, yhteiskunnallisilla aloilla puolestaan tietoa julkisen vallan päätöksentekoprosessien tueksi.

Eurooppa 2020- strategian että TTY:n strategian ”kolmannen tehtävän” sisällöt keskittyvät tutkimusvetoisesti innovaatioihin, yritysyhteistyöhön ja siten työllisyyden ja talouskasvun vauhdittamiseen, mutta kaikkien tarkasteltujen dokumenttien mukaan yliopistot voi kuitenkin nähdä ”teknistaloudellisten ja sosiaalisten innovaatioiden lähteinä” (Kankaala ym. 2004, 17).

Yhteisenä haasteena on se, että ”kolmannen tehtävään” liitettävä toiminta on vaikeasti mitattavaa (esim. yhteiskunnallinen vuoropuhelu tai kumppanuudet) eikä suoraan taivu esim. tarkastellun OKM:n rahoitusmallin indikaattoreihin, mikäli lukuun ei oteta tieteellisiä julkaisuja. Eurooppa 2020 -strategiassa yliopistoille asetettuja tavoitteita sen sijaan rahoitetaan Horisontti 2020 -puiteohjelmärahoituksen kautta, mutta valitettavasti rahoitusinstrumentin dokumenttiaineisto oli liian laaja tarkastelevaksi tässä tutkimuksessa.

6.2. Havaintoja ”kolmannesta tehtävästä”

Kirjallisuuskatsauksen perusteella voitiin havaita muutamia yhtenäisiä lähestymistapoja ”kolmannen tehtävän” tutkimukseen. **Ensinnäkin** yliopiston ”kolmas tehtävä” artikuloidaan ensisijaisesti politiikkadokumenttien kautta (Göransson ym. 2009, 160; Vorley & Nelles 2009, 285), joka korostaa valtion ohjausta, mutta aineiston perusteella tehtäväkenttä on varsin laaja, vaikka sieltä löytyykin kansainvälisellä, kansallisella ja instituutiokohtaisella tasolla toistuvia teemoja, kuten työelämän tarpeisiin vastaaminen ja sekä tutkimustulosten hyödyntäminen ja/tai kaupallistaminen. ”Kolmannen tehtävän” sisältöjen kirjo todentui myös valitun aineiston analyysissä.

Toiseksi ilmiö konkretisoituu myös rahoitusohjauksen kautta (Vorley & Nelles 2009, 284), vaikka ”kolmatta tehtävää” ei huomioida itsenäisenä tulosalueena yliopistojen rahoitusmalleissa tai keskeisissä tutkimusrahoitusohjelmissa (Heinonen & Raevaara 2012, 4). Julkisten yliopisto-instituutioiden osalta valtion (talous)ohjaus on yksi

merkittäviin yksittäinen tekijä myös ”kolmannen tehtävän” sisältöjen muodostamisessa ja rajaamisessa. Nykyisin Suomessa valtion taloudellinen ohjaus sekä vaikutusvalta näkyvät tulosohtauksena, joka korostaa määrällisiä suoritteita, kuten esim. tutkintoja ja julkaisuja (esim. Heikkilä & Jokinen 2015, 36). Yliopistojen rahoitusmalli ei ole toki ainoa palkitsemisen muoto, mutta vähäisemmälläkin kannustimilla tutkitusti on ohjausvaikutusta instituutioiden toimintaan (Niiniluoto 2015, 30). *Tämä puolestaan indikoi, että rahoitusohjauksella on merkittävä rooli ”kolmannen tehtävän” kehittämisessä, mikä vaikuttaa pitkällä tähtäimellä yliopistojen toimintaan:* kansainvälisellä tasolla etenkin kilpaillun tutkimusrahoituksen (etenkin Horisontti 2020 – ohjelma) osalta ja kansallinen rahoitusohjaus, OKM:n rahoitusmalli, ohjaa viime kädessä kaikkea yliopiston toimintaa tiettyyn suuntaan.

Aineiston perusteella voidaan todeta, että rahoitusmallia dominoivat edelleen perustehtävät koulutus ja tutkimus, jonka sivutuotteena mahdollinen ”kolmas tehtävä” toteutuu ikään kuin niiden heijastumina. Siispä ”kolmannen tehtävän” ohjaus ei vielä konkretisoitunut ainakaan kansallisessa rahoitusmallissa, vaan vastuu sen mahdollisesta toteutumisesta ja seuraamisesta jää pitkälti yliopistojen oman aktiivisuuden varaan. Tätä havaintoa vasten olisi hyvä tarkastella, onko ”kolmannen tehtävän” paikka vakiintunut selkeämmin keskeisissä tutkimusrahoituksen instrumenteissa, kuten EU:n puitteissa ohjelmissa tai aluekehitysrahastoissa.

Kolmanneksi voidaan todeta, ettei ilmiön monimutkaisen luonteen vuoksi ”kolmannelle tehtävälle” ole mielekasta yrittää luoda universaalia määritelmää tai yhteisiä indikaattoreita (EM3 2012, 20), sillä kansainvälisten mallien sovellettavuudesta erilaisiin toimintaympäristöihin ei ole takeita (OPM 2007:22, 9). Maakohtaisten eroavaisuuksien vuoksi tulisikin tarkastella, esimerkiksi miten ”kolmas tehtävä” toteutuu kansallisissa innovaatiojärjestelmissä (Göransson ym. 2009, 164), tai antaa yliopistojen luoda omat yhteiskunnallisen vaikuttavuuden strategiansa vahvuusalueidensa pohjalta (Heikkilä & Jokinen 2015, 36).

Aineiston perusteella huomattiin, että eroavaisuuksia ”kolmannen tehtävän” painotuksille syntyy myös tieteenaloittain: Tampereen teknisen yliopiston strategiassa korostuu teollisuuden vahvistaminen ja vienti, kun taas Tampereen yliopisto asettaa tavoitteekseen vahvemman osallistumisen julkiseen keskusteluun. Ymmärrystä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden moninaisuudesta ja sen erilaisista sisällöistä voisi siis valottaa spesifimmällä tieteenalakohtaisella tarkastelulla. Monet ”kolmannen tehtävän”

konseptualisoinnit (ks. esim. Mugabi 2014, 16) keskittyvät tällä hetkellä kaupallistamiseen, yritysmäisiin yliopistoihin soveltuvat siten paremmin tekniikan aloille.

Kirjallisuuskatsauksessa esitetty Vorleyn ja Nellesin (2009, 290) ”liian laaja ja liian kapea” -ajatus ohjaa systemaattisempaan tiedon koostamiseen myös kansainvälisellä tasolla; esimerkiksi yhteiskunnallisen vaikuttavuuden indikaattoreiden kehittämisen sijaan voisi olla resurssitehokasta koostaa jo kehityt ja mahdollisesti käytössä olevat mittarit, joiden implementointi vaatii toki maakohtaista soveltamista. Pelkän taloudellisen tarkastelun sijaan ”kolmannen tehtävän” mieltäminen jatkuvana prosessina, vuoropuheluna eri toimijoiden kanssa olisi mahdollista sitouttaa Triple Helix -kehikseen, jossa otetaan mielekkäästi huomioon yliopistot itsenäisinä toimijoina valtion ja yritysten rinnalla. Kehys myös asettaa erityisiä tavoitteita taloustilanteen ja innovaatiokapasiteetin kehittämiseksi. Kohti tällaisia tavoitteita ohjaa myös EU-rahoituksen turvin rakennettu kansallinen rakennerahasto-ohjelma, jonka yksityiskohtaisempi tarkastelu jouduttiin rajaamaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Erilaisen kansallisten ja kansainvälisten rahoitusinstrumenttien vertailu voisi valottaa, miten yliopistojen ”kolmas tehtävä” artikuloidaan ohjelma-asiakirjoissa ja millaisia konkreettisia tehtäviä yliopistojen perinteisten ydintehtävien ulkopuolella asetetaan rahoitusohjauksen kautta niin EU:n kuin kotimaan tasolla.

Kuten aikaisemmin on todettu, Suomessa yliopistolaki ei määrittele yksiselitteisesti mitä yhteiskunnallisella vaikuttavuudella tai vuorovaikutuksella konkreettisesti tarkoitetaan, mutta talousohjauksella on kuitenkin merkittävä osuus ”kolmannen tehtävän” sisältöjen määrittelyssä. Epämääräisen – Opetus- ja kulttuuriministeriön termiä lainatakseni – (2015:19), *vaikuttavuuskorin* sisällöt rakentuvat viime kädessä instituutiotasolla, sillä vastuuta ”kolmannen tehtävän” strategisesta suunnittelusta ollaan vierittämässä yhä enemmän yliopisto-organisaatioille itselleen.

Tämä on toki yliopistojen autonomisuutta ja tieteenalojen kirjoa palveleva lähtökohta, mutta ”kolmannen tehtävän” instituutiokohtainen operationalisointi, strategioiden laatiminen ja lopulta implementointi vaatisi lisää resursseja ja lopulta myös oman lokeron rahoitusmallista. Olisikin toivottavaa, että siihen olisi alkuun käytettävissä OKM:n vuodesta 2017 voimaan astuvan rahoitusmallin harkinnanvaraista strategista rahoitusta, vaikka yliopistoihin on kohdistunut paljon budjettileikkauksia lähimenneisyydessä. Onkin esitetty, että ”kolmas tehtävä” pitäisi huomioida strategisen rahoituksen myöntöperusteissa sekä tutkimuksen vaikuttavuuden arvioinnissa (Heinonen & Raevaara 2012, 8). Vaikka kilpaillun tutkimusrahoituksen osalta STN-

rahoitus on korjannut tilannetta, toivottavasti (ulkopuolisen) rahoituksen hankkimisesta ei kuitenkaan tule itseisarvo, vaan fokus säilyy siinä, mitä rahoituksella voidaan tehdä (Räsänen & Oksanen 2016, 16).

Ehkäpä **neljänneksi** voidaan vielä todeta, ettei tämän tutkimuksen perusteella ”kolmas tehtävä” ole itsenäinen ”tehtävä” laisinkaan, vaan se nähdään pääasiassa opetuksen ja tutkimuksen *ylittävänä*, monimutkaisena vuorovaikutussuhteena ei-akateemisen maailman – yritysten, julkisen vallan ja kansalaisten – kanssa. Tätä vuorovaikutussuhdetta kuvataan hyvin eri tavoin eri yhteyksissä. Kuten jo johdannossa todettiin, yliopistojen suhde ympäröivän yhteiskunnan kanssa tai sen toteutuminen koulutuksen ja opetuksen kautta ei suinkaan ole uusi ilmiö. Siispä tulevaisuus näyttää, onko ”kolmas tehtävä” lopulta vain paljon melua tyhjästä? Tai ehkä pikemminkin jo vakiintuneesta, mutta alati muuttuvasta ja monimutkaisesta vuorovaikutussuhteesta ympäröivän yhteiskunnan kanssa, jota ei ole edes tarpeen yrittää tyhjentävästi artikuloida?

6.3. Ajatuksia jatkotutkimuksesta

Kuten todettu, keskustelu ”kolmannen tehtävän” mitattavuudesta ja mahdollisista indikaattoreista on aktiivista, ja tuo varmasti esiin monia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyviä tärkeitä tekijöitä, mutta tämän(kin) tutkimuksen valossa näyttää siltä, että keskustelu on kokonaisuudessaan liian hajanaista. Mitä enemmän ilmiöstä lukee, sitä enemmän joutuu lopulta kysymään mistä kaikesta onkaan kyse.

Siksi ”kolmannen tehtävän” käsitteistön systemaattinen kehittäminen ja sen liitettävän tehtävänkentän rajaaminen – tai ymmärtäminen kahden muun tehtävän kautta – edellyttäisi huomattavasti täsmällisempää keskustelua. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden instituutiokohtaista roolia – tai sen puutetta – voisi avata laajemmin esimerkiksi kansallisilla haastattelu- tai kyselytutkimuksilla, joissa tarkasteltaisiin yliopistojen ”kolmanteen tehtävään” liittyviä toimia mahdollisimman konkreettisella tasolla ja myös Triple Helix -mallin kehyksen tapaan eri sidosryhmien näkökulmasta.

LÄHTEET

Aarrevaara, T., ym. (2015), *Korkeakoulujen yhteiskunnallinen vaikuttavuus – vaikuttavuuden kanavat*, s. 77–98 julkaisussa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:3.

Alasoini, T. (2011): *Työelämän tutkimusparadigmojen kehitys Suomessa*, s. 7–24 julkaisussa *Paradigmoista evidenssipohjaisiin käytäntöihin*. Aalto-yliopiston julkaisusarja TIEDE+TEKNOLOGIA 18/2011.

Altbach, P. G. & Knight, J. (2007), *The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities*, s. 290–305 julkaisussa *Journal of Studies in International Education* Vol. 11 No. 3/4 2007.

Ahonen, A. & Kallio, T. J. (2002), *Käsite- ja tekstitutkimuksen metodologia: Perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatiotutkimuksen kannalta*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.

Alasuutari, P. (1999), *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino.

Bacchi, C. (2000), *Policy as discourse: What does it mean? Where does it get us?*, s. 45–57 julkaisussa *Discourse* 21, no. 1.

Balconi, M. & Laboranti, A. (2006), *University–industry interactions in applied research: The case of microelectronics*, s. 1616–1630 julkaisussa *Research Policy*, 35.

Ball, S. (1993), *What is policy? Texts, trajectories and toolboxes*, s. 10–17 julkaisussa *Discourse* 13, no. 2.

Barnett, R. (1994), *Studying higher education: A matter of discourse*, s. 123–4 julkaisussa *Studies in Higher Education* 19, no. 2.

Bridges, D., Jucevičienė, P., Jucevičius, R., McLaughlin, T. & Stankevičiūtė, J. (2007), *Higher Education and National Development. Universities and societies in transition*. Routledge, New York.

Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:19.

Etzkowitz, H. (1998), *The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new university–industry linkages*, s. 823–833 julkaisussa *Research Policy* 27.

Etzkowitz, H. & Leydesdorff, L. (2000), *The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations*, s. 109–123 julkaisussa *Research Policy* 29 (2000).

Funtowicz, S. O. & Ravetz, J. R (1993), *Science for the Post-Normal Age*, s. 739–755 julkaisussa *Futures* 25.

Green Paper: *Fostering and Measuring “Third Mission” in Higher Education Institutions*. European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission - E3M-projektin loppuraportti, 2012 (pdf-tiedosto).
<http://www.e3mproject.eu/docs/Green%20paper-p.pdf>
Luettu 1.2.2015

Göransson, B., Maharajh, R. & Schmoch, U. (2009) *New activities of universities in transfer and extension: multiple requirements and manifold solutions*, s. 157–164 julkaisussa *Science and Public Policy*, 36(2).

Hakala, J. ym. (2002): *Becoming International, becoming European : EU Research Collaboration at Finnish Universities* s.358–378 julkaisussa *Innovation: The European Journal of Social Science Research* Vol. 15, No. 4, 2002.

Harisalo, R., Aarrevaara, T., Stenvall, J. & Virtanen, P. (2007), *Julkinen toiminta – julkinen politiikka*. Tampere University Press.

Heikkilä, K. & Jokinen, L. (2015): *Korkeakoulujen yhteiskunnallinen vaikuttavuus*, s. 31–46 julkaisussa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2015:3.

Heinonen, A. & Raevaara, T. (2012), *Yliopistojen kolmas tehtävä jää vaille toteutusta ja tukea*, s. 3–8 julkaisussa *Tieteessä tapahtuu* 5/2012.

Higher Education Looking Forward: Relations between Higher Education and Society. European Science Foundation (ESF), HELF Theme report 2007. ISBN: 2-912049-68-7
http://www.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/HELF.pdf
Luettu 13.11.2014

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997), *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Kankaala, K., Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, L., Nieminen, M. & Välimaa, M. (2004), *Yliopistojen kolmas tehtävä?* Edita Prima Oy, Helsinki.

Kirsilä, J. (2016), *Kilpaillun tutkimusrahoituksen odottamattomia seurauksia*, s. 352–354 julkaisussa *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (2016):3.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130723/YP1603_Kirsila.pdf?sequence=2
Luettu 20.12.2016

Korkeakoulut yhteiskunnan kehittäjinä. Korkeakoulujen yhteiskunnallisen ja alueellisen vaikuttavuuden arviointiryhmän loppuraportti. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisu 5:2013.

Kosunen, T. (2014), *Yhteenveto ja johtopäätökset jatkotyöskentelyyn.* Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän presentaatio 17.2.2014.
http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/materiaalit/kosunen_yhteenveto_1702014.pdf
Luettu 17.3.2015

Leydesdorff, L. & Fritsch, M. (2006), *Measuring the knowledge base of regional innovation systems in Germany in terms of a Triple Helix dynamics*, s. 1538–1553 julkaisussa *Research Policy*, 35.

Leydesdorff, L. & Meyer, M. (2006), *Triple Helix indicators of knowledge-based innovation systems. Introduction to the special issue*, s. 1441–1449 julkaisussa *Research Policy*, 35.

Lyytinen, A. ym. (2015), *Korkeakoulujen kolmas tehtävä ja sen mittaaminen: kansainvälinen selvitys*, s. 47-76 julkaisussa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen.* Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2015:3.

Mugabi, H. (2014), *Institutionalisation of the "Third Mission" of the University. The case of Makerere University*. Tampere University Press, 2014.

Niiniluoto, I. (2015): *Yliopistot ja ammattikorkeakoulut yhteiskunnallisina vaikuttajina: yhteenveto*, s. 11–30 julkaisussa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:3.

Näsi, J. (1980), *Ajatuksia käsiteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä*.

Needs and constraints analysis of the three dimensions of third mission activities (2012), European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission (EM3) project (pdf-tiedosto).

<http://www.e3mproject.eu/docs/Three-dim-third-mission-act.pdf>

Luettu 7.1.2015

Nurminen, T. (2013), *International Interaction Forms in global Collaboration Networks between the Information Technology Industry and Engineering Education*. Väitöskirja, Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulu, Juvenes Print 2013.

ISBN 978-951-44-9233-4 (pdf-tiedosto)

<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94529/978-951-44-9233-4.pdf?sequence=1>

Luettu 12.3.2015.

Nuopponen, A. (2009), *Käsiteanalyysia käsiteanalyysista - kohti systemaattista käsiteanalyysia*. Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut, N:o 36. Vaasa 2009, s. 308–319.

Oksanen, A. & Räsänen, P. (2016): *Suomen Akatemian rahoittaman tutkimuksen tieteelliset tuotokset kulttuuri ja yhteiskuntatieteissä*, s. 16-23 verkkojulkaisussa *Tieteessä tapahtuu*, 3/2016.

http://www.tieteessatapahtuu.fi/files/TT_03_2016_web.pdf

Luettu 1.12.2016

Puusa, A. (2008), *Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä*. Premissi 4/2008, 36–43.

Roper, C.D. & Hirth, M. A. (2005), *A History of Change in the Third Mission of Higher Education: The Evolution of One-way Service to Interactive Engagement*, s. 3-20 julkaisussa *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, Volume 10, Number 3/2005.

Saarinen, T. (2008), *Position of the text and discourse analysis in higher education policy research*, s. 719–728 julkaisussa *Studies in Higher Education* Vol. 33 No. 6.

Salminen, A. (2011), *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja, 2011.

Scott, P. (1997), *The Changing Role of the University in the Production of New Knowledge*, s. 5–14 julkaisussa *Tertiary Education and Management*, Vol. 3, No. 1, 1997.

Schutte, F. & van der Sijde, P.C. toim. (2000), *The University and its region. Examples of regional development from the European Consortium of Innovative Universities*. Twente University Press, Enschede.

Siika-aho, P. (2015), *Yliopistojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus: yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen (YVV) seuranta ja palkitseminen*, s. 258–273 julkaisussa *Vastuullinen ja vaikuttava. Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:3.

Suomen virallinen tilasto (SVT): *Tutkimus- ja kehittämistoiminta 2012*, Liitetaulukko 10: Korkeakoulusektorin tutkimustoiminnan menot vuosina 2011 ja 2012 korkeakouluittain. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN 1798-6206
http://tilastokeskus.fi/til/tkke/2012/tkke_2012_2013-10-31_fi.pdf
Luettu 13.11.2014.

Suomi 7. puiteohjelmassa. Verkkojulkaisu, Tekes 2014.
http://www.tekes.eu/Global/Tekes_EU/Palvelut/Suomi%20POssa%202014-09-15%20final.pdf
Luettu 16.11.2014

Suomi EU:n Horisontti 2020 –ohjelmassa. Väliraportti ajanjaksolta 1.1.2014-30.10.2015. Verkkojulkaisu, Tekes 2015.
https://www.tekes.eu/globalassets/tekeseu/nyt/tilastot/h2020-suomi-12_2015v3.pdf
Luettu 15.8.2016

Tirronen, J. & Kivistö, J. (2008), *Uusi hyödyn aikakausi ja yliopiston kolmas tie*, teoksessa *Kilvoittelusta kilpailuun? Artikkelikokoelma Korkeakoulututkimuksen juhlasymposiumista 25.–26.8.2008*, Jyväskylän yliopisto.
https://www.researchgate.net/profile/Jarkko_Tirronen/publication/234022432_Uusi_hyodyn_aikakausi_ja_yliopiston_kolmas_tie/links/00b495294e0f2d2e5a000000.pdf?origin=

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Vahvemmat kannusteet koulutuksen ja tutkimuksen laadun vahvistamiselle. Ehdotus yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiselle vuodesta 2015 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:7.

Vartola, J. (2004) *Näkökulmia byrokratiaan*. Tampereen yliopisto, Johtamistieteiden laitos.

Virtanen, I. (2002), *Yliopistojen kolmas tehtävä*. Kunnallisanalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 44. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Vorley, T. & Nelles, J. (2008), *(Re)Conceptualising the Academy: Institutional Development of and beyond the Third Mission*, s. 119–135 julkaisussa Higher Education Management and Policy - Volume 20, No. 3.

Vorley, T. & Nelles, J. (2009), *Building Entrepreneurial Architectures: a conceptual interpretation of the Third Mission*, s. 284–296 julkaisussa Policy Futures in Education Volume 7, No. 7.

Wicksteed, S.G. (1989), *Universities, Enterprise and local economic development: an exploration of links, based on experience from studies in Britain and elsewhere*. A report for the Manpower Services Commission. Crown Copyright 1988.

Yliopistojen rahoitusmalli, Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/yliopistokoulutus/hallinto_ohjaukset/rahoitus/liitteet/OKM_rahoitusmalli-muistio.pdf

Luettu 12.11.2014

Yliopistojen yhteiskunnallinen vuorovaikutus. Arviointimalli ja näkemyksiä yliopistojen rooleihin. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:22. ISBN: 978-952-485-350-7 (Pdf).

Yliopistolaki 558/2009
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090558>
Luettu 12.11.2014

Zawdie, G. (2010), *Knowledge exchange and the Third Mission of universities. Introduction: the Triple Helix and the Third Mission – Schumpeter revisited*, s. 151–155
julkaisussa *Industry & Higher Education* Vol. 24, No 3/2010.

Zolmer, A. & Benneworth, P. (2011), *The Rise of the University's Third Mission*, s. 81–102
Reform of Higher Education in Europe, toim. Enders, J., de Boer H.F. ja Westerheijden, D.F., Sense Publishers, Hollanti.

VERKKOLÄHTEET

Bolognan julistus:
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/liitteet/bologna-suomi.doc> Luettu 3.12.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriön www-sivut:
Eurooppalainen korkeakoulutusalue vuonna 2015: Bolognan prosessin eteneminen – tiivistelmä.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/liitteet/Tiivistelmx_raportista_Bologna_eteneminen_150515.pdf Luettu 14.8.2016

Elinkeinoelämän keskusliiton www-sivut:
Elinkeinoelämän keskusliiton lausunto (2014): *Työryhmän ehdotus laatunäkökulman vahvistamisesta yliopistojen rahoitusmallissa*.
<http://ek.fi/ajankohtaista/2014/03/04/tyoryhman-ehdotus-laatunakokulman-vahvistamisesta-yliopistojen-rahoitusmallissa/> Luettu 17.11.2014

Työ- ja elinkeinoministeriön www-sivut:
http://www.tem.fi/alueiden_kehittaminen/eu_n_alueja_rakennepolitiikka/rakennerahasto-ohjelmakausi_2014-2020 Luettu 2.2.2015

Tampere3 www-sivut
<http://www.tampere3.fi/tietoa-meista> Luettu 14.8.2016

TUTKIMUSAINEISTO

EUROOPPA 2020. Älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun strategia. Komission tiedonanto 3.3.2010.

Tekniikkaa ihmisen ja ympäristön hyväksi. Tampereen teknillisen yliopiston strategia 2016-2020

Kohti uutta yliopistoa. Tampereen yliopiston strategia 2016-2020.

Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:19.

LIITTEET

Liite 1 (OKM 2015:9, 36)

	Vaikuttavuus	Laatu	Kansainvälisyys	
Koulutus 41 %	suoritetut ylemmät korkeakoulututkinnot 14 %			Laajuus
	suoritetut alemmat korkeakoulututkinnot 6 %			
	avoimena yo-opetuksena, erillisinä opintoina ja erikoistumiskoulutuksina suoritettavat opintopisteet 2 %	55 op suorittaneiden määrä 12 % opiskelijapalaute 3 %	kansainvälinen opiskelijavaihto 2 %	
	valmistuneet työlliset 2 %			
Tutkimus 33 %	suoritetut tohtorintutkinnot 9 %			Laajuus
	julkaisut 13 % - vertaisarvioit: julkaisufoorumin tasoluokka 3 (kerroin 4), luokka 2 (3), luokka 1 (1) ja luokka 0 (0,1) - muut julkaisut, (kerroin 0,1)			
	kilpailtu tutkimusrahoitus 9 % - josta kansainvälinen kilpailtu tutkimusrahoitus 3 % - josta muu kilpailtu tutkimusrahoitus 6 %			
Koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet 26 %	strategiaperusteinen rahoitus 10 %			Laajuus
	alakohtaisuus 9 % (taidealat, tekniikka, luonnontieteet, lääketieteelliset alat)			
	valtakunnalliset tehtävät 7 % (valtakunnalliset erityistehtävät, harjoittelukoulut, Kansalliskirjasto)			

Kuvio 3. Yliopistojen rahoitusmalli vuodesta 2017 alkaen.